

Таміла Яценко, Василь Пахаренко, Ірина Тригуб, Олеся Слижук

ЛІТЕРАТУРА (українська та зарубіжна)

Підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти

Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти
(авт. Яценко Т. О., Тригуб І. А.)

У 2-х частинах

Частина 2

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2022

Від авторів

Юний читачу! Юна читачко!

Ти вже навчаєшся в шостому класі та продовжуєш цікаву по-дорож сторінками художніх творів, які розкриває перед тобою **«Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)»**. Казки, оповідання, повісті та навіть роман було прочитано та осмислено тобою в п'ятому класі. Тобі неважко було переконатися в тому, що різні народи, яких відділяють тисячі кілометрів відстані, об'єднує любов до природи, до життя, прагнення до пригод, розкриття таємниць, бажання жити у злагоді та мирі.

Наразі на тебе чекає продовження захопливої мандрівки сторінками української та зарубіжної художньої літератур, де ти ознайомишся з творами різних жанрів, зустрінешся із новими літературними героями/героїнями, дізнаєшся цікаві факти про письменників і письменниць, побачиш особливості втілення художніх образів у літературі та інших видах мистецтва. А твоїм вірним помічником у цих захопливих і пізнавальних мандрах стане підручник.

Прямуючи від теми до теми, ти поступово збагачуватимеш свій читацький і життєвий досвід, удосконалюватимеш читацькі вміння, розвиватимеш творчі здібності, навчишся глибоко осмислювати інформацію, якою ти оволодієш із кришталевого джерела літературної творчості.

Орієнтиром для пізнання художньої майстерності творів української та зарубіжної літератур на шляху вдумливого читача/читачки стануть відомі тобі з п'ятого класу рубрики підручника, які мають відповідні позначки. Тож пригадай їх.

 Читацький путівник — окреслить тобі шлях до знань та умінь, опанувати які ти матимеш можливість під час вивчення теми.

 Ти вже знаєш — нагадає про те, що тобі вже відомо з уроків української та зарубіжної літератур п'ятого класу.

 Ти вже вмієш — дозволить тобі переконатися в тому, якими читацькими вміннями тобі вже вдалося оволодіти.

 Літературознавчий клуб — допоможе створити уявлення про письменника чи письменницю, розкрити таємниці текстів художніх творів.

 Літературознавчий словник — надасть чіткі короткі визначення літературознавчих понять, розуміння яких потрібне для глибокого осмислення художнього твору.

 Мовна скарбничка — розкриє секрети мови, сприятиме збагаченню твого мовлення.

 У колі мистецтв — спонукає замислитися над зіставленням художніх образів творів української літератури з іншими видами мистецтва — образотворчим, музичним, театральним, кіно тощо.

 Поміркуй! — поставить тобі цікаві запитання та завдання для розуміння прочитаного, закріплення вивченого матеріалу.

 Читай і досліджуй! — зацікавить тебе можливістю виконати дослідницькі завдання або ж читацькі проєкти. Такі завдання потребують чимало часу, тож учитель/вчителька допоможе тобі обрати одне-два завдання, які ти зможеш підготувати самостійно чи в групі впродовж семестру.

 Підсумуй! — сприятиме систематизації та узагальненню вивченого.

 Читацьке дозвілля — зробить твій вільний час цікавим і корисним водночас, адже запропонує перегляд мультфільмів, екранізацій художніх творів, прослуховування музики, віртуальне відвідування музеїв, картинних галерей тощо.

Оцінити, наскільки добре ти працював/працювала під час вивчення певної теми підручника, тобі допоможуть такі *смайлики*:

 Розумію і можу пояснити

 Ще не зовсім розумію

 Не впевнений/не впевнена

Бажаємо успіхів на твоєму читацькому шляху!

Романтика пригод і фантастики

Читацький путівник

Запрошуємо тебе в пригодницькі мандри разом із героями / героїнями художніх творів, про яких ти прочитаєш у цьому розділі. Ти допоможеш їм переборювати перешкоди на своєму шляху, здолати небезпечний маршрут просторами океанів та навіть перемогти космічних прибульців! А ще ти в їхній компанії побуваєш у Школі зореплавства, навчишся користуватися реактивним наплічником, налаштувати фордик і долати поучів.

Цікавими й пізнавальними будуть твої подорожі різними континентами, секретними лабораторіями, позаземними цивілізаціями, і навіть невідомими планетами, що населені чарівними істотами — золотими бджолами, чаклунками, магами та драконами.

Жуль Верн

Ти вже знаєш про незвичайні пригоди твоїх ровесників / ровесниць, що змальовані у творах англійських письменників Льюїса Керролла, Роальда Дала та українських письменника та письменниці — Всеволода Нестайка, Зірки Мензатюк. Поглянь на назву наступного твору. Не важко здогадатися, що його головний герой теж майже твій одноліток. А от що трапилося з ним такого, що про це навіть роман написано, ти невдовзі дізнаєшся. «...Мої читачі... є моїми пасажирами, і мій обов'язок — турбуватися про те,.. щоб вони повернулися з плавання задоволеними...», — так говорив його автор. Тож налаштуйся на цікаву подорож сторінками роману!

Мовна скарбничка

Герої роману мандрують на шхуні-бригу, що має назву «Пілігрим».

Шхуна-бриг — це судно, що має кілька щогл (вертикальних конструкцій), оснащених прямими й косими вітрилами.

Пілігрім (італ. *pellegrino*, лат. *peregrinus* — чужоземець) — паломник, мандрівний богомолець. Коли будеш читати роман, спробуй пояснити, чому автор саме так назвав шхуну.

П'ятнадцятирічний капітан

(Скорочено)

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ I

Шхуна-бриг «Пілігрим»

2 лютого 1873 року шхуна-бриг «Пілігрим» перебувала на $43^{\circ} 37'$ південної широти і $165^{\circ} 19'$ західної довготи.

Ця шхуна-бриг, водотоннажністю в чотириста тонн, була споряджена у Сан-Франциско для полювання на китів у південних морях і належала багатому каліфорнійському судновласникові Джеймсу Уелдону, який кілька років тому призначив її командиром капітана Халла...

Шхуна-бриг чудово ходила під вітрилами...

Капітан Халл, досвідчений мореплавець, один із найвправніших гарпунерів флотилії, мав команду, яка складалася з п'яти матросів і одного новачка...

Шхуна-бриг вертала від антарктичного полярного кола, скінчивши полювання на китів. Однак трюм не був ущерть заповнений бочками з жиром та з китовим вусом...

В Окленді саме перебували місіс Уелдон, дружина хазяїна

«Пілігрима», їхній п'ятирічний син Джек та її кузен Бенедікт. Усі троє приїхали сюди разом із Джеймсом Уелдоном, який час від часу навідував Нову Зеландію в комерційних справах. Він збирався повертатися з ними до Сан-Франциско, коли раптом малий Джек серйозно захворів. Джеймс Уелдон, якого кликали назад термінові справи, виїхав з Окленда сам...

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

О. Чичик. Обкладинка роману «П'ятнадцятирічний капітан»

Минуло три місяці — три довгі місяці розлуки, дуже важкі для місіс Уелдон. За цей час її син одужав, і вона могла виїжджати...

І коли в Оклендський порт зайшов «Пілігрим», місіс Уелдон звернулася до Капітана Халла з проханням довести до Сан-Франціско...

Плавання мало трохи затягтися: «Пілігрим» повинен був, одхилившись від курсу, зайти в чилійський порт Вальпараїсо, щоб там розвантажитись. А вже далі вздовж американського узбережжя вони сподівалися плисти під попутним береговим вітром.

Місіс Уелдон була хоробра жінка й не боялася моря. Тридцятирічна, з міцним здоров'ям, вона звикла до тривалих морських подорожей і не раз поділяла з чоловіком їх невігоди...

Вона знала, що капітан Халл — чудовий моряк, а «Пілігрим» — надійний вітрильник...

Кузен Бенедікт був славний чоловіча років п'ятдесяти. Та, незважаючи на цей вік, було б необачно відпустити його кудись самого. Він був скорше довгий, ніж високий, скорше сухорлявий, аніж худий. Кістлява статура, велика кудлата голова, золоті окуляри — одне слово, в усій довжелезній особі кузена Бенедікта вгадувався вчений, одна з отих сумирних і добрих натур, які все своє життя — ба навіть у сто років! — залишаються дітьми.

Кузеном Бенедіктом називали його й сторонні, бо за своєю вдачею він належав до тих людей, які здаються рідними всім. Кузен Бенедікт ніколи не знав, куди подіти свої довгі руки й довжелезні ноги, не міг дати собі ради в найбуденніших життєвих справах...

Невибагливий, невимогливий — аж забував попоїсти й попити, якщо його не нагодують і не напоять...

Однак він мав добре серце й завжди виявляв готовність зробити людям якусь послугу....

Кузен Бенедікт, присвятивши себе вивченню членистоногих класу комах, був ентомологом.

Але не подумайте, що це така проста наука! Клас комах налічує щонайменше десять рядів...

О. Чичик. Ілюстрація до роману
«П'ятнадцятирічний капітан»

Цій науці він оддавав увесь свій час, ба навіть години сну, бо йому неодмінно снились «шестиногі». Годі було перелічити всі шпильки, що їх він носив за манжетами, в комірі, в крисах капелюха, на вилогах піджака. Коли кузен Бенедікт повертався з наукової екскурсії, його капелюх був справжньою колекцією комах, нашпилених зсередини і ззовні.

 Поміркуй!

- Які твої перші враження від твору?
- Хто знаходився на борту «Пілігрима»?
- Опис кого із персонажів у тебе викликав посмішку? Чому?
- Яким курсом повинно було прослідувати судно. Познач точки маршруту на контурній карті або ж скористайся цифровим ресурсом *Mind map*.

Розділ II

Дік Сенд

Команда «Пілігрима» — вмілі, досвідчені моряки — жила як одна дружня сім'я... Це вже вчетверте матроси виходили разом на промисел. Усі родом з американського заходу, ба навіть з одного узбережжя в штаті Каліфорнія, вони здавна зналися між собою...

Тільки один чоловік на борту не був американець за походженням. Звали його Негору, родом він був із Португалії... На шхуні він виконував скромну роботу кока. Коли в Окленді втік попередній кок, Негору, будиши без роботи, охоче став на його місце. Чоловік він був мовчазний, тримався від команди осторонь, однак справу свою знав добре...

Проте капітан жалкував, що не мав часу зібрати достатньо відомостей про минуле Негору. Його зовнішність, а надто уникливий погляд не дуже подобались капітанові...

Негору мав років десь із сорок. Це був чорнявий, сухорлявий, моторний, середній на зріст і, певно, дужий чоловік... Він ніколи не говорив ні про своє минуле, ані про свою родину. Звідки він прибув, де жив доти, чим займався — ніхто не знав...

Як ми вже казали, команда «Пілігрима» складалася з п'яти матросів і новачка.

Цей новачок, хлопець п'ятнадцяти років, був сином невідомих батька-матері. Він виховувався в дитячому будинку.

Дік Сенд — так звали хлопця — мабуть, був родом зі штату Нью-Йорк...

Ім'я «Дік» — скорочене від «Річард» — дано маленькому сироті на честь жалісливого перехожого, який підібрав його через два або три дні після народження. Що ж до прізвища Сенд¹, то ним удостоїли хлопчика на згадку про місце, де його знайдено, — на ріжку піщаної коси Сенді-Гук, що утворює вхід до порту Нью-Йорк...

О. Чичик. Ілюстрація до роману
«П'ятнадцятирічний капітан»

Дік Сенд був середній на зріст, міцно збудований, чорнявий, із синіми рішучими очима. Робота моряка підготувала його до життєвої боротьби. Його розумне обличчя дихало енергією. Це було обличчя не тільки хороброї, а й завзятої людини.

В п'ятнадцять років хлопець уже міг приймати рішення і доводити до кінця свої задуми. Його вигляд, жвавий і серйозний водночас, привертав до себе увагу. На відміну від своїх ровесників Дік був скупий на слова та жести... Він усвідомив своє становище й дав собі обіцянку «стати людиною».

І він дотримав слова — став дорослим чоловіком у віці, коли його однолітки залишались іще дітьми.

Дуже рухливий, спритний і міцний фізично, Дік Сенд був один із тих обранців долі, про яких можна сказати, що вони народилися з двома правими руками й двома лівими ногами. Хоч би що вони робили — їм усе «з руки»; хоч би з ким вони йшли — вони завжди крокують «у ногу».

Отже, сирота Дік виховувався в дитячому будинку. В чотири роки він навчився читати, писати й рахувати. Діка змалку вабило море, і у вісім років він пішов юнгою на корабель...

Юнга от-от мав стати матросом і, безперечно, не думав спинятись на досягнутому. Хто з дитячих літ усвідомив, що праця — це закон життя, хто змалу знав, що хліб заробляється тільки в поті чола, той завжди готовий на великі справи і в свій день знайде і волю, і силу, щоб їх здійснити.

Капітан Халл помітив Діка Сенда, коли той був юнгою на борту одного торгового судна. Моряк заприятелював із цим славним

¹ Сенд — пісок (англ.).

відважним хлопцем, а згодом відрекомендував його Джеймсові Уелдону... Він оддав Діка до школи в Сан-Франціско.

В школі Дік Сенд особливо захоплювався географією та історією подорожей, і йому кортіло швидше вирости, щоб вивчати вищу математику та навігацію.

І от нарешті новачком-матросом він ступив на борт «Пілігрима»... Дік Сенд вирушив у плавання на судні свого благодійника Джеймса Уелдона...

Дік був безмежно відданий родині Уелдонів, котра стільки зробила для нього... Кілька років місіс Уелдон була йому за матір, а малого Джека він любив, мов рідного брата.

Місіс Уелдон знала, чого вартий їхній вихованець. Вона могла спокійно довірити йому Джека. Малий тягся до Діка, відчуваючи, що «старший брат» його любить...

Стояла ясна сонячна погода. Дік Сенд із Джеком примостились на реї¹ бізань-щогли² й оглядали звідти всю палубу судна, а також чималий простір довкола...

Дік Сенд саме пояснював Джекові, чому «Пілігрим» не може перекинутися... Аж тут хлопчик урвав його, вигукнувши:

— Що це там таке?..

Уважно подивившись туди, куди показував Джек, Дік Сенд закричав:

— Спереду, з лівого борту, під вітром до нас, уламок судна!

Поміркуй!

- Схарактеризуй екіпаж «Пілігрима».
- Хто із екіпажу змусив тебе насторожитися? Чому?
- Яке враження справив на тебе Дік Сенд?
- Як автор ставиться до свого юного героя? Що в характері Діка викликає захоплення?
- Знання яких наук потрібні, щоб стати капітаном?
- Ким мріяв стати Дік Сенд? Знайди в тексті твору слова, що підтверджують твою думку.

¹ Рея — металевий або дерев'яний брус, прикріплюваний до щогли.

² Бізань-щогла — остання ззаду щогла на кораблі

Розділ III

Напівзатоплене судно

Вигук Діка Сенда підняв на ноги всю команду...

І тільки Негору не вийшов з камбуза...

— Що воно може бути? — спитав один матрос...

— Про все це ми зараз дізнаємось, — відказав капітан Халл...

Так, це був корабель... Із щогл не зосталось жодної. Від вант, швартових та ланцюгів теліпалися самі тільки кінці. В штирборті зяяла велика пробоїна...

— Цей корабель зіткнувся з іншим! — вигукнув Дік Сенд...

— Якщо це було зіткнення, — зауважила місіс Уелдон, — то будемо сподіватися: команду судна підібрав той корабель, який наскочив на нього.

— Що ж, будемо сподіватися, місіс Уелдон, — відказав капітан Халл. — Якщо, звичайно, команда після зіткнення не була змушена рятуватись на власних шлюпках, а корабель, що вдарив, не пішов спокійнісінько далі. На жаль, такі випадки трапляються...

Раптом Дік Сенд махнув рукою.

— Слухайте! Слухайте! — вигукнув він. Усі напорошили вуха.

— Здається, гавкає собака!..

— Ми повинні врятувати собаку, — мовила місіс Уелдон...

Аж тут з-за штирборту виглянула голова здорового собаки. Він розпачливо гавкав, вчепившись передніми лапами в поручні...

Раптом собака загавкав зовсім по-іншому. Досі він ніби благав про порятунок, а тепер його гавкіт переймала скажена лють...

Ні капітан Халл, ні ті, що залишались на борту Пілігрима, не помітили, що собака загавкав скажено саме тоді, коли Негору вийшов...

Невже собака впізнав кока? Ні, це було неймовірно...

Шлюпка обійшла корму корабля. На ній був напис: «Вальдек»...

О. Чичик. Ілюстрація до роману
«П'ятнадцятирічний капітан»

Собака відбіг од борту й, посунувшись до розчиненого центрального люка, загавкав, повертаючи голову то до люка, то до людей.

— На борту, крім пса, певно, є ще хтось, — зауважив Дік Сенд...

— Коли якісь нещасні й уціліли після зіткнення, — мовив капітан Халл, — то, мабуть, вони сконали від голоду й спраги...

Капітан Халл з Діком Сендом зійшли на палубу й поповзом здерлися до люка, що з'яв між оцупками двох щогл. Собака не відставав од них.

Там, у кубрику, лежало п'ять тіл...

Дік Сенд, переходячи від одного до другого, почув, що нещасні ще ніби дихають.

— Швидше везімо їх на «Пілігрим»! — мовив капітан Халл...

— Вони живі, місіс Уелдон! — мовив Дік Сенд. — Ми їх врятуємо!..

Негору врешті вийшов із камбуза.

Тільки-но він ступив на палубу, як собака стрибнув на нього, намагаючись схопити його за горлянку.

— Ви знаєте цього пса? — спитав капітан Халл у кока.

— Я? — перепитав Негору. — Зроду його не бачив.

— Дуже дивно! — прошепотів Дік Сенд.

Поміркуй!

- Які риси людського характеру виявляють капітан Халл та його екіпаж і пасажери під час порятунку людей з «Вальдека»?
- На які запитання хочуть знайти відповідь капітан Халл і місіс Уелдон?
- Чому, на твою думку, пес так агресивно реагує на Негору?

Розділ IV

Порятовані з «Вальдека»

Торгівля рабами все ще провадиться у великому масштабі по всій Екваторіальній Африці...

Могло бути, що врятовані негри належали до партії невільників, котрих «Вальдек» віз на продаж у якусь тихоокеанську колонію. Якщо так, то ці негри стали вільні, ступивши на борт «Пілігрима». І капітанові кортіло їм про це сказати.

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

Тим часом потерпілих із «Вальдека» оточили якнайбільшим піклуванням. Місіс Уелдон, котрій допомагали Нен і Дік Сенд, напоїла кожного свіжою холодною водою, якої ті не пили стільки днів. Вода та легка їжа повернули їм сили.

Найстаріший із негрів — йому було років шістдесят — невдовзі заговорив...

— Ваш корабель зіткнувся з іншим? — насамперед спитав капітан Халл.

— Еге ж, — відповів негр. — Десять днів тому темної ночі на нас наскочив якийсь корабель. Ми спали...

— А що сталося з командою «Вальдека»?

— Коли ми піднялися на палубу, там уже нікого не було...

Хоч це і може здатися неймовірним, але трапляється, що деякі капітани, з вини котрих сталася катастрофа, втікають, не подавши допомоги своїм жертвам...

Вони ганьблять рід людський!..

Потім капітан знову заходився розпитувати потерпілого...

— То ви не раби?

— Ні! — відповів старий негр, випростуючись на весь зріст. — Ми зі штату Пенсільванія, громадяни вільної Америки...

І справді — ці п'ять негрів були зі штату Пенсільванія. Найстарішого з них продали в рабство й вивезли з Африки до Сполучених Штатів, коли йому минуло всього шість років. Він став вільним після скасування рабства в Америці. Що ж до його товаришів, багато молодших за нього, то вони були дітьми вже звільнених батьків, народилися вільними, і жоден білий не міг би заявити на них права власності...

Вони розповіли капітанові Халлу, що найнялись на плантацію до одного англійця під Мельбурном у Південній Австралії. Там вони працювали три роки за контрактом і, заробивши грошей, вирішили повернутися додому...

Найстарішого негра звали Том. Завдяки своєму вікові, енергійній вдачі та здобутому за довге трудове життя досвіді, він був товаришам за старшого.

Решта негрів були молоді люди від двадцяти п'яти до тридцяти років; звали їх Бет, Остін, Актеон і Геркулес... Всі четверо — гарно збудовані, дужі хлопці...

Отож після зіткнення Том і його товариші залишались на «Вальдеку» самі...

Вчора Том і його товариші, яких мучила страшна спрага, знепритомніли. Отож «Пілігрим» вчасно прийшов на допомогу...

Дінго — так звали собаку — був із породи сторожових псів... Два роки тому його, геть охлялого з голоду, знайшли на західному узбережжі Африки, неподалік од гирла Конго.

Капітан узяв собі цю прекрасну тварину. Та собака не пішов на зближення з ним і, здавалося, повсякчас тужив за своїм колишнім господарем... Літери «С. В.», вигравіювані на нашійнику — оце і все, що в'язало Дінго з минулим...

Дінго, чудовий та дужий звір, набагато більшай за піренейських собак, був гідним представником австралійської породи сторожових псів. Коли він спинався на задні лапи і скидав голову, то сягав зросту людини. Спритні й мускулісті, ці собаки, не вагаючись, нападають на ягуарів та пантер і не бояться вийти на двобій із ведмедем.

Дінго мав густу шерсть і довгий хвіст, цупкий та пружний, як у лева. Він був темно-рудой масті з кількома білуватими плямами на писку...

Та хоч Дінго й не йшов на зближення, не був він і злий. Він скоріше здавався сумним...

 Поміркуй!

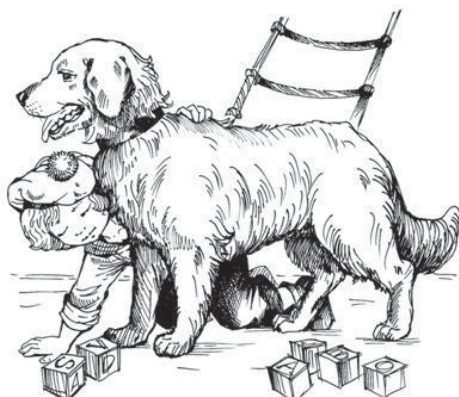
- Ким виявилися врятовані з «Вальдека»?
- Що тобі стало відомо з цього розділу про проблему рабства?
- Як до врятованих ставилися капітан Халл та інші герої твору?

Розділ V
«С. В.»

...Тепер у малого Джека стало двоє друзів: Дік Сенд і Геркулес. А невдовзі з'явився й третій. Це був Дінго...

Джек частенько скакав верхи на собаці, і той охоче дозволяв це. Джек, легкий, мов пір'їнка, був для Дінго неважчий, ніж маленький жокей для іподромного скакуна...

Дінго став улюбленцем всієї команди. І тільки Негору й далі уникав зустрічі з собакою...

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

Однак любов до Дінго не заважала малому Джекові дружити з Діком Сендом...

— Коли ми повернемося з цього плавання, — провадила місіс Уелдон, — то мій чоловік оддасть Діка до морського училища, щоб він дістав диплом капітана.

— І дуже добре зробить містер Уелдон, — відповів капітан Халл. — Дік Сенд стане колись гордістю американського флоту...

Джек лежав на палубі, спершись на лікті, і складав слово, що його старий Том мав скласти знову після того, як змішають літери...

Раптом Дінго, що вертівся біля хлопчика, завмер... Потім кинувся вперед, схопив один кубик і, відбігши, поклав його на палубу.

На кубуку стояла велика літера «С»...

Дінго повернувся і... схопив другий кубик і поклав поряд з першим.

На другому кубуку стояло велике «В»...

Дінго розрізняв літери! Дінго вмів читати!.. Джек це сам бачив!..

На кубики з іншими літерами собака не звертав уваги, неначе вони не існували...

— «С. В.», — сказала місіс Уелдон.

— «С. В.», — повторив капітан Халл. — Саме ці літери вигравіювано на нашійнику...

Повернувшись до старого негра, він спитав:

— Томе, ви, здається, говорили, що цей пес належав капітанові «Вальдека»?..

— Еге ж, містере капітан, — відповів Том. — Дінго пробув на кораблі років два.

— І ви також казали, що капітан «Вальдека» підібрав його на західному березі Африки?

— Так, неподалік од гирла Конго. Я не раз чув, як капітан казав це...

Капітан Халл мовчав, замислившись...

— Ці літери можуть мати певне значення й указати нам шлях до з'ясування долі одного безстрашного мандрівника.

— Що ви маєте на увазі?

— Зараз я все поясню, місіс Уелдон. 1871 року, тобто два роки тому, за дорученням паризького географічного товариства один

французький мандрівник вирушив до Африки з метою перетнути її з заходу на схід...

Ім'я цього мандрівника — Самюель Вернон...

— Справді! А що було далі з цим мандрівником?

— Він вирушив у експедицію, й відтоді від нього — ні чутки, ні вістки...

— Виходить, Дінго...

— Це тільки мій здогад, місіс Уелдон, — відповів капітан Халл...

Аж тут з камбуза на палубу вийшов Негору. Спершу ніхто його не помітив і не міг бачити того дивного погляду, яким утупився він у Дінго, коли помітив дві літери...

— Тут криється якась таємниця! — прошепотів капітан Халл...

Поміркуй!

- Із ким із врятованих негрів заприятелював малий Джек?
- Чому поведінка Дінго вразила всіх, хто перебував на борту «Пілігрима»?
- Чи правильні, на твою думку, здогадки капітана Халла щодо літер «С.В.»?
- На які запитання слід знайти відповіді героям роману?

Розділ VI Кит на обрії

...Того дня місіс Уелдон прогулювалась по кормі «Пілігрима». Аж тут її увагу привернуло незвичайне явище. Вода раптом почервоніла. Скільки сягало око, вона ніби забарвилась кров'ю...

— Подивись, Діку, — мовила місіс Уелдон до юнака, — на дивний колір води. Може, це яка морська трава?

— Ні, місіс Уелдон, — відповів Дік Сенд, — цього відтінку надають воді крихітні рачки, яких тут сила силенна. Ними харчуються великі морські ссавці...

— А-а! — вигукнув капітан Халл. — Таж це «китова юшка»... Для кита це справжній бенкет! Знаєте, місіс Уелдон, коли ми, китобої, натрапляємо в сезон на отаку зграю рачків, то мерщій готуємо гарпуни і шлюпки. Немає сумніву — здобич десь неподалік.

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

— Невже такий здоровенний кит може наїстись такими критними рачками? — спитав Джек.

— Хіба з дрібних манних круп, борошна найдрібнішого помолу чи то крохмалю не готують поживних страв? Так буває і в природі. Коли кит натрапляє на отаку червону воду, то вважайте, юшка його готова і йому залишається тільки розтуляти рота...

Капітан Халл випростався.

— Кит! — вигукнув він...

— А цього одного вистачило б, — вів далі боцман, — щоб ми заповнили жиром не менше половини наших двохсот порожніх бочок.

— Воно-то правда, — зауважив Дік Сенд, — однак полювати на цих велетенських смугачів — не зовсім безпечно.

— Навіть дуже небезпечно! — підтвердив капітан Халл. — У цих китоподібних страшний хвіст!.. Найміцніша шлюпка не витримає удару такого хвоста. Проте варто ризикнути!

Поміркуй!

- Яке рішення приймає капітан, побачивши кита?
- У чому полягає небезпека полювання?

Розділ VIII

Смугач

...Через півгодини після того, як капітан Халл з командою залишили судно, вони обпливли смугача, вийшовши на нього проти вітру...

А на носі стояв капітан Халл в гарпуном у руці, яким він мав завдати першого удару...

— Приготуватись! — стиха скомандував капітан Халл.

— Єсть! — відповів Говік, міцніше стискаючи весло в своїх широких руках...

Смугач уже не рухався й, здавалось, заснув. Кити, що їх заскакують отак зненацька під час сну, — дуже легка здобич. Часто їх удається забити першим ударом.

«Дивно, що він не ворухиться! — подумав капітан Халл. — Не може бути, щоб цей мамула спав, і все ж... Тут щось не те!..».

Раптом пролунав вигук боцмана, й усі зрозуміли, чому кит лежав на воді так довго і непорушно.

— Китеня! — гукнув боцман.

Поранена гарпуном самиця перекинулась набік, і моряки побачили китеня, яке вона саме годувала.

Капітан Халл знав: якщо поблизу китеня — полювати ще небезпечніше. Мати, напевно, люто захищатиметься, рятуючи себе й своє «маля», якщо так можна назвати тварину футів двадцять завдовжки...

Смугачиха не спинялася. Мабуть, гарпун не зачепив жодного важливого для життя органу. Ось вона пірнула під воду, і з чимдалі крутішого нахилу линви було видно, що тварина, замість вертатись на поверхню, забирається чимраз глибше.

— Хай йому біс! — гукнув капітан Халл. — Ця bestія зжере усі наші п'ять бухт.

Раптом смугачиха змахнула хвостом і відпливла футів на двадцять...

— Бережись! — закричав капітан Халл. — Зараз вона візьме розгін і кинеться на нас. Бери вбік, Говіку, вбік!..

Треба було думати вже не про напад, а про самооборону.

Тим часом смугачиха, прикриваючи собою маля, знов кинулась в атаку...

Матроси зрозуміли — вони загинули...

Морське чудовисько вдарило по шлюпці своїм страшним хвостом.

Підкинута догори неймовірною силою, шлюпка розлетілася на три частини...

 Поміркуй!

- Які почуття викликала в тебе сцена полювання?
- Чому смугачиха була такою небезпечною?
- Чим завершилося полювання на кита?

Розділ IX

Капітан Сенд

Скорбота і жах — такі почуття охопили пасажирів, свідків цієї катастрофи. Всі були приголомшені смертю капітана Халла й матросів.

— Помолімося! — мовила набожна жінка. — Помолімося за нещасних!..

Дік Сенд, Нен, Том та інші негри стояли зі схиленими головами...

— А тепер, друзі мої, — мовила до супутників місіс Уелдон, — попрохаймо у Всевишнього сили й відваги для нас самих!..

Їхнє становище було таке важке, що їм залишалося тільки чекати порятунку від Всевишнього.

На «Пілігримі» не було ні капітана, щоб командувати, ні матросів, щоб виконувати команди. Судно перебувало серед безкраїх просторів Тихого океану...

На борту «Пілігрима» не сталося жодного моряка!

Ні, один усе ж залишився: Дік Сенд! Але він — молодий матрос, п'ятнадцятирічний юнак! Однак тепер він — капітан, боцман, матрос, одне слово, уособлює собою всю команду.

На борту є пасажир — мати з сином та їхні супутники, і це ще дужче ускладнювало становище.

Правда, є ще п'ятеро негрів. Це славні, хоробрі, сумлінні люди, готові виконувати його накази, однак вони нічого не тямлять у морській справі!

Дік Сенд, схрестивши руки, непорушно стояв на палубі й дивився на хвилі, що поглинули капітана Халла, якого він любив, мов батька...

Юнак ні в якому разі не збирався покинути «Пілігрим», не довівши його до найближчого порту! На іншому судні місис Уелдон і Джек були б у більшій безпеці, і він би принаймні не боявся за цих двох людей, що стали йому як рідні...

Доводилось дивитися небезпеці просто в вічі... Що й робив Дік, щиро сердно благаючи у Всевишнього допомоги й захисту...

Цієї миті на палубі знов з'явився Негору...

— Ви хочете поговорити зі мною? — ввічливо спитав Дік Сенд.

— Ні, я хотів би поговорити з капітаном Халлом, — холодно відповів Негору, — а якщо його немає, то з боцманом Говіком.

— Але ж вам добре відомо, що обидва вони загинули! — вигукнув юнак.

— То хто тепер командує на кораблі? — зухвало кинув Негору.

— Я, — не вагаючись, мовив Дік Сенд. — Капітан «Пілігрима» тепер я.

— Ви?! — Негору здвигнув плечима. — П'ятнадцятирічний капітан?..

О. Чичик. Ілюстрація до роману
«П'ятнадцятирічний капітан»

— Так, — сказала місіс Уелдон. — На судні є капітан — капітан Дік Сенд! Прощу це пам'ятати. І знайте — він зуміє добитись по-слуху від кожного!..

Юнак розумів, яку велику відповідальність бере на себе, проте ухилитись від неї не хотів. Очі всіх супутників були звернені на нього...

За чотири-п'ять років Дік Сенд досконало оволодів би прекрасним і водночас важким фахом моряка.

Місіс Уелдон зрозуміла все, що відбувалося в душі сміливого й рішучого хлопця.

— Дякую, Діку, — мовила вона твердим голосом... — Доля корабля в твоїх руках!..

— Так, місіс Уелдон, — відповів Дік Сенд, — я постараюсь це зробити.

— Том і його товариші — славні люди; ти можеш на них покластися.

— Я знаю. Я навчу їх морської справи, й ми разом керуватимемо «Пілігримом».

— Однак, Діку, — мовила місіс Уелдон, —...Тепер треба плисти до ближчого порту на американському узбережжі.

— Безперечно, місіс Уелдон, — відповів Дік Сенд. —...Американський берег сягає так далеко на південь, що ми до нього десь неодмінно та пристанемо.

Він показав місіс Уелдон, що шхуна-бриг перебуває на $43^{\circ}35'$ південної широти і $164^{\circ}13'$ західної довготи...

Дік Сенд покликав Тома і його товаришів.

— Друзі мої, — мовив він. — На нашому судні немає іншої команди, крім вас.. Ви не моряки, але у вас дужі руки. Тож коли ви ними як слід попрацюєте, ми зможемо повести «Пілігрим» належним курсом...

— Капітане Дік, — відповів Том, — мої товариші і я — віднині ваші матроси...

Поміркуй!

- Укажи на карті світу місце, де перебував «Пілігрим» після загибелі екіпажу.
- Чи легко далось Дікові прийняття рішення стати капітаном?
- Чи відчуває він відповідальність за пасажирів «Пілігрима»?
- Чи вистачає Дікові знань, щоб стати капітаном?
- Порівняй ставлення до Діка-капітана різних героїв / героїні твору.

Розділ X

Наступні чотири дні

Отже, Дік Сенд став капітаном «Пілігрима»...

— Ось ми і йдемо належним курсом, місіс Уелдон, — сказав Дік Сенд. — Тільки б утримався якомога довше супутний вітер!..

Нова команда шхуни-брига залишилася на палубі, несучи вахту на носі. Негри були готові виконати перший-ліпший наказ Діка Сенда...

А що ж поробляв увесь цей час кузен Бенедікт? Кузен Бенедікт вивчав крізь лупу комаху, яку врешті знайшов на борту «Пілігрима»... Належала вона до родини тарганових, до виду американських тарганів.

Цю дорогоцінну знахідку кузен Бенедікт здобув у камбузі...

На ніч на багатьох кораблях звичайно зменшують площу вітрил: опускають горішні вітрила... Це обачно, бо тоді кораблю не страшні несподівані шквали. Але Дік Сенд не вдався до цього застережливого заходу...

Компас і лаг були єдиними приладами, якими міг послугувуватися Дік Сенд, щоб визначити напрямок і пройдений шлях...

На борту «Пілігрима» було два компаси. Один висів у стерновій рубці перед очима стернового¹, його картушка², освітлювана вночі двома лампочками, о будь-якій порі показувала напрямок ходу судна.

Другий компас був укріплений на стелі в каюті, що її колись займав капітан Халл.

Завдяки цьому капітан, не виходячи з каюти, міг завжди бачити, чи стерновий правильно веде судно...

Та, як на лихо, в ніч проти 13 лютого, коли Дік Сенд стояв на вахті біля стерна, з компасом у каюті сталася біда.

Міцне кільце, за яке було почеплено компас, переломилося, і він упав на підлогу...

О. Чичик. Ілюстрація до роману
«П'ятнадцятирічний капітан»

¹ *Стерновий* — той, хто керує судном.

² *Картушка* — рухомий диск в магнітному компасі.

Безтурботний, як і всі діти в його віці, малий Джек знову взявся до своїх забав: бігав по палубі, бавився з Дінго. Він, безперечно, помічав, що його приятель Дік приділяє йому менше уваги, однак мати пояснила йому, що не можна заважати Дікові в роботі...

Отак і йшли справи на «Пілігримі». Негри старанно виконували свою роботу, з кожним днем удосконалюючись у матроському ремеслі. Том став боцманом. Він був старшим по вахті, поки молодий капітан відпочивав...

Під третю годину ранку старого Тома стало хилити на сон... І він заснув стоячи...

Тим-то він і не помітив, що по палубі прослизнула людська тінь.

То був Негору.

Прокравшись на корму, кок підклав під нактоуз якийсь важкий предмет...

То була залізяка, під впливом якої стрілка компаса, замість того щоб показувати напрямом магнітного полюса, тобто майже на північ, відхилялася на північний схід....

...«Пілігрим» мчав уперед, відхилившись від правильного курсу на цілих 45 градусів.

Поміркуй!

- Як поведяться на борту «Пілігрима» члени нового екіпажу та пасажери?
- Поведінка кого із героїв тебе розсмішила? Чому?
- Чи справляється Дік зі своїми обов'язками капітана?
- Який злочин учинив Негору? Яку небезпеку це заподіяло?

Розділ XI

Буря

...Як вважав Дік Сенд, шхуна-бриг уже мала б підійти до тих районів океану, куди частіше навідуються трансокеанські пароплави... Він не полишав надії зустріти один з таких пароплавів, маючи намір або пересадити на нього пасажирів, або ж попросити звідти на поміч кількох матросів...

Дік Сенд не знав і не міг навіть підозрювати, що «Пілігрим» забрався в набагато вищі широти, куди південніше від тієї точки, де, як він гадав, мав би перебувати.

Це пояснювалося двома причинами.

По-перше, течії в цих місцях... постійно зносили судно з правильного курсу.

По-друге, компас, зіпсований злочинною рукою Негору...

Небо загрозливо супилось, віяв дужий вітер. Над морем навис густий туман. Сонце не проглядало крізь товщу хмар і туману...

Одна обставина була сприятлива: судно ішло під супутним вітром — хай навіть ураганим, — який мав швидко домчати його до американського узбережжя...

9 березня молодий капітан, стоячи на носі, то дивився на море й на небо, то переводив погляд на щогли «Пілігрима», що ажгнулись під натиском дужого вітру.

— Нічого не видно, Діку? — спитала місіс Уелдон, коли він опустив підзорну трубу.

— Нічого, місіс Уелдон, анічогісінько, — відповів юнак...

— То ти гадаєш, що до американського берега вже недалеко?

— Інакше й бути не може, місіс Уелдон. Тому мене й дивує, що його досі не видно!

— Але ж «Пілігрим» увесь час ішов правильним курсом?

— Так, відколи почав віяти норд-вест, тобто від того дня, коли загинув капітан Халл і команда. Це було 10 лютого. А сьогодні 9 березня: минуло вже двадцять сім днів!

— А як далеко ми були від берега тоді? — спитала місіс Уелдон.

— Десь за чотири тисячі п'ятсот миль, місіс Уелдон. Ця цифра не викликає в мене ніякого сумніву, і я можу припустити похибку щонайбільше в двадцять миль....

— А з якою швидкістю йшов «Пілігрим»?

— Відколи вітер подужчав, у середньому сто вісімдесят миль на добу...

Том приніс лаг, міцно прив'язаний до ліня, й опустив за борт. Але щойно він витравив ярдів із двадцять п'ять, як лінь¹ послаб у його руках.

— Ой, містере Дік! — гукнув Том.

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

¹ *Лінь* — вірвочка близько двох з половиною сантиметрів завтовшки.

— Що таке, Томе?

— Лопнув лінь!..

Так, лінь перервався посередині... «Чому вони поперетирались? Невже лагом так часто користувалися?» — з деяким сумнівом питав себе молодий капітан.

Та лаг потонув, і Дік Сенд не мав тепер чим визначати точно швидкість «Пілігрима»... Юнак не знав, що й компас показує неправильно!..

Діка Сенда охопила неймовірна тривога: за його розрахунками, ось-ось мав з'явитися берег, і тоді «Пілігрим», що його несе з такою швидкістю, розіб'ється об прибережні рифи!..

А за якусь хвилину на палубу вийшов Негору. Зненацька його рука мовби мимоволі випросталася, показуючи на якусь точку над обрієм. Складалося враження, що він помітив у тумані високий берег...

І знову зла усмішка ледь скривила губи португальця...

Поміркуй!

- *Що непокоїть Діка?*
- *Перевір обчислення Діка Сенда часу досягнення берегів Америки, знаючи відстань та час. Запис розрахунків оформи у вигляді задачі, як ти це робиш на уроці математики.*
- *Які нові труднощі з'явилися в молодого капітана? Із чим вони пов'язані?*

Розділ XIII

«Земля! Земля!»

Завдяки... надлюдській силі волі цей юнак подолав небачені труднощі. Він схуд, зблід.., та найдужче давався йому взнаки брак сну... Однак його мужня натура вистояла...

Була восьма година ранку. Дік Сенд тільки-но виліз на рею. Перші сонячні промені розганяли туман, і лінія обрію проглядала чітко. Раптом з уст юнака вихопився довгожданий вигук:

— Земля! Перед нами земля!..

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

Судячи з ландшафту, це було передгір'я високого гірського пасма Анд.

І ніде жодної оселі, жодного порту, жодного гирла річки, що могло б правити за безпечне пристановище для шхуни-брига.

Враз Дінго, який бігав туди й сюди по палубі, кинувся на ніс й, утупившись у землю попереду, жалібно завив. Здавалося, пес упізнав це місце...

Негору дивився на лютий прибій, не виказуючи ніякого страху...

Може, Негору впізнав цей берег, до якого вітер гнав шхуну-бриг?

Дік Сенд передав стерно старому Томові й пішов на ніс, щоб востаннє подивитися на бухту, вхід до якої потроху ширшав перед ними. Далі твердим голосом промовив:

— Місіс Уелдон, у мене немає надії знайти безпечне пристановище для «Пілігрима». Найпізніше через півгодини, попри всі мої зусилля, ми опинимось серед рифів! Доведеться викинутись на берег... І я змушений згубити судно, щоб урятувати вас...

Побачивши спереду темнішу смугу води, Дік Сенд здогадався: то прохід між рифами. Треба було сміливо йти в нього, щоб викинутись на мілину якомога ближче до землі...

Негри стояли на носі біля бочок з китовим жиром, чекаючи наказів капітана.

— Лийте жир! Лийте мерщій! — закричав Дік Сенд.

Під шаром жиру море одразу, мовби якимись чарами, заспокоїлося...

«Пілігрим» устиг просковзнути по змащеній водній поверхні між рифами...

Страшний поштовх струсонув судно. Величезна хвиля підняла його й кинула на прибережне каміння; щогли з тріском повалилися, на щастя, нікого не зачепивши...

Через десять хвилин всі пасажери «Пілігрима» вже стояли під стрімким берегом.

Поміркуй!

- Чому небезпека для людей не зникає навіть після того, як вони побачили землю?
- Яке рішення приймає Дік Сенд, щоб врятувати людей?
- Які риси характеру виявляє молодий капітан?

Розділ XIV Що робити?

Отак після подорожі, що тривала сімдесят чотири дні... «Пілігрим» викинувся на берег і розбився об рифи.

Місіс Уелдон і її супутники дякували долі... І хоч хай де на узбережжі Південної Америки вони опинилися, повернутись звідси додому, здавалося, буде неважко...

Хоч Дікові Сенду й не поталанило довести «Пілігрим» до порту призначення, він міг пишатися бодай тим, що перепровадив на берег живими і здоровими всіх, хто був на його борту.

Тут росли височенні баобаби.; латанії, приморські сосни, тамаринди, перечники особливого виду й багато інших рослин, яких немає на півночі Нового Світу...

Над берегом ширяли зграї крикливих птахів — здебільшого ластівок з чорним пір'ям, що мінилося синюватим-сталевим вилицком, та світлішими, голівками. Подекуди злітали куріпки, сірі з блакитними шийками.

Місіс Уелдон і Дік Сенд помітили, що птахи зовсім не по-лохливі. Вони підпускали людей близько до себе, не виказуючи страху... Невже цей берег зовсім безлюдний, і тишу його ніколи не порушували рушничні постріли?

Попід берегом між камінням походжало кілька дрібних пеліканів. Вони заклопотано набивали дрібною рибою шкіряні мішки, що висіли в них під нижньою половинкою дзьоба...

Але жителів тут не було, принаймні жоден досі не показувався... Діка Сенда дуже це здивувало.

«Де ми? Куди нас закинуло? — питав він себе подумки. — І спитати нема в кого!...».

А собака тим часом гасав туди й сюди берегом... і глухо гарчав...

— Глянь-но на Дінго, Діку! — мовила місіс Уелдон.

— Дивно! — відповів юнак. — Він нюшить так, наче розшукує чийсь слід.

О. Чичик. Ілюстрація до роману
«П'ятнадцятирічний капітан»

— Справді дивно! — прошепотіла місіс Уелдон. І враз, похопившись, додала: — А що робить Негору?

— Те саме, що й Дінго! Нишпорить берегом...

Насамперед треба було знайти якийсь пристановище, якийсь захисток, де вони могли б перепочити й попоїсти...

Про харчі вони не турбувалися. Крім плодів та дичини, що їх було повно довкола, потерпілі могли використати запаси з «Пілігрима». Прибій повикидав на обмілілі після відпливу рифи чимало всякої всячини з розбитого судна. Том і його товариші підбрали кілька барилець із сухарями, бляшанки з консервами, ящики із сушеним м'ясом...

Залишалось знайти якийсь притулок, де б невеличкий загін міг прихиститися на ніч...

Цей, так би мовити, готель знайшов малий Джек. Бавлячись під скелястим берегом біля повороту до річки, він набачив один із отих просторих, гладенько відполірованих гротів, що їх вимивав бурхливе море високо в скелях під час припливів...

— Який же ти молодець, мій любий Джеку! — похвалила сина місіс Уелдон. — Якби ми були Робінзонами, змушеними на триваллий час оселитися на цьому березі, то назвали б грот твоїм іменем!..

Посадивши собі на коліна сонного Джека, місіс Уелдон озвалася першою.

— Мій друже Дік, — мовила вона, — від усіх нас я дякую тобі за ту відданість, яку ти виявляв досі. Проте ми ще не можемо звільнити тебе від відповідальності. Ти маєш бути нашим провідником на суші, як був капітаном на морі. Ми всі тобі довіряємо...

Поміркувавши якийсь час, Дік Сенд сказав:

— Насамперед, місіс Уелдон, треба з'ясувати, де ми. Гадаю, «Пілігрим» розбився біля перуанського берега. Вітри й течії мали б занести його саме в ці широти.

— То що ж нам робити? — спитала місіс Уелдон.

— Завтра, відпочивши, двоє з нас вирушать на розвідку. Не відходячи далеко вони спробують знайти тубільців, розпитають їх про все й повернуться назад. Не може бути, що в радіусі десяти — дванадцяти миль немає людей...

— Чудово! — зауважив кузен Бенедікт спокійнісіньким тоном. — Тоді я піду навідаюсь до тутешніх комах.

— Тільки не заходьте далеко, містере Бенедікт, — сказав Дік Сенд...

Через кілька хвилин, повісивши через плече свою дорогоцінну бляшанку, ентомолог вийшов з грота.

Майже водночас із ним вийшов і Негору...

Рифи, що на них розбилася шхуна-бриг, повиступали з води. Посеред усяких уламків височів каркас судна. Під час припливу він сидів глибоко в воді, а тепер стояв майже на суші. Це дуже здивувало Діка Сенда: він знав, що припливи й відпливи на американському узбережжі Тихого океану незначні...

І все ж треба відвідати «Пілігрим», перш ніж море зруйнує його до решти...

Дік Сенд знайшов чотири чудові карабіни, виготовлені на заводі Парді й К°, та близько сотні набоїв у патронташах. Тепер його невеликий загін добре озброєний і може оборонитися від індіанців, коли б ті раптом напали на них.

Дік Сенд не забув узяти і кишеньковий ліхтарик... Із арсеналу «Пілігрима» Дік Сенд узяв також шість великих ножів, що ними розтинали китові туші. Ці ножі мали доповнити озброєння загону. Взяв він іще іграшкову рушницю, що належала малому Джекові...

Під кінець Дік Сенд на прохання місіс Уелдон забрав з корабля й гроші. Він знайшов усього п'ятсот доларів. Це було далеко не все; сама тільки місіс Уелдон везла набагато більшу суму. Однак решти юнак не знайшов.

Тільки Негору міг випередити Діка і забрати заощадження капітана Халла та гроші місіс Уелдон...

Кузен Бенедікт був дуже лихий. Він не знайшов жодної комахи, гідної його колекції! Скорпіонів, сколопендр і всяких інших багатоніжок там не бракувало, але ж відомо — кузен Бенедікт багатоніжками не цікавився...

Тут Том зауважив, що Негору й досі немає, хоч уже настала ніч...

Відвівши місіс Уелдон убік, Дік Сенд розповів їй про свої підозри. Як він і гадав, вона також підозрювала португальця, однак не схвалювала наміру Діка Сенда допитати його.

— Якщо Негору повернеться, — мовила місіс Уелдон, — то це значить, що він добре заховав украдені гроші. А що ми не зможемо викрити його з допомогою доказів, то... краще всього нічим не виказувати підозри: нехай собі думає, що ми нічого не помітили.

Раптом Дінго, що бігав по піщаному березі, голосно загавкав...

 Поміркуй!

- Що, на твою думку, означає «бути капітаном»? Чи перестав Дік бути капітаном після того, як «Пілігрим» розбився?
- Зверни увагу на рослинний і тваринний світ місцевості, у якій опинилися мандрівники. Що їх дивує?
- Які підозри викликає поведінка Негору?

Розділ XV

Гарріс

...7 квітня Остін, який стояв на варті, побачив, що Дінго, загавкавши, побіг до річки...

Дік Сенд і його супутники йшли піщаною смугою, що завертала до річки.

А там непорушно... стояв Дінго і гавкав. Було ясно — він бачить або чує когось...

Якийсь чоловік спускався із скелястого урвища...

І всі четверо, перекинувши рушниці за спину, швидко попрямували до незнайомця...

Це був середнього зросту, міцно збудований чоловік років під сорок. Жваві очі, посріблені сивиною чуприна й борода, засмагле, аж чорне, обличчя, мов у того кочовика... Шкіряна куртка, крилатий капелюх, чоботи на високих підборах з халявами до колін, на закаблуках великі остроги, які дзвеніли при кожному кроці.

Дік Сенд відразу зрозумів — і так воно було насправді, — що перед ними некорінний житель пампасів — індіанець, а скоріше один з тих чужоземців-авантюристів, часто сумнівної слави, яких нерідко можна зустріти в цих глухих краях...

— Ви англієць? — спитав він Діка Сенда.

— Американець, — відповів юнак...

— Ми зазнали катастрофи, містере: наше судно розбилося вчора об ці рифи... — І насамперед, — вела далі місіс Уелдон, — ми б хотіли спитати у вас, де ми.

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

— Ви на південноамериканському узбережжі, — відповів незнайомець...

— Я такий самий американець, як і ви, місіс...

— Місіс Уелдон.

— А мене звать Гарріс. Я родом з Південної Кароліни...

— Виходить, ми перебуваємо поблизу Атакамської пустелі? — спитав Дік Сенд.

— Саме так, мій юний друже...

— І ви ідете сам-один? — спитала місіс Уелдон.

— Я вже не вперше отак їду! За двісті миль звідси є велика ферма — асьєнда Сан-Фелісе, яка належить моєму братові... Коли ви схочете завітати туди зі мною, вас там приймуть якнайгостинніше, а також допоможуть дістатися до міста Атаками...

Не чекаючи відповіді, знову звернувся до місіс Уелдон:

— Ці негри — ваші невольники?

І показав на Тома та його супутників.

— У нас у Сполучених Штатах вже немає рабів, — відповіла місіс Уелдон...

— Я забув, що війна 1862 року вирішила це серйозне питання...

Тим часом Дік Сенд обмірковував пропозицію Гарріса дістатись до асьєнди Сан-Фелісе. Адже перехід у двісті з лишком миль лісами та рівнинами — дуже стомливий...

— Містере Гарріс, — спитав він, — навіщо йти сто двадцять миль Атакамською пустелею? Чом не побратися узбережжям?..

— Ближче, ніж за триста або чотириста миль, немає жодного порту...

— Томе, і ви, мої друзі, — сказав Дік Сенд, звертаючись до негрів, — треба негайно приготуватись до переходу...

— Містере Дік, — сказав Геркулес, — якщо хочете, я сам понесу весь вантаж.

— Ні, славний мій Геркулесе! — заперечив юнак. — Краще поділімо вантаж...

— А ви, Геркулесе, мабуть, дужий хлопчина, — зауважив містер Гарріс, оглядаючи негра, неначе того було виставлено на продаж. — На африканських невольничих ринках за вас дорого б заплатили!..

Поміркуй!

- Яке враження справив на тебе Гарріс?
- Що Гарріс пропонує випадковим знайомим?
- Чи викликали в тебе його слова сумніви та обурення? А в Діка?

Розділ XVI

У дорозі

Пройшовши кроків триста берегом річки, загін вступив у праліс.

Дінго то забігав далеко вперед, то відставав...Пес начебто шукав сліду...

Маленький загін, як ми знаємо, був добре озброєний і тримався насторожі, хоч Гарріс запевняв, що тут нема чого боятися...

Більшість дерев місіс Уелдон та її супутники бачили вперше...

Тут росла баугінія, або «залізне дерево»; моломпі, близьке до індійського сандалового дерева, з легкої й міцної деревини якого роблять весла; по його стовбуру рясно стікала запашна камедь. Росла й сумаха — дерево, багате на фарбники.

Траплялися й бакаути із стовбурами до дванадцяти футів у діаметрі...

Низькі багністі береги приток густо вкривала рослина, що її Гарріс назвав папірусом...

Гарріс показав місіс Уелдон і Дікові Сенду прекрасні ебенові дерева, які відрізняються від звичайних дерев набагато більшими розмірами, а також чорнішою й твердішою деревиною.

Дарма що загін уже одійшов далеченько від моря, на його шляху все ще траплялися цілі мангові гаї. Стовбури цих дерев, вкриті товстим шаром лишайників, здавалися одягнутими в хутро. Мангові дерева дуже тіністі, їх цінують за напрочуд смачні й корисні плоди, і все ж, як розповідав Гарріс, жоден тубілець не наважиться розводити їх. «Хто посадить мангове дерево, той помре!» — таке тут існує повір'я...

Проте мандрівникам жодного разу не трапилось таке поширене на американському континенті дерево, як каучуконос...

Хлопчик, звісно, був дуже розчарований, коли почув, що з цього дерева добувають тільки каучук: він гадав, що м'ячі, повітряні кулі, ляльки... ростуть просто на його гілках.

Гарріс зірвав з дерева кілька плодів, на вигляд таких же соковитих, як і персики...

— Дуже смачно! Дуже смачно! — повторював малий Джек, наминаючи манго. — Але мій друг Дік обіцяв показати мені гумове дерево...

— Що ж іще обіцяв тобі твій друг Дік? — усміхаючись, спитав Гарріс.

— Пташок-мух!..

Малий Джек мав право вимагати, щоб йому показали чарівних пташок-мух, тобто колібрі: адже він потрапив до країни, де їх сила-силенна. Індіанці, які так майстерно плетуть з їхнього пір'я прикраси..., називають їх «сонячним промінням», «царицями квітів», «небесними квітами», «самоцвітами, що міняться у сяєві дня»...

Стали на ночівлю під величезним манговим деревом... Як виявилось, на манговому дереві сиділа ціла зграя сірих папуг — цих балакучих, сварливих, хижих пернатих...

— А змії тут є? — спитав Джек.

— Ні, моя дитино, — відповіла місіс Уелдон, — змії тут немає...

— А леви? — питав далі Джек.

— Немає й близько! — відказав Гарріс.

— А тигри?..

— Еге ж! — озвався раптом кузен Бенедікт, який випадково чув цю розмову. — Ні левів, ні тигрів у Новому Світі справді немає, зате тут водяться ягуари й кугуари...

Через кілька хвилин Геркулес привів до гурту кузена Бенедікта, який пішов був полювати на світляків кокуйпо, якими тутешні жінки прикрашають волосся. Ці жуки з родини коваликів, що випромінюють синювате світло з двох плям внизу на спинці, дуже поширені в Південній Америці...

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

Поміркуй!

- Описи яких незвичайних рослин і тварин тебе зацікавили?
- Що тебе та героїв роману насторожило у світі природи?

Розділ XVII

Сто миль за десять днів

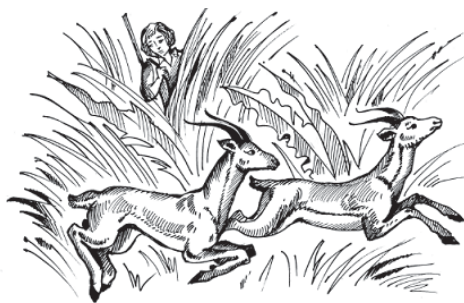
Мандрівників або мисливців, що ночують у тропічному лісі, звичайно будить на зорі дивовижний хор.

Яких тільки звуків у ньому не почуєш: і квоктання, і рохкання, і крякання, і гавкіт, і вереск, і глузливе бурмотіння.

Так вітають світанок мавпи. У тропічних лісах Нового Світу можна зустріти й маленьку марікіну, й сапажу...

З усіх оцих чотирируких істот, безперечно, найцікавіші — ревуни. У них видовжена морда й довгий чіпкий хвіст. Коли сходить сонце, найстаріший із зграї заводить поважним голосом монотонну пісню... Але того ранку мавпи чомусь не завели пісні, бо їх не було чути...

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

За словами Гарріса, вони перебували в пампі. А слово «пампа» мовою індіанців племені квітна означає «рівнина». Отож... пампа — це безводна рівнина, де немає ні дерев, ні каміння, а в дощову пору все густо заростає будяками, які з настанням спеки перетворюються в густі непрохідні чагарі...

А ця місцевість була зовсім інша... Густий непрохідний ліс простягався аж до обрію...

Юнак поставив Гаррісові кілька запитань з цього приводу... Але американець швидко розвіяв його сумніви...

— Ви маєте рацію, мій юний друже, — говорив Гарріс. — Справжня пампа дійсно така, як описано в читаних вами книжках; це безводна рівнина...

Але ця місцевість мене дивує.... Годі шукати справжньої пампи по цей бік Анд — для цього треба перейти через гірський хребет...

Малому Джекові вже трохи набридла одноманітна подорож. До того ж, не було виконано жодної з даних йому обіцянок. Гумових дерев, пташок-мух хлопчик і досі не бачив.

Йому також мали показати найгарніших у світі папуг. Але де вони — яскраво-оранжеві папуги з небесно-блакитними хвостами?.. Де барвисті ара з голими щокми й довжелезними хвостами, які ніколи не сідають на землю? Де всі оті зелені папуги, які живуть у тропіках? Де дрібні барвисті папужки? Де всі оті балакучі птахи, які, за словами індіанців, розмовляють мовами давно вимерлих племен?..

Під час зупинки на обід мандрівники почули свист...

— Змія! — вигукнув Дік Сенд і, схопивши рушницю, заступив собою місця Уелдон...

Не було б нічого дивного, якби то був велетенський удав з родини боа, які іноді сягають сорока футів у довжину.

Та Гарріс... заспокоїв місіс Уелдон...

Раптом... з гущавини вихопилось кілька височенних тварин...

— Таж то були жирафи! — крикнув Дік Сенд...

— Жирафи?! — перепитала місіс Уелдон. — Ти помиляєшся, любий Діку. В Південній Америці жирафи не водяться...

— Не знаю, що й думати, — відповів Гарріс. — А може,.. то були просто страуси?

— Страуси?! — в один голос спитали Дік Сенд і місіс Уелдон...

— Здається, — мовив Дік Сенд, — страуси теж не водяться в Південній Америці?..

— Саме в Південній Америці є один з видів страуса — нанду, його ми й бачили.

Гарріс казав правду. Нанду — досить поширений представник родини страусових на південноамериканських рівнинах. Це великий птах, до двох метрів заввишки. В нього прямий дзьоб, пухнасте пір'я, довгі крила з синюватим пір'ям, трипалі ноги з пазурами...

Дік Сенд мовчав, замислившись. У нього виник новий сумнів...

— Містере Гарріс, — відповіла місіс Уелдон, — ми щиро вдячні вам за вашу великодушну допомогу! Час би вже нам дістатись до місця.

— Ви, звичайно, дуже стомилися, місіс Уелдон?

— Що там я! Мій малий Джек виснажується чимраз дужче. Щодня в певну годину його б'є пропасниця.

— Так, це тут буває, — кивнув головою Гарріс. — Хоч клімат цього плоскогір'я й здоровий, проте в березні й квітні люди хворіють на переміжну пропасницю.

— Однак завбачлива природа, — озвався Дік Сенд, — насилуючи хворобу, дає водночас і ліки проти неї.

— Які, мій юний друже? — здивовано спитав Гарріс.

— А хіба тут не ростуть хінні дерева? — і собі спитав Дік Сенд.

— Ба й справді, — згодився Гарріс, — тут батьківщина дерева, що його кора має цінну властивість скидати жар.

— Але мене дивує, — вів далі Дік Сенд, — що ми й досі не бачили жодного хінного дерева!..

На ночівлю стали під групою високих дерев...Та невдовзі їх розбудив голосний крик...

— Це я... Це я крикнув! — відповів кузен Бенедікт.

— Що з вами? — озвалася місіс Уелдон.
 — Мене щось укусило!
 — Змія?! — злякано скрикнула місіс Уелдон...
 — Ні, ні! Це муха, — відповів кузен Бенедікт. — До того ж страшенно цікава муха!

Дік Сенд засвітив свій кишеньковий ліхтарик і підійшов до кузена Бенедікта.

— О, невже? — вигукнув ентомолог. — Ось довгождана винагорода за всі мої невдачі й розчарування! Нарешті я зробив велике відкриття!..

Він дивився на муху захопленим поглядом і, здавалось, ладен був її розцілувати...

— Комаха з ряду двокрилих, кузино, та ще й яка чудова! І кузен Бенедікт показав муху, трохи меншу від бджоли, попелястого кольору, з жовтими смужками внизу черевця.

— Вона не отруйна? — спитала місіс Уелдон.

— Ні, кузино, ні — принаймні для людини. Але для тварин — антилоп, буйволів, ба навіть слонів — вона дуже небезпечна. Яка ж бо це чарівна муха!

— Ви нам урешті-решт скажете, містере Бенедікт, що це за муха? — мовив Дік Сенд.

— Ця муха, — відповів ентомолог, — ця знаменита муха, яку я тримаю в руці, називається цеце!.. Ще ніколи не знаходили цеце в Америці!..

Поміркуй!

- Доведи, що Дік Сенд має глибокі знання про рослинний і тваринний світ.
- Відсутність яких рослин дивує Діка?
- Чому Дік не розділив захоплення кузена Бенедікта своїм відкриттям? Які сумніви його не полишають?

Розділ XVIII

Страшне слово

... Дінго став поводитися дивно.

Досі собака біг, опутивши носа до землі, обнюхуючи траву й кущі, начебто по сліду. Він або мовчав, або жалібно гавкав, ніби виказуючи біль чи жаль. А того дня Дінго наче хто підмінив... Так він гавкав на «Пілігримі», коли на палубу виходив Негору.

В Діка Сенда виникла підозра, яку підтвердив старий Том.

— Дивно, містере Дік! — сказав він. — Дінго вже не обнюхує землю, як досі. Він нюхає повітря; шерсть на ньому настовбурчилась. Можна подумати, що він відчув поблизу...

— Негору, еге ж? — доказав Дік Сенд.

Він схопив старого негра за руку й зробив знак, щоб той говорив тихше...

— Або Негору не знає місцевості й тому не хоче згубити нас з очей, або...

— Або? — схвильовано спитав Том.

— Або ж він її добре знав, і тоді...

— Але звідки Негору може знати цей край? Він ніколи тут не бував!

— Ніколи не бував? — пошепки мовив Дік Сенд. — Це ще хтозна...

Дік Сенд пильно роздивлявся навколо... Таких слідів не могли залишити ні ягуари, ні кугуари, ані лінивці. А хто поламав на такій висоті гілля?

Тільки слони вичавлюють такі величезні сліди й протоптують таку дорогу в непрохідному чагарнику! Але слони не водяться ні в Південній Америці...

Дік Сенд уже склав собі певну думку про Гарріса. Він зрозумів: то зрадник!..

Але яку потаємну мету ставив перед собою Гарріс?..

П'ятнадцятирічний капітан «Пілігрима» знов мусив брати на себе обов'язки керівника...

Раптом він побачив у широкому потічку кілька величезних тварин.

«Гіпопотами!..» — мало не вихопилося в нього... Товсті тулуби на кучих дебелих ніжках, величезні голови з тупими округлими мордами, гладенька коричнева шкура й ікла завбільшки з фут у роззявлених пащах. Гіпопотами в Америці?!..

Мандрівники почали шукати, де б краще спинитись на ночівлю...

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

Аж тут старий Том, що допомагав йому вибрати місце, спинився і вигукнув:

— Там... — белькотав Том. — Під отими деревами... кров! А на землі...відрубані руки... Дік Сенд кинувся туди, куди показував Том. Повернувшись назад, він сказав:

— Мовчіть, Томе! Нікому ані слова!..

Старий Том стояв залякнувши, ніби ноги його вросли в землю. Він дивився на ланцюг та колодки широко розплющеними очима й бурмотів:

— Я вже бачив... бачив... Ці колодки... Ці ланцюги... Коли був малим...

Зненацька близько одинадцятої години десь далеко пролунав довгий грізний рик...

Старий негр упізнав рик лева, що його так часто чув у дитинстві.

Діка Сенда мов уразило громом. Не вагаючись ані миті, він вихопив ніж і прожогом кинувся туди, де спав Гарріс. Та Гарріса не було...

Отже, здогади і підозри Діка Сенда справдилися: він і його супутники перебувають зовсім не там, де гадали! «Пілігрим» розбився не біля берегів Південної Америки! Зіпсований компас показував неправильний напрямок! Гнаний бурею «Пілігрим»... поминув мис Горн і з Тихого океану потрапив до Атлантичного!..

Тим-то на їхньому шляху не траплялися ні каучукові, ані хінні дерева, які ростуть у Південній Америці: цей край — не Атакамська пустеля і не болівійські пампаси!

Звичайно, то жирафи повтікали з галявини, а не страуси! То слони протоптали дорогу в чагарях! То гіпопотами бовтались у потічку біля берега! А муха, яку впіймав на собі кузен Бенедікт, — справді страшна муха цеце, що від її укусів гинуть каравани в'ючних тварин! А в нічній темряві рикав лев! Колодки, ланцюг... — то все знаряддя работорговців!..

Португалець Негору й американець Гарріс були в змові!..

Дік Сенд нарешті впевнився в своєму здогаді:

— Африка! Екваторіальна Африка! Країна работорговців і невільників!

Поміркуй!

- *Яке страшне відкриття робить Дік Сенд щодо місця свого перебування?*
- *Чому опинитися в Африці було так небезпечно?*

ЧАСТИНА ДРУГА

Розділ I

Работоргівля

Работоргівля! Всі знають, що означав це слово, якому б не повинно бути місця в людській мові....

Торгівля неграми почалася в XV сторіччі... Вигнані з Іспанії маври перебралися через Гібралтарську протоку на африканське узбережжя. Португальці, що на той час володіли цим узбережжям, люто їх переслідували. Чимало втікачів вони захопили й перевезли до Португалії. Там їх обернули на рабів, і саме вони були перші африканські раби в Західній Європі від початку нашої ери.

Ці бранці належали здебільшого до заможних родин, і родичі запропонували за них щедрій викуп золотом. Але португальці відмовились від викупу, бо самі мали вдосталь іноземного золота. Їм бракувало дешевої робочої сили в нових колоніях, тобто рабів.

Не зумівши викупити полонених родичів, багаті маври запропонували обміняти їх на африканських негрів, яких могли легко добути...

Шляхетні люди підняли голос протесту і в ім'я гуманності вимагали від європейських урядів закону про скасування работоргівлі. 1807 року Англія заборонила работоргівлю в своїх колоніях, а 1814 року її приклад наслідувала Франція... Проте угода не виконувалась. Судна работорговців і далі курсували морями, раз ураз вивантажуючи в колоніальних портах «чорне дерево».

Треба було вжити інших, більш рішучих заходів, щоб покласти край цій торгівлі.

Сполучені Штати 1820 року, Англія 1824 року оголосили работоргівлю піратством і попередили, що з работорговцями поводитимуться, як із піратами. Проте в глибині Африки й далі ведуться кровопролитні війни. Тубільні вожді полюють на людей, і часом цілі племена потрапляють у рабство.

Тепер зрозуміло, чому Дік Сенд вигукнув із жахом:

— Африка! Екваторіальна Африка! Країна работорговців і невільників!..

Поміркуй!

- Що тобі стало відомо про работоргівлю?
- Доведи, що це найганебніше явище.

Розділ II

Гарріс і Негору

...Згодом читач дізнається, яким побитом здибались на узбережжі Анголи португалець, що плив з Нової Зеландії, та американець, що йому у справах работоргівлі часто доводилось об'їздити цю частину Західної Африки.

— Отже, Гаррісе, — мовив Негору, — тобі не вдалося затягти ще далі в глиб Анголи загін «капітана Сенда»?..

— Ні, друже, — відповів Гарріс... — Його підозри щораз міцнішали...

Він замовк на хвилину, а потім озвався знову:

—...Коли я тебе так несподівано зустрів на березі поблизу розбитого судна, біля гирла Лонги, ти встиг тільки показати мені цих людей і попросив завести їх якомога далі в глиб вигаданої Болівії. Ти нічого не сказав мені про те, що робив останні два роки.

— Ці португальці стали тепер такі вимогливі та справедливі, аж далі нікуди! Вони, бачте, проти работоргівлі!.. На мене хтось шепнув; за мною стежили. Ну й узяли...

— І засудили?..

— На довічне ув'язнення...

— То тобі пощастило втекти?..

— Я тільки й чекав нагоди, щоб вибратися звідти, та вона не траплялася. Нарешті в Окленд прийшло китобійне судно «Пілігрим».

— Той самий корабель, що розбився біля берегів Анголи?

— Атож... На щастя, зі шхуни-брига саме втік кок... І я сказав капітанові, що я кок.

— Проте, — урвав Негору Гарріс, — із розповіді «мого юного друга» я зрозумів, що «Пілігрим» не збирався плисти до африканського узбережжя...

— «Пілігрим», — почав Негору, — мав іти до Вальпараїсо... Та вийшло так, що через три тижні капітан «Пілігрима» Халл і вся

О. Чичик. Ілюстрація до роману
«П'ятнадцятирічний капітан»

команда загинули... На борту залишилося тільки двоє моряків: молодий матрос Дік Сенд і корабельний кок Негору.

— І ти став капітаном корабля?

— У мене спершу промайнула така думка, та я бачив: мені не довіряють. А тут іще ці п'ятеро дужих негрів, що називали себе вільними людьми!..

— То судно випадково пригнало до берегів Африки?

— Ні, Гаррісе! В усій цій історії випадковість — тільки те, що ми зустрілися... А зміна курсу судна і його поява біля берегів Анголи — то все моя робота!.. «Твій юний друг» — новачок у навігації: він уміє визначити місцеперебування судна тільки за допомогою компаса і лага... Однієї чудової ночі я підклав під нактоуз залізяку; стрілка компаса відхилилася, і «Пілігрим»... помчав неправильним курсом. А одного чудового дня падав на дно лаг... Дік Сенд ніяк не міг збагнути, чому подорож тривав так довго...

А згодом я забрав з-під компаса залізяку, і стрілка знову стала показувати правильний напрямок...

Гарріс не знав., що задумав Негору зробити з пасажирями «Пілігрима». І він спитав:

— Ну, то що ти хочеш з ними зробити?

— Розділю їх на дві групи, — відповів Негору відразу, як людина, що давно мав план. — Частину продам у рабство, а решту...

Жорстокий вираз його обличчя доволі ясно виказував його думки.

 Поміркуй!

- Які таємниці минулого Негору та Гарріса тобі вдалося дізнатися? Які зловісні плани негідників?

Розділ VI

Водолазний дзвін

...Дік Сенд нетерпляче чекав ранку, щоб вирушити на розвідку. Він огляне місцевість навколо термітників, а потім шукатиме річку, яка понесе їхній пліт до берегів Атлантичного океану... Тепер найголовніше — уникнути зустрічі з тубільцями: Гарріс і Негору, можливо, вже послали тих їм навздогін...

Здавалося, ніяка близька небезпека не загрожувала людям, що вселилися в покинуте термітами житло...

Скільки спав Дік, важко було сказати, аж враз його розбудило відчуття чогось холодного. Він підхопився на ноги й, жажнувши, побачив, що термітник заливала вода...

Піднявшись футів на п'ять, вода перестала прибувати.

— Що таке, Діку? — спитала місіс Уелдон...

— Очевидно, від зливи сусідня річка вийшла з берегів і розлилася по рівнині.

— То це добре! — вигукнув Геркулес. — Значить, десь неподалік таки є річка.

— Атож, — відповів Дік Сенд. — Саме нею ми й спустимось до узбережжя...

— То вода натекла через отвір? — спитав Том.

— Так, — відповів Дік Сенд. — Тепер вона не пропускає свіжого повітря.

— Може, проб'ємо стіну вище води? — запропонував старий негр...

— Я думаю, Томе, що вода, піднявшись до певного рівня всередині термітника, стиснула повітря в ньому, і це стиснене повітря не дає їй піднятися вище. Але якщо ми проб'ємо стіну, повітря вихопиться назовні, його тиск усередині зменшиться і вода підніметься до того самого рівня, що й ззовні... Ми в цьому термітнику — мовби робітники в водолазному дзвоні...

Поміркувавши якийсь час, юнак сказав:

— Пробивши невеличкий отвір угорі, ми побачимо. Але якщо термітник затоплено, вода рине в нього, і ми загинемо. Треба бути дуже обережними...

Дік Сенд вирішив просвердлити стіну термітника шомполем з гвинтовою нарізкою...

За хвилину шомпол просвердлив стіну... Повітря виривалося з термітника назовні, а рівень води в ньому став підніматися... Отже, її зроблено надто низько...

Дік Сенд негайно заходився свердлити отвір — на фут вище від першого...

Геркулес навів ліхтар на кузена Бенедікта. Обличчя ентомолога сяяло.

— Ось чому ці розумні комахи покинули свою оселю! — провадив він. — Вони передчували повінь! Інстинкт в інстинкт, друзі мої! Терміти куди хитріші за нас!..

Цієї миті Дік Сенд, просвердливши стіну, витяг шомпол. Почулося те саме булькотіння, і вода почала швидко підніматися. Отже, і цей отвір — нижче рівня води ззовні!

Становище було справді жахливе. Місіс Уелдон, до ніг якої вже підступила вода, взяла малого Джека на руки. Всі задихалися. У вухах шуміло. Ліхтар ледве блимав.

— Невже весь термітник під водою? — прошепотів Дік Сенд...

Дік Сенд виліз негрові на плечі й почав швидко свердлити отвір біля самісінького верху термітника...

Раптом почувся пронизливий свист. То ринуло з термітника стиснене повітря...

Місіс Уелдон і її супутники врятовані!..

Тієї ж миті пролунав свист, надто добре знайомий тим, хто мандрує по Африці, — свист стріли, пущеної з лука.

Дік Сенд пригнувся. Він устиг помітити в затопленій у логовині табір тубільців і піроги з воїнами...

Схопивши рушницю, Дік Сенд, Геркулес, Актеон і Бет висунулись із отвору й почали стріляти по цій пірозі...

Але що могли вдіяти Дік Сенд і його товариші проти доброї сотні воїнів, які оточували їх з усіх боків? Термітник було взято приступом. Місіс Уелдон, її сина, кузена Бенедікта схопили й кинули в одну з пірог... Самого Діка Сенда, Нен, старого Тома й його товаришів теж кинули в пірогу, яка попливла в інший бік...

Коли пірога причалювала, Геркулес вирвався з рук воїнів і стрибнув на берег... Тубільці виволокли Діка Сенда та його супутників на берег; негрів закували в кайдани, як рабів.

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

Поміркуй!

- Де знайшли собі притулок Дік та його друзі?
- Чому перебування в термітнику стало небезпечним?
- Поясни назву прочитаного розділу.
- Прослідкуй за тим, як Дік бере на себе відповідальність за прийняття рішень у небезпечних ситуаціях, як поміковано він вчиняє.
- Яка небезпека чекала на героїв твору після їх звільнення із термітника?

Розділ VII

Табір на березі кванзи

...Табір тубільців стояв на горбі, поблизу термітника, в якому мандрівники мало не загинули. На вершині горба росла величезна смоковниця, що під її розложистим гіллям вільно помістилися б чоловік п'ятсот...

Під смоковницею, мов у якомусь казковому захистку, і розташувався невольничий караван, що про нього Гарріс говорив Негору. Невільників-негрів, силою захоплених під час набігів у їхніх селищах, агенти, работорговця Алвіша гнали до Казонде, на ринок...

В таборі з супутниками Діка Сенда поводитись як із невольниками-тубільцями. Їх поставили по двоє і з'єднали колодкою — жердиною футів шість завдовжки і рогачами на кінцях, що замикалися залізними скобами на шиях... До того, їх оперезали та скували важким ланцюгом...

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

Дік Сенд був білий, і з ним не наважилися повестися, як з іншими. Його обеззброїли, але в кайдани не закували.

Дік Сенд розглядався навколо, чекаючи, що ось-ось побачить Негору або Гарріса...

Йому спало на думку, що місіс Уелдон, малого Джека й кузена Бенедікта розлучили з ними за наказом американця або португальця...

Можна собі уявити, які нелюди були всі ці агенти-європейці... Не становили винятку й Негору та Гарріс, які служили в найбільшого работорговця Центральної Африки, Жозе-Антоніу Алвіша, про якого лейтенант Камерон досить докладно розповів у своїх нотатках...

Серед п'ятисот невольників каравану Алвіша майже не було літніх чоловіків.

Звичайно час облав на попелищах і руїнах поселень усіх чоловіків віком за сорок років безжально вбивали. Для ринку годилися тільки здорові юнаки, молодики та діти...

Дік Сенд знав напевне, що становище місіс Уелдон і малого Джека жахливе... Очевидно, солдатам віддано суворий наказ не дозволяти Дікові Сенду спілкуватися з товаришами. Але вони мали й ще один наказ: зберегти йому життя...

 Поміркуй!

- Як поводитися з невільниками?
- Як поводить Дік, опинившись у неволі? Про що та про кого його думки?

Розділ XI

Пунш його величності

Близько четвертої години пополудні в кінці головної вулиці загуркотіли барабани, задзвеніли цимбали та інші африканські музичні інструменти...

То його величність Муані-Лунга, володар Казонде, удостоїв своїми відвідинами ярмарок. Його супроводив численний почет — дружини, «державні чиновники», солдати й раби. Алвіш та інші работорговці поквапились вийти йому назустріч і не шкодували улесливих слів, які так любляв цей титулований п'яничка...

Йому було п'ятдесят років, але здавався він вісімдесятирічним дідом. Він виглядав таким старим, що старішого годі собі й уявити. На голові в Муані-Лунга вививалось щось на взірєць тіари, прикрашеної пазурами леопарда, пофарбованими в червоний колір, і втиканой віхтиками білої вовни... На стегнах теліпалися дві спіднички зі шкури антилопи «куду», вишиті перлами й заляжені більше, ніж ковальський фартух. Химерне татування на грудях свідчило про давність роду... На руках у його величності подзенькували мідні браслети. Ноги були взуті в чоботи виїзного служки з жовтим закатом — подарунок, що його підніс Алвіш років двадцять тому. У лівій руці Муані-Лунга тримав великий ціпок із срібною головою, а в правій — хлопавку для мух з оздобленою перлами

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

ручкою. Над його величністю несли стару парасольку, поцяцьковану численними латками, мов штани в Арлекіна. Вбрання володаря доповнювали окуляри на носі та лупа на шиї. Ці предмети, за якими так побивався кузен Бенедікт, знайшов у Бетових кишнях Алвіш і подарував його величності Муані-Лунга...

Муані-Лунга твердив, що він — син неба, тому і сидить на престолі...

Солдати були озброєні луками, гострими ножами, вкладеними в піхви із зміїної шкіри, довгими товстими списами та пальмовими щитами, прикрашеними вигадливою різьбою...

Останніми в почті Муані-Лунга йшли придворні чаклуни й музиканти.

Чаклуни — мганнги — водночас тут і лікарі. Африканські дикуни сліпо вірять в силумганнг — у їхні пророцтва та чудодійні заклинання; вони поклоняються фетишам, глиняним фігуркам, розмальованим у синій і червоний колір, що зображають справжніх і фантастичних тварин, або ж вирізаним з дерева фігуркам чоловіків і жінок...

— Хочу пити! — відказав володар...

— Чого ж хоче випити його величність — «помбе» чи медової води? — хитро спитав Алвіш, добре знаючи, чого хоче Муані-Лунга...

Жозе-Антоніу Алвіш заходився готувати пунш... Винесли... мідний казан місткістю близько двохсот пінт. В нього вилили кілька барилець... спирту...

— Вогонь! — крикнув він, лукаво усміхаючись...

Як спалахнув спирт, як гарно затанцювали-закрутились синюваті вогники!..

Муані-Лунга підступився ближче. Він вихопив ополоника з рук у Алвіша, зачерпнув вогняного пуншу й підніс до рота.

Його проспиртована величність спалахнув, мов сулія з гасом.

Поміркуй!

- Яке враження справив на тебе портрет вождя Муані-Лунга?
- Яка звичка згубила його?

Розділ XIII У факторії

Місіс Уелдон із Джеком та кузеном Бенедіктом поселили в факторії Алвіша...

Місіс Уелдон нічого не знала про своїх супутників... Вона тішила себе надією, що тубільці не вчинять розправи над Діком Сендом без Гарріса й Негору. Але Нен, Том, Бет, Остін і Актеон! Вони — негри, і з ними, безперечно, поводитимуться як з неграми. Бідолахи!..

Коли вельмишановний учений довідався, що він не в Південній Америці.., а в Екваторіальній Африці.., він був глибоко розчарований. Адже... дуже пишався тим, що перший знайшов в Америці муху цеце та войовничих термітів. А виявляється, це звичайнісінькі африканські комахи!..

Незважаючи на своє становище і важкі думи, місіс Уелдон часто згадувала чоловіка...

Тут пильнували кожен її крок. А якби їй і вдалося втекти, то, щоб дістатись до узбережжя, треба було б подолати дуже небезпечний шлях...

— Місіс Уелдон, Тома і його супутників продано купцеві з Уджіджі.

— Бідолахи! — сказала місіс Уелдон, утерши сльозу.

— Нен померла в дорозі, Дік Сенд загинув...

— Нен померла! І Дік! — скрикнула місіс Уелдон.

— Так, справедливість вимагала, щоб ваш п'ятнадцятирічний капітан заплатив життям за вбивство Гарріса, — відповів Негору. — Ви самі в Казонде, місіс Уелдон, зовсім самі, і мій тут над вами верх! Це кажу я, колишній кок із «Пілігрима»!..

— Що вам треба від мене? — прошепотіла місіс Уелдон, не дивлячись на Негору...

— Ви, — провадив Негору... Я всіх вас продам!

— Я — вільна людина! — твердо мовила місіс Уелдон.

— Якщо я захочу, ви станете рабиною.

О. Чичик. Ілюстрація до роману
«П'ятнадцятирічний капітан»

— Хто посміє купити білу жінку?
 — Є людина, яка заплатить стільки, скільки я з неї запраблю...
 — Як звать ту людину? — не відступалася місіс Уелдон...
 — Ваш чоловік! Йому я й збираюсь не просто повернути, а продати дружину й сина... Я поїду до Сан-Франціско на розмову з Джеймсом Уелдоном. Гроші на дорогу в мене є.
 — Ті, які ви вкрали на «Пілігримі»?

— Еге ж, ті... — нахабно відповів Негору. — ...Він приїде, коли я привезу йому листа від вас! Ви напишете, в якому опинилися становищі, й засвідчите, що я ваш вірний слуга, якому вдалося врятуватись від дикунів...

— Я не напишу такого листа! — ще холодніше відказала місіс Уелдон...

Поміркуй!

- У якому становищі опинилася місіс Уелдон?
- Які риси характеру вона виявляє за цих обставин?
- Який новий підступ замислив Негору?
- Чим розчарований кузен Бенедикт?

Розділ XIV

Вісті про доктора Лівінгстона

... За кілька днів до цього місіс Уелдон ненароком почула уривки фраз, які вселили в неї віру в близьку їй, слід сказати, зовсім несподівану допомогу. Алвіш і якийсь работорговець — метис із Уджіджі — вели розмову неподалік од хатини місіс Уелдон... Вони ремствували, що вести торгівлю людьми стає чимдалі важче: біля берегів чатують патрульні кораблі, а скрізь по країні нишпорять місіонери та мандрівники...

Метис додав, що надто важко стало на ринку у Ньянгве, Уджіджі, Занзібарі... Там один за одним побували Спик, Грант, Лівінгстон і багато інших дослідників...

Місіс Уелдон зрозуміла, що ближчими днями доктор Лівінгстон, можливо, прибуде до Казонде... В зв'язку з цим вона твердо вирішила не погоджуватись на вимоги Негору.

Доктор Лівінгстон був дуже впливовою особою в Африці, і португальські власті в Анголі, безперечно, мали всіляко підтримувати його. І в місіс Уелдон майнула думка, що вона може звернутися до Лівінгстона по допомогу...

Лівінгстон мав намір перетнути Африку з півночі на захід... Тут Лівінгстон захворів на пропасницю, яка надовго затримала

його. Та, незважаючи на хворобу, він вивчав побут і звичаї цього краю і вперше побачив, до яких страшних спустошень призводить в Африці работоргівля...

Довгий час від Лівінгстона не було ніяких вістей. В Європі, мабуть, вважали, що він загинув; тож він більше не сподівався на допомогу.

Напередодні того, коли Негору мав прийти по лист, що давав йому змогу взяти сто тисяч доларів, в Казонде почули сумну звістку, якій проте дуже зраділи Алвіш та інші работорговці.

1 травня 1873 року, на світанку, доктор Девід Лівінгстон помер!

Лівінгстона поховали у Вестмінстерському абатстві серед інших великих людей Англії, яких вона вшановує так само, як і своїх королів.

 Поміркуй!

- Що тобі стало відомо про Лівінгстона?
- Яка роль цього дослідника Африки в боротьбі проти рабства?
- Як в Англії вшановують пам'ять про нього?

Розділ XVI

Мганнга

Коли кузен Бенедікт не повернувся в звичайний час із екскурсії, місіс Уелдон стурбувалася. Вона й гадки не мала, куди могла подітися ця велика дитина...

Для місіс Уелдон дощі були тільки прикрою перешкодою, яка заважала їй гуляти по факторії. Але для тубільців вони були справжнім лихом. Річки, вийшовши з берегів, затопили улоговини з уже достиглими посівами. Пропав урожай. Людям загрожував голод...

Лихо було таке, що йому могли зарадити тільки вищі чаклуни — мганнги... Тож Муана звеліла покликати уславленого мганнгу з північної Анголи... Віра в його могутність побільшувалась ще й тим, що він ніколи не бував у Казонде...

Небо цього дня було не таке захмарене, та й вітер начебто збирався змінити напрямок.

Ці ознаки ясної погоди, що збіглися з приходом мганнги, відразу прихилили до нього серця всіх.

До того ж мганнга був із себе дуже показний: чистокровний негр, футів шість на зріст і, мабуть, дуже сильний. Упевнений

погляд та горда постава нового мганнги мимоволі викликали повагу... Іще одна особливість нового мганнги: він був німий...

Спершу мганнга обійшов «чітоку», виконуючи якийсь урочистий танець. Дзвіночки на його поясі несамовито дзвеніли. Натовп ішов за ним, наслідуючи всі його рухи, як ото зграя мавп іде за своїм ватажком. Потім мганнга, звернувши з «чітоки» на головну вулицю, попрямував до резиденції володарів Казонде...

Невдовзі він спинився перед ворітьми. Вони були зачинені. Мганнга штовхнув ворота плечем, і вони впали, зірвані з завіс...

Розштовхавши натовп, він став посеред кола й заходився ще жвавіше повторювати свою пантоміму. Він підносив руки до хмар, сварився на них кулаками, закликав їх, наказував їм повернути назад. Далі, вдавши, що тільки на превелику силу стримує хмари, він надув щоки й дмухнув у небо, ніби сподівався розвіяти...

Почувши вигуки й виття натовпу, місіс Уелдон та малий Джек вийшли з хатини.

Саме на них показував чаклун лівою рукою, водночас підносячи праву до неба.

Ось хто у всьому винен! Ця біла жінка і її син! Од них усе лихо! Це вони прикликали хмари зі своїх дощових країн, щоб затопити Казонде й виморити народ голодом!..

Приголомшена місіс Уелдон схопила на руки Джека. Притиснувши його до грудей, вона стояла, закликаючи перед знавіснелими дикунами.

Мганнга попрямував до неї. Тубільці розступилися перед цим чаклуном, який не тільки знайшов призвідців лиха, а й ліки від нього.

Алвіш, який вельми цінував життя своєї бранки, не знав, що йому робити, і теж підступив ближче до неї. Мганнга вихопив малого Джека з рук матері й підніс до неба.

Здавалось, він от-от розчерепить хлопчикові голову об землю, щоб умилосердити духів.

Місіс Уелдон зойкнула і впала на землю, зомлівши. Але мганн-

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

га... взяв бідолашну матір на руки й поніс її разом із сином. Вражені дикуни покірно розступилися перед ним.

Алвіш розшаленів. Спершу випустити з рук одного бранця, а тепер стояти й мовчки дивитися, як у тебе з-під носа забирають ще двох, а з ними й бариш...

Мганнга обережно поклав у пірогу свою ношу, відштовхнув ногою легенького човна, а коли швидка течія підхопила його, мовив гучним голосом:

— Капітане, дозвольте представити вам місіс Уелдон і малого Джека! А тепер — у дорогу, і хай усі хмари небесні ринуть потопом на голови цих бевзів у Казонде!

 Поміркуй!

- Чи вдалося тобі впізнати Геркулеса в образі чаклуна? Які деталі його зовнішності та поведінки були для тебе підказкою?
- Чому Алвіш виявився безсилим протистояти Геркулесу?

Розділ XVII
Униз за течією

Ці слова мовив Геркулес, якого годі було впізнати в чаклунському уборі, а звертався він не до кого іншого, як до Діка Сенда...

Місіс Уелдон, опритомнівши, тихо спитала:

— Це ти, Діку? Ти?

Юнак хотів був сісти раніше, але місіс Уелдон поквапилась обійняти його. Малий Джек теж обіймав і цілував Діка Сенда.

— Мій друже Дік! Мій любий друже Дік! — без упину повторював хлопчик, а потім, повернувшись до Геркулеса, додав: — А я тебе не впізнав!

— Ще б пак! Чудовий маскарад! — засміявся Геркулес, стираючи з грудей химерні білі візерунки...

— Він урятував вас, — озвався Дік Сенд, — урятував і мене. Але він не хоче, щоб про це говорили.

— Врятував, врятував! Рано ще говорити про порятунок! — відказав Геркулес. — Адже якби не з'явився містер Бенедікт і не сказав нам, де ви, місіс Уелдон, — ми нічого не змогли б зробити.

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

Справді, то Геркулес п'ять днів тому схопив ученого, коли той переслідував у лісі свою дорогоцінну мантікору. Якби не ця пригода, Дік Сенд і Геркулес не дізналися б, де Алвіш ховає місіс Уелдон, і Геркулесові не спало б на думку пробратись у Казонде, вдягшись чаклуном.

Пірога швидко пливла за течією річки, досить вузької у цих місцях, а Геркулес розповідав про все, що було з ним, відколи він утік з табору на Кванзі: як він непомітно йшов назирці за кітандою, що в ній несли місіс Уелдон і Джека; як знайшов пораненого Дінго...

— А як же вийшло з тобою, Діку? — спитала місіс Уелдон.

— Місіс Уелдон, — відповів юнак, — я нічого не можу розповісти про себе. Остання моя думка була про вас, про Джека! Я марно намагався розірвати ліани, якими мене прив'язали до стовпа... Вода залила мене, піднялась вище голови... Я знепритомнів... А коли прийшов до тями, то вже лежав у заростях папірису, а Геркулес стояв переді мною на колінах, лікуючи мої рани...

— Геркулесе, — мовила місіс Уелдон, — ...як ви врятували Діка.

— Та хіба то я, місіс Уелдон? Хіба потік, пішовши в старе русло, не вивернув стовпа і не поніс із собою Діка? Я виловив його ледве живого з води — тільки й того...

Так, це Геркулес, ризикуючи життям, урятував Діка Сенда. Але він не хотів признатися в цьому, бо був дуже скромний на вдачу. Зрештою, він не вважав себе героєм і безперестанку повторював, що будь-хто з його супутників зробив би те саме.

Вони завели розмову про бідолашних Геркулесових товаришів: старого Тома, його сина Бета, Актеона і Остіна. Їх погнали в область Великих Озер. Геркулес бачив їх у невідомому каравані... Пропали хлопці! З очей у Геркулеса покотилися сльози.

— Не плачте, друже мій, — сказала місіс Уелдон. — Нумо сподіватися...

Ця річка текла на північ і, можливо, впадала в Конго. В такому разі, замість прибути до Сан-Паулу-ді-Луанда, вони допливуть до гирла Конго. То нічого: в гвінейських колоніях вони дістануть таку саму допомогу, як і в Сан-Паулу-ді-Луанда...

Дік Сенд знов узяв на себе обов'язки капітана й став на носі піроги...

Береги буяли рослинністю, яка милувала око найяскравішими барвами. Пірога пливла поміж двох нескінченних шерех пишних заростів ластівника, шпажника, лілей, ломиноса, бальзаміно-

вих і парасолькових рослин, алое, деревовидних папоротників і запашного папірусу. Місцями до самісінької річки підступав дрімучий ліс. Над водою схилилися копалові дерева, акації з цупким листям, «залізні дерева» — баугінії...; смоковниці, що, як і мангові дерева, спираються на повітряне коріння, подібне до свай, та багато інших чудових фігових дерев. Верховіття, що сягали сотні футів угору, переплітаючись, нависали над річкою склепінням, через яке не проникало сонце.

Подекуди ліани перевисали з берега на берег, утворюючи мости.

27 червня малий Джек побачив, як таким мостом переходила зграя мавп; вони позчіплювалися хвостами на той випадок, якби міст, не витримавши їхньої ваги, обірвався. Джек був у захваті.

Ці найменші представники родини шимпанзе, яких у Центральній Африці називають «соко», досить потворні на вигляд. В них вузький лоб, жовта морда й високопоставлені вуха. Живуть вони невеличкими зграями, гавкають, мов собаки...

Кузен Бенедікт... із жалем згадував факторію Жозе-Антоніу Алвіша й свою хатину, де залишилась його бляшанка з колекцією комах. Ентомолог так сумував, що всім було його жаль. Адже довкола — жодної комахи! Жодної!

Тож коли Геркулес — «його учень» — приніс йому якусь бридку волохату істоту, ентомолог невимовно зрадів...

Кузен Бенедікт обережно взяв істоту двома пальцями й підніс до самісіньких очей..

Раптом він закричав:

— Геркулесе! Геркулесе! Ти заслужив прощення! Кузино Уелдон! Діку! Це єдина в своєму роді комаха і, безперечно, африканська!..

— Справді цінна знахідка? — спитала місіс Уелдон.

— Ви ще й питаєте! Це комаха, яка не належить ні до ряду твердокрилих, ні до сітчастокрилих, ні до перетинчастокрилих, ані взагалі до жодного з десяти відомих науці рядів! Невігласи віднесли б її до павукоподібних. Але вона тільки схожа на павука! Членистонога істота, яка була б павуком, коли б мала вісім ніжок; проте ця істота має всього шість ніжок, і тому вона — не що інше, як комаха!..

 Поміркуй!

- Кому герої твору мають завдячувати своїм порятунком?
- Які риси характеру поєднуються в Геркулесі?
- Що нового тобі стало відомо про рослинний і тваринний світ Африки із цього розділу?

Розділ XVIII

Різні події

Протягом наступного тижня пірога пливла далі за водою...

Річка теж годувала мандрівників. За вудку їм правили ліани, за гачки — гострі колючки. Вони ловили «санджіку» — дрібних рибок, дуже ніжних на смак, які довго зберігаються, коли їх прокоптити; чорну «узаку» — теж смачну рибу; голову «монде» з цупкою щетиною замість зубів; маленьких «дагала», що водяться в проточній воді й належать до породи оселедців. «Дагала» схожі на мальків, яких ловлять у Темзі.

9 липня вдень Дік Сенд зазнав ще одного випробування. Він був один на березі й саме підстерігав кааму, роги якої виднілися з кущів. Тільки-но він вистрелив, як за тридцять кроків од нього на берег вискочив другий — дуже страшний — мисливець.

Він, безперечно, з'явився по свою здобич і не збирався поступатися нею.

Це був велетенський лев тієї породи, яку тубільці називають «карамо»...

Лев був футів із п'ять заввишки. Чудова тварина!

Одним стрибком він опинився біля каами, зваленої кулею Діка Сенда. Антилопа забилась у пазурах страшного хижака.

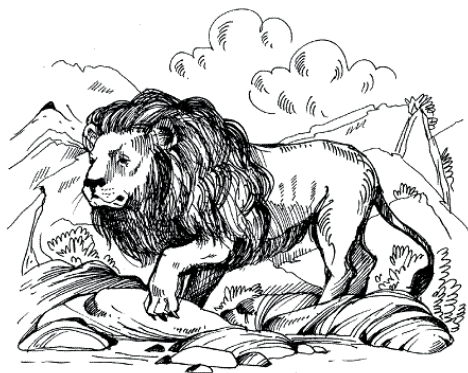
Рушниця Діка Сенда була розряджена. Перш ніж він устиг закласти новий набій, лев помітив його. Проте він поки що тільки пильно стежив за юнаком.

В Діка Сенда вистачило мужності зупинитись і залякнутися на місці. Він чув, що в таких випадках це іноді може врятувати...

Минули дві довгі хвилини. Лев дивився на Діка Сенда, а Дік Сенд на лева.

Нарешті лев зробив вибір. Схопивши в пащу тріпотливу кааму, він поніс її в зарості, як собака зайця. Дік бачив, як бив по кущах його цупкий хвіст і як лев зник у високих заростях...

Протягом наступних чотирьох днів, з 11 по 14 липня, місці Уелдон та її супутники почали помічати, що місцевість різко

О. Чичик. Ілюстрація до роману
«П'ятнадцятирічний капітан»

змінюється. Тепер навкруги, скільки сягало око, розлягалась гола рівнина, подібна до тієї пустелі Калахарі, що її дослідив Лівінгстон...

А річка далі стелилася вперед неспокійною стрічкою; мабуть-таки, вона впадала в Атлантичний океан!..

Ще кілька днів — і настане кінець усім випробуванням пасажирів «Пілігрима»!

Кожен з них за цей час мав нагоду не раз довести, який він мужній та стійкий, а надто — Дік Сенд. Юнак, як відомо, був скромний на вдачу, тож навіть і не думав про це, але друзі його думали повсякчас і віддавали йому належне...

Однак у ніч проти 19 липня сталася подія, яка мало не коштувала всім їм життя.

Десь о третій годині за північ із заходу долинув глухий шум...

— Це шумить морський прибій! — сказав нарешті Геркулес, і очі його засяяли.

— Ні, — похитав Дік головою. — Морський прибій шумить не так...

Шум чимраз гучнішав. Незабаром він перетворився на гуркіт.

Розвиднілося майже відразу. Дік Сенд побачив, що за якихось півмилі нижче порічці в повітрі зависав начебто хмара...

— До берега! — голосно закричав Дік Сенд, розбудивши місіс Уелдон. — Попереду — водоспад! Це хмара з водяних бризок! До берега, Геркулесе!..

Іще півмилі — і суденце затягло б у прірву.

 Поміркуй!

- Як пролягав шлях до океану?
- Які нові випробування випадають на долю героїв?

Розділ XIX

«С. В.»

...Тим часом пірога підпливала до берега. Що ближче була земля, то дужче непокоївся Дінго...

— Дінго ніби плаче! — вигукнув малий Джек і обійняв собаку за шию.

Але Дінго випручався і стрибнув у воду...

Через кілька секунд пірога врізалась носом у зелену товщу водоростей... Геркулес міцно прив'язав суденце до стовбура схиленого над водою мангового дерева, і всі мандрівники висадилися на берег, затінений високими деревами.

В лісі не було стежок, однак притоптана трава свідчила про те, що тут недавно побували люди або звірі.

Дік Сенд із зарядженою рушницею, Геркулес із сокирою в руках прямували попереду загону. Пройшовши кроків десять, вони побачили Дінго. Опустивши носа до землі й час од часу погавкуючи, собака біг ніби по якомусь сліду...

Під смоковницею стояла перехняблена хижка. Дінго жалібно вив, дивлячись на неї.

— Агов! Тут хтось є? — спитав Дік Сенд...

— В цій хижці помер якийсь чоловік! — мовила місіс Уелдон.

— І Дінго його знав! — докинув Дік Сенд. — Певно, це був його хазяїн!..

Дік Сенд показав на стовбур смоковниці, до якої тулилася хижка. Кора на стовбурі була обдерта, і на ній виднілися дві великі напівстерті червоні літери.

Дінго вперся лапами в дерево, мовби показуючи літери мандрівникам.

— «С. В.»! — вигукнув Дік Сенд. — Літери, що їх Дінго впізнав з-поміж інших літер абетки. Літери, вигравіювані на його нашійнику!

Він ураз замовк і... підняв із землі невеличку мідну, геть позеленілу коробку.

Дік одкрив коробку, і з неї випав клопоть паперу. Юнак прочитав уголос:

«Тут... за 120 миль од берега океану... 3 грудня 1871 року... мене смертельно поранив і пограбував мій провідник Негору... Дінго! До мене!..

С. Вернон».

Записка пояснила все. Самюель Вернон, який вирушив у дослідницьку подорож по Центральній Африці, найняв провідником Негору. Велика сума грошей, що її мандрівник мав при собі, розпалила жадобу негідника-португальця, і він вирішив заволодіти грішми. Вернон, діставшись до берега Конго, став на ночівлю в цій хижці.

О. Чичик. Ілюстрація до роману «П'ятнадцятирічний капітан»

Тут і поранив його Негору, а потім пограбував...

Вернон перед смертю встиг написати записку, вказавши ім'я вбивці та мотиви злочину.

Перед цими червоними літерами Дінго, певно, просидів не один день! Він запам'ятав їх! І він уже ніколи їх не забував!

Потім Дінго побіг на берег океану; там його підібрав капітан «Вальдека». Далі Дінго потрапив на борт «Пілігрима», де знову зустрівся з Негору...

Дік Сенд і Геркулес вже зібралися були поховати останки Самюеля Вернона, аж раптом Дінго люто загавкав і прожогом метнувся з хижки.

За мить почувся страшний зойк. Дінго на когось напав!

Геркулес кинувся слідом за Дінго. Коли Дік Сенд, місіс Уелдон, Джек і кузен Бенедікт теж вибігли з хижки, вони побачили на землі чоловіка, що відбивався від собаки, який вчепився йому в горлянку.

То був Негору.

Діставшись до гирла Конго, щоб сісти на судно, яке йшло до Америки, цей негідник залишив десь недалечко своїх людей, а сам вирушив до місця, де вбив мандрівника, який так щиро довірився йому.

Але в нього були причини податися сюди, і всі зрозуміли які, коли побачили біля підніжжя смоковниці яму, а в ній купу французьких золотих монет.

Отже, Негору, вбивши Самюеля Вернона, закопав украдені гроші, щоб згодом по них вернутися...

Геркулес підбіг до нього й гукнув:

— Ну, поганцю! Нарешті я можу задушити тебе!..

Та цього робити не довелося!.. Дінго, стікаючи кров'ю, останнім зусиллям стиснув щелепи — і Негору впав мертвий. Але й вірний собака був смертельно поранений...

Геркулес закопав у землю останки Самюеля Вернона, і в тій самій могилі поховав Дінго. Всі оплакували свого вірного друга.

Поміркуй!

- Як розкрилася таємниця літер «С. В.»?
- Чи підтвердилися припущення героїв твору щодо цих літер, висловлені в попередніх розділах?
- Які почуття охопили тебе під час читання епізоду про поведінку Дінго, його вірність хазяїнові?

Розділ XX
ЕПІЛОГ

Через два дні, 20 липня, місіс Уелдон та її супутники зустріли караван, який прямував до Ембоми, в гирлі Конго. Це були не работорговці, а португальські купці, що везли до Європи слонову кістку.

Дік Сенд не зміг би спуститися на плоту за течією...

11 серпня місіс Уелдон, Джек, кузен Бенедікт, Дік Сенд і Геркулес прибули в Ембому, де їх дуже гостинно прийняли. А біля причалу стояв американський пароплав, який мав плисти до Панамського перешийка. Місіс Уелдон та її супутники сіли на нього й щасливо дісталися до Америки.

Нарешті 25 серпня мандрівники прибули залізницею до столиці Каліфорнії...

Що сказати про дальшу долю Діка Сенда й Геркулеса?

Перший став сином, а другий — близьким другом родини Уелдонів. Джеймс Уелдон розумів, чим він зобов'язаний юному капітанові й Геркулесу...

Кілька слів про кузена Бенедікта. В день приїзду до Сан-Франціско, похапцем потиснувши руку Джеймсові Уелдону, шановний учений замкнувся у себе в кабінеті.

Йому кортіло взятися до величезного наукового дослідження про «*Nexarodes Benedictus*». Цією працею він мав зробити справжній переворот у ентомологічній науці.

Тут, у кабінеті, захарашченому колекціями комах, кузен Бенедікт насамперед знайшов лупу і окуляри... Та коли він роздивився цього представника африканських комах, у нього вихопився розпачливий зойк.

«Шестиніг Бенедікта» виявився зовсім не шестиногим! Це був звичайнісінький павук! У нього було шість лапок замість восьми — але тільки тому, що двох передніх бракувало! А бракувало через те, що Геркулес обірвав їх, коли ловив павука...

О. Чичик. Ілюстрація до роману
«П'ятнадцятирічний капітан»

Джекові минуло вісім років, і він пішов до школи. Дік Сенд допомагав йому готувати уроки. Повернувшись до Сан-Франціско, юнак гаряче взявся до навчання.

«Якби на борту «Пілігрима» я знав усе, що належить знати справжньому морякові, скількох нещасть можна було б уникнути!» — раз у раз думав Дік.

У вісімнадцять років Дік Сенд з відзнакою закінчив мореплавну школу й, одержавши диплом, став капітаном одного із суден Джеймса Уелдона.

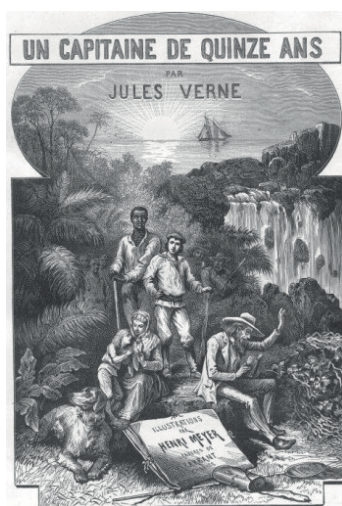
В години дозвілля Дік завжди згадував старого Тома, Бета, Остіна й Актеона... Місіс Уелдон також завдавала невимовного жалю думка про її колишніх супутників... Нарешті Джеймс Уелдон, завдяки своїм широким комерційним зв'язкам, натрапив на їхні сліди. Тома і його товаришів одвезли на Мадагаскар, де рабство було невдовзі скасовано.

Дік Сенд хотів оддати всі свої невеличкі заощадження, щоб викупити їх, але Джеймс Уелдон і слухати про це не схотів. Один з його агентів уладнав цю справу.

Із колишніх пасажирів «Пілігрима» не було з ними тільки старої Нен — вона загинула в Центральній Африці. Загинув і Дінго...

Поліркуй!

- Як закінчилися пригоди героїв та героїні твору?
- Які риси характеру допомогли їм здолати життєві випробування?
- У чому Дік Сенд вбачав причину багатьох негараздів, яких можна було уникнути?

Г. Меєр.
Обкладинка роману
«П'ятнадцятирічний
капітан»

Зрозуміла річ, того дня в домі у каліфорнійського неогоціанта Джеймса Уелдона був великий бенкет. І всі були в захваті від тосту, який виголосила місіс Уелдон на честь Діка Сенда — «п'ятнадцятирічного капітана!».
(Переклад П. Соколовського)

Ти вже знаєш, що *роман* — великий за обсягом і складний за будовою твір, часто — зі значною кількістю дійових осіб, у якому детально зображуються життєві події чи явища. Роман дає змогу автору / авторці докладно показати історію формування того чи іншого характеру, дослідити певну проблему та вільно пересуватися у просторі й часі.

Наразі дізнайся про автора роману «П'ятнадцятирічний капітан».

Літературознавчий клуб

До французького портового міста Нант, де народився **Жуль Верн** (1828—1905), приходили кораблі з різних країн. Дивлячись на них, хлопчик мріяв про таємничі острови і незвичайні пригоди. Але батько майбутнього письменника твердо вирішив, що його син стане юристом, відправив його до Парижу навчатися в університеті. Однак, подорослішавши, Жуль Верн не зрадив мрії свого дитинства.

Навіть коли йому доводилося жити впроголодь, працювати дрібним урядовцем за мізерну платню, він не полишав своєї мрії стати письменником.

У своїх фантастичних творах він передбачив багато відкриттів і винаходів задовго до того, як вони з'явилися: підводний човен, літак, аеростат, радіо, телебачення, кіно, електродвигуни. Він передбачив і космічні польоти, і проникнення в таємниці океану, і пересадку органів.

Жуль Верн був ерудованою людиною. У створенні романів йому допомагали наукові праці вчених, мандрівників. Записи письменника — це більше двадцяти тисяч зошитів, розподілених за темами. Цим і можна пояснити, чому багато його «фантазій» стали реальністю.

Літературна спадщина Жуля Верна налічує понад тисячу томів. Де тільки не побували хоробрі й благородні герої пригодницьких і фантастичних творів цього письменника! На це вказують навіть їх назви: «П'ять тижнів на повітряній кулі», «Навколо світу за 80 днів», «Таємничий острів», «Двадцять тисяч льє під водою», «Із Землі до Місяця», «Подорож до центру Землі». Герої та героїні романів — безстрашні мандрівники, вчені, дослідники.

Літературна серія «Незвичайні пригоди», до складу якої входить і роман «П'ятнадцятирічний капітан», була відзначена Великою премією Французької академії.

Жуль Верн

Літературознавчий словник

Пригодницький роман – один із різновидів роману, що наповнений великою кількістю пригод і надзвичайних подій. Йому притаманний напружений динамічний сюжет, насичений таємницями, загадками, незвичайними подіями і несподіваними поворотами у їх розвитку.

Творчість Жюль Верна стала відомою в усьому світі. Українські читачі та читачки вперше прочитали його романи завдяки перекладам української письменниці Марко Вовчок, яка була особисто знайома з автором.

Поміркуй!

- Які якості характеру Жуля Верна допомогли йому стати видатним письменником?
- Як він поєднував вигадку та знання у своїх творах? Свої міркування аргументуй прикладами з прочитаного роману.
- Назва якого із творів Жуля Верна тебе зацікавила? Чи хочеш ти прочитати цей твір?
- Доведи, що «П'ятнадцятирічний капітан» є пригодницьким романом.

У колі мистецтв

Події роману «П'ятнадцятирічний капітан» розгортаються на морях та океанах. Море інколи буває привітним, ласкавим і ніжним, а інколи — суворим і підступним. Різні настрої моря вдалося передати Жюль Верну в своєму творі. А в живописі неперевершеним у відтворенні морської стихії є *художник Іван Айвазовський*. Шість тисяч полотен налічує його творча спадщина! Художник більшу частину свого життя провів у Криму. Цей край надихав його на творчість.

Величезна, пінна на гребені хвиля невідворотно насувається на загублений в безмежному бурхливому океані уламок щогли, за який чіпляються люди, які врятувалися після катастрофи. За першою хвилиною виростає друга, ще більш загрозлива, а тим часом перші промені сонця

І. Айвазовський. Дев'ятий вал

пронизують водяну товщу, і кипіння яскравих фарб — зелених, синіх, фіолетових, рожевих — змішується з кипінням морської стихії... Це «Дев'ятий вал» — одна з найвідоміших картин художника. Грізній, величній стихії тут протистоїть тендітна, слабка порівняно з нею, але наділена силою духу і мужністю людина.

Поміркуй!

- Яке враження справила на тебе картина «Дев'ятий вал» І. Айвазовського?
- Із якими епізодами роману вона співзвучна? Знайди їх у тексті та зачитай.
- Пригадай, як називається зображення природи в художньому творі?
- До якого різновиду пейзажу належить зображення моря?

Підсумуй!

У романі Жуль Верн не лише зобразив захопливі пригоди сильних духом людей, а й виявив глибокі знання з багатьох наук. Щоб переконатися в цьому, зверни увагу на використання деяких слів-термінів у романі «П'ятнадцятирічний капітан», що стосуються різних наук:

– *навігація* — рея, бізань-щогла, грот-щогла, бушприт, ванти, фок-щогла, брам-стеняга, фал, штирборт, стаксель, ют, рубка, лаг;
 – *географія* — штиль, широта, довгота, меридіан, екватор, паралель, градус;

– *біологія* — ентомологія, прямокрилі, сітчастокрилі, перетинчастокрилі, лускокрилі, напівтвердокрилі, віялокрилі.

А яка із цих наук цікавить тебе? Підготуй розповідь про цю науку та наведи приклади з роману.

Підсумуй!

- Яке враження справила на тебе творчість Жуля Верна?
- Хто із героїв твору тобі найбільше сподобався? Чому?
- Над якими питаннями ти замислився / замислилася, читаючи роман?
- Чи будеш ти в подальшому читати інші твори Жуля Верна? Чому?
- Оціни свої знання про творчість Жуля Верна за допомогою смайлика.

 Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код. Жюль Верн влучно і образно описав у романі «П'ятнадцятирічний капітан» екзотичних тварин. Підготуйся до гри «Впізнай тварину за описом» і запропонууй своїм однокласникам / однокласницям зіграти з тобою. Для цього знайди в тексті твору опис будь-якої тварини і зачитай його.

Переможе той, хто упізнає найбільше тварин. *Наприклад:*

«Це була велетенська тварина — щонайменше вісімдесят футів од голови до хвоста, її жовтаво-брунатна шкура була поцяткована численними темно-коричневими плямами». (**Кит-смугач**)

«...трохи менша від бджоли, попелястого кольору, з жовтими смужками внизу черевця». (**Муха цеце**)

«Товсті тулуби на куцях дебелих ніжках, величезні голови з тупими округлими мордами, гладенька коричнева шкура й ікла завбільшки з фут у роззявлених пащах». (**Гінопотами**)

А далі — самостійно. *Бажаємо тобі успіхів!*

Леся Воронина

Ти вже знаєш, що дива часто виявляються зовсім поряд. Із пригодницької повісті українського письменника Всеволода Нестайка «Чарівні окуляри» тобі відомо, що за допомогою саме таких окулярів іноді можна побачити фантастичні речі в звичайному житті та переконатися, що дружба здатна здолати будь-які перешкоди. Напевно ж, ти пам'ятаєш і про неймовірні перетворення героїні роману англійського письменника Льюїса Керролла. «Аліса в Країні Див».

А наразі ти матимеш можливість разом із Климом Джурою – головним героєм повісті Лесі Ворониної долучитися до пошуку засобів від усіляких страхів.

Тіємне товариство боягузів, або засіб від переляку №9

(Скорочено)

Розділ 1.

Кактус показує колючки

Я обережно визирнув з-за рогу будинку й одразу ж відсахнувся: біля мого під'їзду стояв Кактус. На жаль, з Кактусом, якого насправді звать Сашко Смик, я знайомий майже від народження — ми живемо у сусідніх квартирах. Мама каже, що битися ми з ним почали ще лежачи у візочках. Досить було залишити наші колясочки поруч, як ми відразу ж намагалися видерти одне в одного іграшки й билися пляшечками з молочною сумішшю. Не знаю, з чого почалася наша ворожнеча, але скільки себе пам'ятаю, кожна наша зустріч закінчувалася якщо не бійкою, то штурханами.

Я до цього давно звик і ставився просто, — як до неминучого лиха.

Ми з Сашком завжди були однакові на зріст і сили в нас були рівні. Але після літніх канікул я побачив Кактуса й просто остовпів. Розумієте, раніше Сашко був невеличкий і худий, волосся в нього стирчало на всі боки, як колючки в кактуса — через це його так і прозвали: Кактусом. А тепер він став схожий на гібрид жирафи з орангутангом. Тобто виріс одразу на дві голови й накачав м'язи, як у Шварценегера! І перша ж наша сутичка скінчилася тим, що я зрозумів: ось що відчувають альпіністи, потрапивши під гірську лавину!

Після цього я почав виходити з дому, як шпигуни у старих фільмах: полохливо озираючись, а потім біг до школи прохідними дворами. А коли все ж стикався десь із Сашком ніс до носа, то просто тікав, як звичайний боягуз. А Кактус реготав мені в спину і кричав, копіюючи Карабаса Барабаса із фільму «Пригоди Буратіно»:

— Підійди-но до мене, дитинко! Зараз як дам боляче!

Ось і зараз Кактус мене помітив, ошкірився і почав підманювати пальцем. При цьому він ще й приказував:

— Киць-киць, не бійся, я тебе трохи поб'ю, по-сусідськи, — і було видно, що зайти до під'їзду мені так і не пощастить.

Я відчув, що втягаю голову в плечі, як черепаха, яка помітила небезпеку й намагається сховатися у панцир, і щодуху побіг геть, подалі від Сашка і від його нахабного переможного реготу. По ногах мене бив футляр від скрипки: я саме повертався з уроку музики і це, здається, смішило Сашка найдужче. Адже він дражнив мене Поганським Паганіні ще відтоді, як уперше побачив зі скрипкою. Хоча справжнє моє ім'я Клим Джура.

Серце в мене калатало, як скажене, я задихався і відчував, що Кактус ось-ось схопить мене за шкірки й почне лупцювати, але тут сталося щось дивне і незрозуміле: люк, на який я наступив, раптом почав м'яко вгинатися під моїми ногами, і я шкереберть полетів у чорну прірву.

В. Штанко. Ілюстрація до повісті «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку № 9»

Поміркуй!

- Які переживання були в Кліма Джури щоразу, як він зустрічався із Кактусом?
- Що б ти порадив/порадила йому в цій ситуації?
- Пам'ятаєш, як Аліса (героїня роману Льюїса Керролла) потрапила в нору кролика? Як вона падала та де опинилася? Як ти думаєш, чи може трапитись щось подібне із Климом після того, як він провалився в каналізаційний люк?

Клим Джура, провалившись у каналізаційний люк, потрапив у секретну лабораторію. Там йому запропонували стати першою

людиною, на якій випробують засіб від страху. Давши згоду на участь у Таємному Товаристві Боягузів (ТТБ), він не міг уявити, до яких неймовірних наслідків вона призведе. Експеримент розпочався біля старого будинку з іржавою залізною брамою. Там він познайомився зі своїми однолітками Жуком і Зайцем, які запросили його до участі у таємничій операції.

Мовна скарбничка

Імена, прізвища, прізвиська людей — це один зі способів, який наші пращури використовували для того, щоб зосередити увагу на вдачі, рисах характеру людини. Прізвище головного героя Кліма — *Джу́ра*. Починаючи від XVI–XVII століть *джурами* називали молодих хлопців, які були зброєносцями та учнями в козацької старшини. У перекладі з іранських мов це слово означає «товариш».

Прізвиськом «*Кактус*» Клим називає свого сусіда Сашка за його зовнішність і вдачу. У хлопчини волосся стирчить в різні боки, а також непростий «колючий» характер.

Персонажі *Жук* і *Заєць* дістали свої прізвиська за зовнішньою схожістю із цими тваринами.

Розділ 5.

Чи можна порушувати клятву?

Я сидів у своїй кімнаті і, мов загіпнотизований кролик, дивився на секундну стрілку годинника. Зараз наш настінний годинник нагадував мені велетенського хижого удава, що заковтує секунди й хвилини. Заковтує час, який залишався дотаємної операції. У мене ще й досі стояв у вухах голос Жука: Сьогодні рівно о 21-й чекаємо тебе біля банку!»

На письмовому столі лежав клаптик паперу зі словами дитячої пісеньки про байбачка і планом банку. Цей будинок я і без того чудово знав. Просто тут працювала моя бабуся. Ні, не думайте, що бабуся у мене мільйонерша й очолює міжнародний банк. Вона там працює прибиральницею. Влітку я часто ходив з нею на роботу і допомагав поливати квіти й пилювати цілі кілометри килимових доріжок, що вкривали довжелезні коридори банку. Спершу ті коридори нагадували мені лабіринти, я весь час ішов не в той бік, але через тиждень я вже орієнтувався у цьому хмарочосі, як у себе вдома.

Що ж вони збираються робити у банку? Може, я втрапив до банди грабіжників, і вони хочуть викрасти золоті зливки, що зберігаються у броньованих підвалах? Тоді мені кінець: банк стереже ціла армія озброєних охоронців, а камери спостереження встановлено в кожному приміщенні. Я так поринув у роздуми, що підскочив як ошпарений, коли бабуся поклала руку мені на плече.

— Господи, дитино, чого ти від рідної бабусі сахаєшся, як від вогню? Хочеш пиріжків? — І бабуся поставила переді мною на стіл тарілку, повну рум'яних пиріжків з м'ясом.

Моя бабуся готує найсмачніші в світі пиріжки, а ще понад усе на світі вона любить квіти. Здається, варто їй просто торкнутися якоїсь рослини, як та враз оживає, бруньки на її гілках розвиваються і вона починає цвісти.

Я стріпнув головою, відігнав від себе ці недоречні тепер спогади, вхопив ще гарячого пиріжка й, не попрощавшись із розгубленою бабусею, прожогом вискочив з квартири. До зустрічі залишалося 20 хвилин.

«Зорієнтуюся на місці!» — вирішив я: адже завжди можна сказати моїм новим знайомим, що мене просто не відпустили батьки. І навіть їм знати, що мама з татом уже півроку працюють на розкопках піраміди в Єгипті. А може, ми взагалі вже ніколи не зустрінемося із Зайцем і Жуком...

Проте я добре усвідомлював, що так просто ця історія скінчитися не може. Здається, я втрапив у якусь хитро розставлену пастку і клятва, яку я дав членам Таємного Товариства Боягузів, зв'язала мене по руках і ногах.

В. Штанко. Ілюстрація до повісті «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку № 9»

Поміркуй!

- Спробуй дати відповідь на запитання, яке стало назвою розділу 5 повісті.
- Які міркування не давали Климові визначитися в доречності спілкування з Жуком і Зайцем? Що в їхній поведінці й тобі видається підозрілим?
- Схарактеризуй бабуся Солю. Чи сподобалась вона тобі з першого знайомства?

Розділ 6.
І байбачок зі мною...

Коли я підбіг до площі, на якій височіла будівля банку, надворі вже запали сутінки. Почав накрапати противний дрібний дощик, і ліхтарі, що освітлювали вулиці, тьмяно виблискували жовтим вологим світлом. Я тихо скрадався попід стінами прилеглих до банку будинків і намагався розгледіти Жука і Зайця. Та біля центрального входу до банку не було нікого.

Я полегшено зітхнув і вже зібрався повертатися додому, коли з вузенької бічної вулички на площу виїхав кумедний візочок, який штовхали двоє хлопців. Убрані вони були в яскраві циркові костюми, на їхніх головах були надягнені блазеньські ковпаки з дзвіночками, а на візочку у великій клітці з дротяним колесом усередині швидко перебирав лапками... байбачок.

Заєць почав крутити ручку якогось дивного музичного інструмента, що висів у нього на грудях, і до мене долинули пронизливі звуки знайомої мелодії. Картина була настільки ідіотська, що я мимоволі засміявся, та в цю мить відчув, як хтось сильно штовхнув мене в спину.

Я кулею викотився на середину площі, мене помітили Жук і Заєць і почали вимахувати руками, підкликаючи до себе. Мені не залишалось нічого іншого, як підбігти до них.

— Де скрипка?! — люто просичав Жук, продовжуючи хитати головою, подзенькувати дзвіночками й тупцяти на місці в такт жалісної музики.

— Та не казися, у мене є запасний варіант, — заспокоїв друга Заєць і показав очима на стару обшарпану скрипку-четвертинку, на якій вчаться грати шестирічні малюки.

Я заперечливо похитав головою, та Жук глянув на мене з такою люттю, що я вхопив до рук скрипку-недомірка й смичок, що валявся біля неї на дні візка, й почав підігравати Зайцеві.

— А тепер співай, — так само сердито наказав Жук.

В. Штанко. Ілюстрація до повісті «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку № 9»

— Ви що, збожеволіли? А якщо мене хтось знайомий побачить? — обурився я.

Але було вже пізно. Вправним рухом Заєць натягнув мені на голову такий же блазеньський ковпак, накинув на плечі чорний плащ, розшитий золотими зірками, і я слухняно, мов дресирована мавпочка, почав і собі пританцьовувати на місці й хитати головою, подзенькуючи пришитими до ковпака дзвіночками.

«А от співати я не буду нізащо!» — подумав я і раптом почув свій тремтячий голос, який жалісно затагнув пісеньку про сердешного гризуна.

Поміркуй!

- Перечитай ще раз епізод, у якому змальована компанія переодягнених блазнів. Які почуття у тебе викликала ця картина?
- Як ти вважаєш, що задумали хлопці?
- Чи обачним був Клим, коли пристав до цієї компанії? Чому?

Мовна скарбничка

Слово *блазень* (синонімічне — *клоун*) в українській мові багатозначне. Так називали в давні часи спеціально навчених осіб, які розважали своїх багатих і знатних господарів та їхніх гостей різними витівками та жартами. Пізніше так стали іменувати всіх комедійних персонажів у старовинних виставах. Нині так говорять про людину, яка на потіху іншим удає із себе дурника, розважає інших невдалими жартами.

Розділ 7.

Напад на банкіра

Поступово навколо нас почали збиратися люди. Жінки скрушно хитали головами й примовляли:

— Нещасні діти, змушені заробляти на шматок хліба!

— Куди дивиться міліція?! Дітей виганяють на вулицю жебрати!

Хтось укинув до нашого візочка гривню, хтось поклав цукерку, а якийсь чоловік із кейсом у руках усміхнувся й сказав:

— А ваш байбачок уміє віщувати майбутнє?

— Звичайно, вміє, — усміхнувся у відповідь Заєць і простягнув руку до клітки.

Байбачок умить припинив крутити колесо, понишпорив на дні клітки й двома лапками витягнув з купи скручених у трубочку папірців один. Заєць спритно підхопив паперову трубочку й, вклонившись і скинувши блазенський ковпак, подав її чоловікові.

Та що це? Прочитавши кілька рядків, написаних на папірці нерівним дитячим почерком, чоловік зблід, зіжмакав записку, кинув її на землю і швидкими кроками попрямував до свого блискучого чорного автомобіля. Невеличкий наговп, що зібрався навколо нас, зацікавлено зашумів.

— Видно, щось не дуже приємне наворожили капіталістові, — ехидно проказала огрядна тітонька з великою господарською сумкою в руках.

— Так їм і треба, олігархам ненажерливим, — докинув і собі дідок з масивним ціпком у руках.

Він хотів іще щось додати, але його слова заглушило пронизливе вищання гальм. На площу на шаленій швидкості в'їхав мотоцикл, на якому сиділо двоє чоловіків у масках. Один в кілька стрибків опинився біля дядечка, якому щойно ворожив наш байбачок, висмикнув у нього з рук кейс і так само блискавично підскочив до мотоцикла. Грабіжники зірвалися з місця, і за мить від них залишилася тільки біла хмарка диму.

Я вражено дивився вслід мотоциклові, бо раптом мені здалося, що оті двоє на мотоциклі нагадують... моїх маму й тата. Просто ось так стріпувати головою вміє лише моя мама, а тато точнісінько так пригальмовує ногою, коли круто розвертає свій мотоцикл.

«Що за дурня! — відігнав я від себе дикі підозри. — Батьки зараз спокійнісінько розкопують руїни єгипетської піраміди десь посеред пустелі, а мені з переляку лізуть у голову всілякі нісенітниці!»

— Рятуйте! — зарепетувала огрядна тітонька. На її крик з банку вибігло троє здоровезних охоронців. Вони кинулися до пограбованого чоловіка і, підтримуючи його попід руки, повели всередину будинку.

В. Штанко. Ілюстрація до повісті «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку № 9»

— Тікаймо! — почув я голос Жука, озирнувся і побачив, що хлопці вже встигли перевдягтися.

Кудись зникло їхнє блазенське вбрання. Тепер переді мною стояли два школярі у синіх формених костюмах і білих напрасованих сорочках. Заєць швидко стягнув з моєї голови ковпак і зірвав з плечей чорний плащ, розшитий зірками. Хлопці вхопили за ручки візок і так само непомітно, як і з'явилися, розтанули у підворотті сусідньої вулиці...

Я почав озиратися на всі боки. Куди тікати? Адже за мить сюди приїде міліція і мене затримають як свідка або як учасника пограбування.

Спробуй потім поясни, чому опинився ввечері біля банку та ще й грав наскрипочці й співав дурнувату пісеньку про байбачка! Он скільки свідків стоїть навколо й жваво обговорює надзвичайну подію! Щоправда, тепер мене важко було впізнати. Маленьку скрипку Заєць забрав із собою разом з цирковим вбранням.

Я знову виглядав як нормальна людина. Ось зараз спокійно піду геть так, що на мене ніхто й уваги не зверне. Я почав повільно задкувати, але перед тим як зникнути, все ж устиг нахилитися й підняти з землі зіжмаканий папірець, той, що байбачок витягнув для веселого банкіра. Там було написано лише три слова: «Зараз тебе пограбують!»

Поміркуй!

- Для чого Жук і Заєць втягнули необачного Кліма в цю «виставу»?
- Які почуття й переживання були в тебе, коли ти читав / читала цей розділ?
- Які висновки зробив для себе Клим після цієї «вистави»?

Це було лише перше випробування Кліма, як він потім дізнався від Жука і Зайця, які зустріли його в підворотні сусіднього будинку. Далі були інші випробування, під час яких Клим Джура дізнався про мету ТТБ — боротися з космічними синьомордими окупантами, які вирощують мутантів-перевертнів і посилають їх на таємні завдання, та проникати в людську свідомість і підкоряти людей своїй волі. Особливість ТТБ в тому, що вірус страху найперше вражає хоробрих. У них зовсім немає імунітету. А нам, тим, хто звик боятися, все життя треба боротися з власним переляком. Тому в кожного боягуза є свої засоби подолання страху...

Розділ 11.
Паганіні стає Чаком Норрісом

— Климе, онучку, прокидайся! — почув я у себе над вухом і схопився з ліжка, мов ошпарений.

Біля мене стояла бабуся й лагідно усміхалася. Годинник показував восьму ранку, отже, на те, щоб одягтися-умитися-поснідати-добігти-дошколи, залишалось якихось півгодини. Я прожогом кинувся до ванни, і тільки глянувши на себе в дзеркало й помітивши над бровою невеличку подряпину, пригадав усе.

Отже, ТТБ — це зовсім не жарт і навіть не банда злочинців. Те, про що я довідався вчора ввечері, не вмещалося в голову і видавалося хворобливою маячнею. Ну які можуть бути прибульці? І що це за міжгалактична змова монстрів? Якби я не бачив усього на власні очі, це б здалося мені дурнуватим сценарієм дешевого фантастичного фільму.

Усе ще намагаючись розібратися у вчорашніх неймовірних подіях, я вибіг із квартири і ніс до носа зіткнувся з Кактусом — моїм одвічним ворогом і сусідом Сашком Смиком. Кактус лиховісно посміхнувся і почав повільно підходити до мене. І я добре знав, що саме станеться наступної миті — я шкереберть полечу по сходах вниз. Кактус називав цю веселу гру живим футболом, і, як ви здогадуєтеся, м'ячем у цій грі був я. Тобто якщо я сам не тікав від Сашка, то він копав мене ногою.

Та що це? Замість того, щоб тікати, я, ніби виконуючи давно відомий мені прийом, широко розставив ноги і, пружинячи на ледь зігнутих колінах, поставив руки у блок.

— Ги-ги, — розвеселився Смик, — це вже щось новеньке. Поганський Паганіні хоче стати Чаком Норрісом!

Але це були останні слова, які вимовив Кактус. Якась незнана сила змусила мене підскочити, а потім з несамовитим криком, від якого мені самому позакладало вуха, мов лавина звалитися на свого ворога.

І сталося диво. Сашко Смик — непереможний Кактус — раптом осів,

В. Штанко. Ілюстрація до повісті «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку № 9»

затулив руками обличчя й заскімлив тоненьким дівчачим голоском:

— Відпусти мене! Я більше не буду! Мені наказали тебе відлущувати. Хазяїн мене покарає!

Але розбиратися із зарюмсаним Кактусом було ніколи. Я підхопив рюкзак, який звалився у мене з плечей під час фантастичного стрибка, й помчав до школи.

«Що зі мною відбувається?» — думав я, перебігаючи прохідний двір і пірнаючи під залізні ворота сусіднього будівельного майданчика (цією дорогою — навпрошки до школи — було вдвічі швидше). Адже я навіть не злякався. Здається, страх відступив від мене після відвідин таємного лігвиська голубих монстрів.

Мабуть, усе, чого я боявся досі, тепер здавалося мені дитячими забавками. Та не встиг я цього подумати, як чиясь липка, схожа на присоску лапа міцно вхопила мене за руку й потягла до піщаного кар'єру, на краю якого працював екскаватор. Я з жахом помітив, що ця довга лапа з перетинками між кістлявими пазуристими пальцями була яскраво-блакитного кольору.

Із Климом і далі відбуваються дивні речі, його захоплюють у полон і намагаються залякати синьоморді прибульці. Він шукає шлях до секретної лабораторії й не може його знайти. Клим дізнається, що його бабуся Соломія — видатний учений. Це вона винайшла протиотруту від вірусу страху. А цим вірусом уже заражена більшість мешканців Землі. На жаль, синьоморди вистежили пані Соломію й зненацька захопили її. Та у неї, про всяк випадок, було підготовлено запасний план. І виконати його має онук.

На чарівному «Запорожці» Клим мчить до сільського будинку своєї бабусі, де вона зазвичай проводить літо і потрапляє в ще одну таємну підземну кімнату.

Поміркуй!

- Що допомогло Климові подолати Кактуса?
- Які зміни відбуваються в характері й поведінці Джури? Чому?
- Які почуття викликала в тебе незвична роль бабусі Соломії у цій історії?
- Спробуй передбачити, чи вдасться Климові виконати запасний план своєї бабусі? Розкажи, як саме? Обдумай план її порятунку.

Розділ 17.
Машина часу існує?

Втративши будь-яку надію відгадати бабусині секрети, я знесилено опустився у крісло, що стояло перед столом, і поклав долоню на кришку загадкової скриньки. Тієї ж миті поверхня кришки замерехтіла м'яким зеленим світлом, на ній виступили контури моєї руки з усіма лініями, рисочками й цятками. Екран засвітився, і на ньому з'явилося обличчя жінки, яку я не міг назвати бабусею. Бо ця жінка була молода й вродлива, а очі її були втомлені й суморні.

— Ну що ж, здрастуй, онучку, — сказала жінка з екрана. — Ось ми й зустрілися...

Від хвилювання у мене перехопило подих, та все ж я зміг прошепотіти:

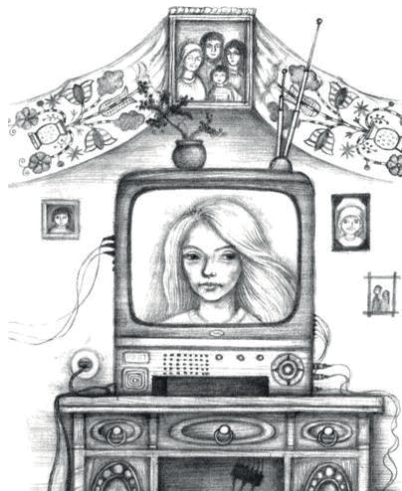
— Хто ви?

— Я — Соломія. Так-так, я мати твого тата. Тільки зараз мені тридцять років. Я — з минулого. А тебе ще немає на світі. Зовсім недавно я сконструювала машину, за допомогою якої можна переміщуватися у часі й просторі. І перше, що зробила, — вирушила на тридцять років уперед, щоб дізнатися, що станеться з моїми нащадками.

— Хіба так буває? — вихопилося у мене. — І потім, навіть коли так, якби ви насправді винайшли машину часу, то за тридцять років про неї б уже всі знали. І користувалися б нею, як мобількою чи комп'ютером.

— Не все так просто, Климе, — усміхнулася жінка. — Потім ти все зрозумієш. Я поясню, якщо встигну. А зараз треба визволяти мене... стареньку. Бо без мене порятувати світ не вдасться.

Клим за допомогою машини часу, якою виявився той самий старенький «Запорожець», намагається врятувати бабусю...

В. Штанко. Ілюстрація до повісті «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку № 9»

Розділ 34.

Бабуся Соля дає нам інструкції

Ми (*Клим із друзями*) переступили через поріг центру космічних прибульців, і нас засліпило яскраве сяйво. Коли очі привычалися до світла, ми побачили, що посеред встеленої свіжою травою кімнати на маленькому дерев'яному ослінчику сидить бабуся Соля. Зараз вона перебувала у такому ж стані, як я, коли мене захопив головний синьоморд. Вона була щільно обмотана якоюсь слизькою гідотою так, що не могла поворухнутися.

Раптом до мене дійшло, що це місце страшенно нагадує криївку синьомордів, яку ми з Жуком та Зайцем виявили у банку. Так само пахло вологістю й свіжоскошеною травою. Ось тільки той таємний центр блакитних жаб містився на десятому поверсі сучасного хмарочоса, а ця схованка була розташована глибоко під землею.

Цікаво, скільки ще таких хитромудро замаскованих криївок синьомордів існує в усьому світі? В будь-якому разі, з усього було зрозуміло, що космічні загарбники готувалися до захоплення нашої планети довго й ретельно.

Тато кинувся вперед, щоб звільнити бабусю, але вона крикнула:

— Не рухайтеся! Синьомордики влаштували спеціальні пастки на той випадок, якщо мене прийдуть рятувати. А ще запам'ятайте — вам треба якнайшвидше повертатися у завтрашній день.

Бо зараз вам доведеться змінювати майбутнє, а це може викликати дивовижні й непередбачувані наслідки. Отож слухайте. У мене в лівій кишені фартуха лежить маленька полотняна торбинка. Візьміть її з собою і мерщій вертайтеся в пустелю. Підніміться на піраміду й розвійте насіння по вітру. Якщо я все розрахувала правильно й не помилилася у своїх припущеннях, космічні хижакі перестануть загрожувати нашій планеті.

Тато нахилився до бабусі й витягнув з кишені фартуха полотняну торбинку.

— Бабусю, а як же ти? — крикнув я і мало не заплакав.

Мені було шкода бабусі, яка сиділа, прип'ята до ослінчика, а хижі синьоморди от-от могли до неї допастися.

— Не хвилюйся, онучку, все буде гаразд. Головне — зробиць усе так, як я сказала. А тоді вертайтеся додому. Не забудьте по-

ставити часоліт на те саме місце, де взяли — під старою грушею. Це дуже важливо. І зробіть так, щоб блакитні жаби не помітили, що ви тут побували. Зараз у них обідня перерва, жеруть, нелюди, наших комахок. Але за дві хвилини вони повернуться...

І бабуся втомлено заплющила очі й почала тихо мугикати свою улюблену пісню: «Ой чий то кінь стоїть, що сива гривонька...»

Ми вже бігли до виходу, коли я почув, що пісня дивним чином зазвучала інакше й бабуся Соля заспівала чистісінькою англійською мовою: «We all live in the yellow submarine». Подумки я переклав ці слова приблизно так: «Ми геть усі: люди, звірі, риби, птахи й комахи, а також трави, квіти й дерева — живемо на спільному для земних істот жовтому підводному човні». Звісно, це був дуже вільний переклад, але в цю мить мені хотілося чути саме таку пісню.

 Поміркуй!

- Проаналізуй поведінку бабусі Соломії від початку пригод.
- Доведи, що вона має навички науковиці, які допомагають врятувати світ від космічних хижаків.

Розділ 35.

Як діє антижаб

Ми стояли на усіченій верхівці піраміди. Позаду був часовий стрибок з нашого подвір'я до пустелі у ранній ранок нинішнього дня. Сонце вже освітило гарячими променями безкраї піски й безліч нерухомих синьомордів та їхні прозорі космічні капсули. Звідси, згори космічні хижаки видавалися блакитними цяточками на сліпучо-жовтому піску.

— Почнемо, — сказав тато й витяг з кишені полотняну торбинку.

Він дочекався сильного пориву вітру, розв'язав мотузочок і витрусив дрібненькі насінинки собі на долоню. А тоді почав висипати їх зі своєї жмені — ніби сіяв у повітрі.

Вітер підхопив крихітні зернятка й поніс у пустелю.

Ми всі — тато, мама, Жук, Заєць і я, затамувавши подих, чекали, що буде далі. Але минула хвилина... дві... десять — і нічого не змінилося. Так само світило сонце і вітер гнав піщані хмари кудись ген за овид.

— Дивіться! — раптом скрикнув Заєць, показуючи рукою вниз. — Квіти!

І справді, на наших очах пустеля почала вкриватися різнобарвними квітами. Вони проростали скрізь, де лежали синьоморди й стояли їхні бойові капсули. Вони піднімалися до сонця й тріпотіли пелюстками. Ось уже перед нами колихався цілий велетенський строкатий килим. І не було видно ані блакитних космічних хижаків, ані їхніх кораблів.

Я побачив, що з кожної квітки випурхує величезний метелик. І крильця в метеликів точнісінько такої ж барви, як квіти, в яких вони народились.

— Погляньте, — вигукнула мама, — синьоморди заворушилися! Зараз вони розпочнуть полювання. Метелики — це ж їхня найулюбленіша їжа!

— Не хвилюйтеся, — тато показав нам клаптик паперу, який щойно витяг з дна бабусиної торбинки, — тут є чіткі інструкції. Але виконати їх може лише Клим. — І тато простягнув записку мені.

Я одразу ж упізнав чіткий бабусин почерк:

«Климчику, щойно синьомордики вдихнуть пилок цих квітів, як стануть слухняними й покірними. Ти маєш подумки віддати їм наказ чимшвидше забиратися геть з нашої планети й забути до неї дорогу назавжди. Адже тільки ти розумієш мову блакитних жаб і можеш з ними спілкуватися. Онучку, головне — не бійся. Тоді банькаті ненажери тебе послухаються».

Я зосередився й подумки наказав синьомордам, що голосно чхали й розгублено озиралися на всі боки:

— Усім вишикуватися в колону по два! Взятися за лапи! Кроком руш до своїх капсул!

Тієї ж миті космічні пірати почали шикуватися в колону, а тоді, побравшись за лапи, немов першокласники, слухняно попрямували до своїх літальних апаратів. Коли останній синьомордзастрибнув усередину капсули, я подумки передав їм останню настанову:

В. Штанко. Ілюстрація до повісті «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку № 9»

— Повертайтеся додому і ніколи, чуєте, ніколи не прилітайте на Землю! Бо наступного разу вам це так просто не минеться!

Крізь прозорі ілюмінатори я бачив, як блакитні жаби ствердно захитали головами, капсули беззвучно піднялися в небо — і за кілька секунд від грізних прибульців не лишилося й сліду.

На серці у мене було так гарно, як не було ще ніколи в житті. Бо я точно знав: Землю врятовано, адже бабусині квіти виявилися сильнішими за наймогутнішу зброю. І люди вилікуються від вірусу страху... А що ж тепер буде з нами?

— Все буде добре! — заспокоїв мене тато й усміхнувся; виявляється, я промовив уголос своє запитання.

— Ти повернешся до школи й нікому нічого не розповідатимеш, — сказала мама. — Мешканцям Землі ще зарано знати про деякі загадки Всесвіту.

— А ви? — запитав я у Жука й Зайця.

— Ми повернемося до цирку, адже перед нашістю синьомордів ми були цирковими акробатами. Але колись ми обов'язково зустрінемося з тобою. Адже ТТБ своєї роботи не припиняє ніколи! Боягуз, котрий переміг свій страх, — найсильніша людина у світі! Запам'ятай це!

Поліркуй!

- Які надзвичайні здібності Кліма допомогли здійснитися бабусиному плану? Пригадай, хто із літературних героїв мав подібну здатність.
- Як ти думаєш, чи могла така історія відбутися в реальності? А в майбутньому?
- Хто із героїв твору справив на тебе найбільше враження? Чому?
- Якими вчинками Клим Джюра довів думку про те, що «боягуз, котрий переміг свій страх, — найсильніша людина у світі»?
- Чи доводилося тобі боротися зі страхами? Який страх тобі вдалося побороти?
- Людиною якої вдачі ти уявляєш авторку цього твору?

Літературознавчий клуб

Леся Воронина (1955) — авторка багатьох пригодницьких творів. Майбутня письменниця зростала в київській інтелігентній родині. Її дідусь був письменником, тато — художником, а мама — перекладачкою. Дівчина рано навчилася читати. Ще в дитячому садочку почала вигадувати фантастично-пригодницькі історії та «лякачки». Завдяки цьому легко здобувала прихильність серед однолітків / одноліток. У школі зацікавилася українським фольклором, співала в хорі, а також захопилася східними двобоями та йогою. Тому й герої / героїні її творів часто володіють чорним поясом із карате і мають внутрішній спокій і силу.

Леся Воронина

Леся Воронина любить подорожувати. У юності вона мандрувала автостопом Україною, на байдарках Польщею, а тепер літає до Бразилії та інших далеких країн, щоб збагатитися враженнями для своїх нових творів.

За фахом Леся Воронина — філологиня. Перші свої літературні твори написала для сина, щоб зацікавити його літературою. Багато років була редакторкою журналу для дітей «Соняшник». Під псевдонімом Гаврило Гава вона написала понад сто сюжетів коміксів, що впродовж 13 років з'являлися на сторінках цього часопису.

Про дітей і підлітків письменниця говорить, що «вони відкриті для цілого світу і сприймають кожне знайомство, кожну зустріч як величезну подію».

Літературознавчий словник

Пригодницько-фантастична повість — прозовий твір про захопливі пригоди літературних героїв / героїнь, в основі яких фантастичні припущення або ж передбачення про світ майбутнього.

Ти вже знаєш, що **повість** — це великий розповідний прозовий твір, у якому широко змальовано життя одного або кількох героїв/героїнь протягом тривалого або важливого за подіями проміжку часу. Твори цього жанру за обсягом є меншими за романи, однак більшими за оповідання. Від оповідання повість різниться також більш розгорнутим сюжетом, більшою кількістю другорядних персонажів, повнішою та глибшою їх характеристикою. Такі її жанрові особливості.

 Поміркуй!

- Як дитячі захоплення Лесі Ворониної пов'язані зі справою її життя?
- Що в повісті «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку №9» є реальним, а що – фантастичним? Свої міркування запиши в зошиті та оформи у вигляді таблиці.
- У рубриці «Ти вже знаєш...» подано розгорнуте порівняння повісті з оповіданням. За аналогією порівняй повість та роман.
- Доведи, що прочитаний тобою твір є пригодницько-фантастичною повістю.

 Читай і досліджуй!

Зіскануй **QR-код** (<https://www.youtube.com/watch?v=JRXRuFAWLa8>; <https://www.youtube.com/watch?v=JRXRuFAWLa8>; <https://www.youtube.com/watch?v=C8b9Ye918yo>) і прослухай усі розділи книги «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку №9».

Тобого вже укладалася карта подорожі екіпажу «Пілігрима». Уклади «Мапу пригод Кліма Джури», скориставшись цифровим ресурсом Mind map, або намалювати її кольоровими олівцями.

 У колі мистецтв

Неймовірні фантастичні істоти та квіти зображені на картинах всесвітньо відомої української художниці *Марії Примаченко*, яка творила в стилі «наївного» мистецтва. Її фантастичний світ надзвичайно різноманітний.

М. Примаченко. Синій звір

Під час російської навали на Україну в лютому 2022 р. був розгромлений історико-краєзнавчий музей Марії Примаченко, що на Київщині. Однак її роботи врятувати небайдужі люди, хоча й ризикували своїм життям.

Поміркуй!

- Зіскануй QR-код (<https://www.youtube.com/watch?v=UCOYy7Ff4G8>), переглянь першу серію мультсеріалу «Дивосвіт» за мотивами картин Марії Примаченко. Поділися своїми враженнями у класі.
- Створи з пластиліну чи намалюй фантастичних звірів, яких ти уявляєш.

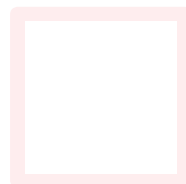
Підсумуй!

- Яке враження справила на тебе повість Лесі Ворониної «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку №9»? Поділися ними з другом / подругою за партою.
- Розкажи, чи маєш ти друзів / подруг із дитинства. Які у вас тепер стосунки? Чи змінилися вони з часом? Чому? Чи схожі вони на взаємини між героями прочитаного твору?
- Хто з персонажів повісті тобі сподобався найбільше? Чому?
- Сформулюй тему та ідею твору.
- Що допомагає людині подолати страх?
- Чи могли події, змальовані в повісті Лесі Ворониної, трапитися в реальному житті? А пригоди, які описано в романі «П'ятнадцятирічний капітан»? Зроби висновок про відмінності пригодницьких творів від пригодницько-фантастичних.
- Чи хочеш ти прочитати повість повністю? Чому?
- Оціни свою роботу щодо вивчення творчості Лесі Ворониної за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код. У повісті Лесі Ворониної Клим Джура чує рядки із пісні «Yellow Submarine» легендарного англійського гурту «The Beatles». За її мотивами режисер Джордж Даннінг створив у 1968 р. однойменний анімаційний фільм. Його персонажі, зовні схожі з співаками цієї музичної групи, подорожують на жовтому підводному човні просторами фантастичної країни

Пеперленд і борються зі злими синіми істотами, що знищують все навколо.

Переглянь відеокліп «Yellow Submarine» у виконанні гурту «The Beatles» (https://www.youtube.com/watch?v=m2uTFF_3MaA). Розкажи про свої враження.

Ознайомся з трейлером мультфільму «Yellow Submarine». (<https://kinobaza.com.ua/titles/yellow-submarine#videos-2>) Подумай, чим його персонажі нагадують героїв повісті «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку №9»?

Постер анімаційного фільму
«Yellow Submarine»
(Велика Британія,
реж. Дж. Даннінг, 1968 р.)

Неда Неждана

 Ти вже знаєш, що драматичний твір – вид літературного твору, у якому дізнаємося про дійсність зі слів і дій персонажів. Драматичні твори призначені для постановки на сцені театру. Пригадай хоча б вивчену в п'ятому класі драму-казку Олександра Олеся «Микита Кожум'яка», події якої розгорталися в древньому Києві. А от фантастична драма-казка «Зоряна мандрівка» перенесе тебе до космічного простору.

Світ, зображений у цьому творі, сповнений незвичайних пригод, таємниць, для дослідження яких треба ретельно вчитися, тренувати силу духу, долати свій страх і бути людяним. Спробуй уявити, що ти в театрі, і все, про що ти читаєш, відбувається перед тобою на сцені. Тож рушай в нову космічну мандрівку до невідомих планет, де на тебе чекають загадки, пригоди, випробування і боротьба із космічними монстрами.

Зоряна мандрівка

(Скорочено)

Дійові особи:

1. Фея (чарівниця)
2. Феїнка – учениця феї

Клоуни:

3. Білий клоун
4. Рудий клоун

Сузір'я:

5. Одноріг
6. Велика ведмедиця

Монстри:

7. Головатий (шеф)
8. Спритний
9. Моцний

Мешканці планет:

10. Пасічник
11. Зла чаклунка
12. Дракончик

Зоряне небо

Сесілія Мері Баркер.
Феї яблуневого цвіту.

ПЕРША ДІЯ
ПРОЛОГ

На сцену вибігають два клоуни наввипередки один перед одним і розгублено зупиняються посередині, оглядаючи залу.

Голос. Увага, увага! Стартовий майданчик до запуску в зоряну подорож готовий.

Білий клоун. Ой, уже все готове, а Феї ніде не видно.

Рудий клоун. А раптом вона збилася з дороги, заблукала? Що ж робити?

Білий клоун. Може, давай її погукаємо? Вона, мабуть, десь близько.

Рудий клоун (гукає). Феє!

Білий клоун. Ми тут! Ідіть до нас!

Рудий клоун (дослухається). Щось не чути.

Разом з дітьми кличуть Фею, на третій раз вона з'являється — у гарній сукні із чарівною паличкою, разом із своєю ученицею Феїнкою в ковпаку астронома.

Білий клоун. Ось, поглянь! Що я казав! Це вона?

Рудий клоун. Хто? Та чи ця? Їх же двоє...

Білий клоун. А може у нас уже в очах двоїться?

Рудий клоун. Що, в обох відразу?

Феї наближаються. Клоуни вклоняються.

Білий клоун. Доброго дня, пані. (До Феї.) Перепрошую, а ви часом не Фея?

Фея. Так... Я Зоряна Фея.

Рудий клоун. А ми клоуни. Я Рудик, а він Білик.

Фея. Дуже приємно. А це моя учениця, Феїнка. Вона ще тільки починає засвоювати чаклунську науку, але вже має успіхи.

Феїнка. Здрастуйте. (Присідає в реверансі, нахиляє голову, і з неї падає ковпак.) Ой... (Кидається піднімати ковпак, Рудик також хоче підняти, в результаті вони стукаються головами і падають на підлогу, потираючи лоби.) Нічого собі!

Білий клоун. Ти що? Чого ти штовхаєшся?

Рудий клоун. Перепрошую, я хотів допомогти підняти шапку...

Феїнка (обурено). Шапка? Це вам не шапка, а чарівний ковпак, от!

Білий клоун (піднімає ковпак і допомагає підвестися Феїнці, а потім другу). Вічно ти лізеш поперед батька в пекло! Вибачте, чарівні панни, мого товариша, він такий незграбний...

Фея. Нічого-нічого, він же хотів допомогти... Феїнка теж буває неухажною... Вона дуже здібна, але така розсіяна... От і зараз, попросила її взяти карту місцевості, а вона замість цього взяла карту Марса. От ми і заблукали. Якби не почули ваші голоси, напевно, ще б довго кружляли довкола. Так що ми вам дуже вдячні, панове.

Голос. Увага, увага! Стартовий майданчик до запуску в зоряну подорож готовий. Лишилося три хвилини.

Фея. Все, нам не можна гаяти часу — ми вирушаємо запалювати зірку. Будемо прощатися!

А ви не забудьте загадати бажання. Тільки бажання має бути добрим.

Рудий клоун. Не забудемо!

Раптом з'являються монстри, входять в коло і обсипають Фею і Феїнку чарівним конфетті, тут же вибігають, сміючись зловтішно. Феї тут же починають страшенно чхати і кашикати, клоуни підхоплюють їх, аби вони не впали, говорять через приступи чхання.

Білий клоун. Феє, Феїнко, що з вами сталося?

Фея. Здається, це вірус...

Рудий клоун. Вірус?

Феїнка. Нас заразили страшним космічним вірусом!

Білий клоун. Це все вони, ці прибульці! Я відчував, що вони готують щось лихе!

Рудий клоун. Що ж робити?

Фея. Не хвилюйтеся, на цей вірус є ліки.

Рудий клоун. А де ж їх дістати?

Білий клоун. Що робити? Підкажіть! Ми заради вас усе зробимо.

Фея. Тоді треба летіти в тридесяту галактику на планету Золотого Дракона. На цій планеті росте Чарівна Квітка. Хто вдихне

Постер комп'ютерної гри
«Космічні монстри»

запах цієї квітки, той відразу одужає. Та, на жаль, ми з Феїнкою не можемо летіти...

Рудий клоун. Ми полетимо... Тільки як же ми туди дістанемося?

Фея. Я дам вам чарівну паличку для подорожі на інші планети. (Дає паличку.)

Феїнка. Ось так змахуєте тричі і вказуєте напрямок.

Білий клоун. А як же ми дізнаємося, куди летіти?

Фея (дістає карту, згорнуту в сувій). Ось, тримайте, це зоряна карта.

Феїнка. Червоним указаний шлях до планети Золотого Дракона.

Цієї миті з'являється Спритний, хапає карту, кидає її Моцному, який чекає на іншому боці.

Спритний. Моцний, лови!

Моцний. Хутко! (Ловить карту і розпихуючи всіх, тікає, за ним Спритний, потім Клоуни.)

Фея. Стривайте! Стривайте! (Ті повертаються.)

Рудий: Але ж вони забрали карту!

Білий: І втекли невідомо куди!

Фея. Нічого, ця паличка перенесе вас дуже швидко — ви надженете їх.

Феїнка. Пані, тільки що вони робитимуть без вашої допомоги? Ці монстри — дуже небезпечні.

Фея. У небі в нас багато друзів.

Феїнка. Хто ж вони такі?

Фея. Сузір'я: Водолій, Стрілець, Одноріг, Велика Ведмедиця... Вони вкажуть дорогу, порадять, а якщо трапиться лихо — допоможуть у біді. Тільки потрібно вивчити чарівне замовляння, як їх кликати.

Засвічується прожектор чи щось подібне.

Феїнка. Он, дивіться, дивіться. Бачите?

Рудий клоун. Як гарно!

Білий клоун. Справді...

Поміркуй!

- Яка подія мала відбутися на початку цього твору? Хто їй завадив?
- Що сталося із Феєю і Феїнкою?
- Що задумали космічні монстри? З якою метою?
- Яке завдання отримали клоуни? Доведи, що їхня місія — безкорислива і благородна.
- Як ти думаєш, чи вдасться клоунам врятувати Фею та Феїнку?

Фея. Дякуємо вам, любі сузір'я. Поспішайте... Боюся, монстри вже далеко відлетіли... Пройдіть отуди, на стартовий майданчик для телепортації у відкритий міжзоряний простір. (До дітей.) Сподіваюся, ви допоможете клоунам у пошуках Чарівної Квітки? (Діти відповідають.) А ми з Феїнкою підемо помалу, а то й правда, ледь на ногах тримаюсь...

Феї та клоуни йдуть, ховаються за кулісами в різні сторони, чути звук «запуску».

СЦЕНА 1

На сцені зоряне небо. Це міжпланетний простір. З'являється Головатий — шеф космічних монстрів, співає пісеньку.

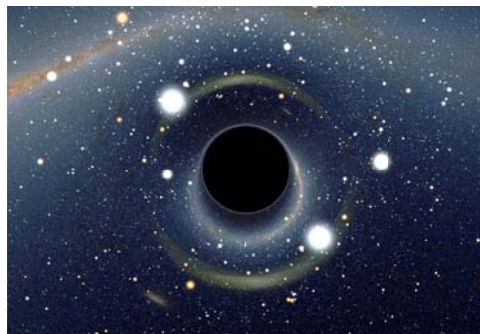
Головатий.

Пісня монстра Головатого:
Чорних дір я повелитель,
Ненаситний, як удав.
І мене не варто злити —
Я магістр жахливих справ.
Я люблю чорноту ночі.
Бісить світло зір мене,

Бо від нього терпнуть очі,
Ще й добром від нього тхне.

А добро — то річ шкідлива.
Зневажаю добряків!
Тільки злий стає щасливим.
Зло — король між королів.

Головатий (нервово ходить по сцені, раз у раз поглядаючи на небо). От і де вони поділися? Помічники знайшлися! Їх тільки за смертю посилати... Усього ж завдання було — п'ять хвилин роботи — посипати грипних бацилок на голову цій Феї та чкурнути. Треба ж було якось приструнчити цю вискочку. Бо що надумала! Зірку запалювати! І не де-небудь, а над нашим барлогом! В найтемнішому куточку галактики! І що ж тоді? Ні відпочити тобі нормально, по-монстрячому, ні темними справами позайматися... Мало їм зірок на небі, чи що? Треба ще одну причепити! Просто як більмо в оці! А от нічого надаремне енергію витратити! Її і так мало. Бажань їм закортіло. Розбажались тут усякі! А дзуськи! Скромніше треба бути! І взагалі: не бувати цьому святу! Це кажу я — пан Головатий, наймогутніший і наймонстровитіший

Гравітаційні викривлення, спричинені чорною дірою перед Великою Магелановою Хмарою (художнє зображення із вікіпедії)

монстр у Всесвіті! А я цих свят страх, як не люблю! Шумлять, гримлять, галасують! Жах, що робиться... А я порядок люблю — покомандувати, помуштрувати... (Помічає Спритного та Моцного, спершу Лагідно.) Ходіть-ходіть сюди, мої любесенькі. (Різко.) І чого ви плентаєтеся, мов сонні мухи?!

Спритний і Моцний швидко підбігають і виструнчуються.

Разом: Прибули за вашим наказом, пане Головатий!

Головатий. Вільно! Успішно?

Моцний. Авжеж.

Головатий. А чого так забарилися?

Спритний. Дозвольте доповісти, пане Головатий?

Головатий. Аякже ж. Доповідайте, мої любенькі.

Спритний. Запуск Феї та її учениці у космос для запалення нової зірки відкладено на невизначений термін у зв'язку з їхнім станом здоров'я.

Моцний. Угу.

Головатий. Прекрасно. І як подіяв наш новий вірус?

Моцний. Хутко.

Спритний. Бацили такі спритненькі виявилися: звалили з ніг умить. Лежать з отакенною температурою... Аж термометр зашкалює!

Головатий. Це добре, що зашкалює. Скоро розтануть. До речі, а ви з'ясували чи немає якогось лікувального засобу?

Спритний. На жаль, є.

Головатий. Та невже?

Спритний. Є така цілюща Чарівна Квітка, яка росте на планеті Золотого Дракона аж у тридесятій галактиці.

Поміркуй!

- Які почуття викликала в тебе розмова космічних монстрів?
- Як характеризує Головатого пісенька, яку той співає?
- Чому Спритний і Моцний вихваляються виконанням завданням? Про які риси їхніх характерів це свідчить?

Спритний. Є у них, правда, помічники, але з них користі на два шага й ті шербаті. Клоуни якісь. Та ж без карти ні за що не знайдуть! А карта у Моцного. Покажи, Моцненький. Єдина і неповторна. (Моцний дістає велику карту.)

Головатий. Карту треба знищити! Порвати — мало. А раптом котрісь умільці народні візьмуть та склять, га? Шматки треба

рознести по різних планетах. (Розглядає їх.) Так, ти, Моцний, візьмеш свій шматочок і полетиш на планету Золотих Бджіл. Там тебе зустрине моя давня приятелька Пасічниця. Страшна чародійка. Презлюча карга. Скажеш, що від мене. Вона тебе зустрине, як рідного.

Головатий. Так, а ти, Спритний, полетиш зі своїм шматочком на планету Золотого Сну. Там тебе зустрине Зла Чаклунка, скажеш їй, що від мене, і попросиш заховати той шматочок. І щоб вона підготувалася до гостей непроханих — клоунів. Питання є?

Головатий. А я полечу на цю саму планету Золотого Дракона, знайду ту квіточку, порву її на пелюсточки і розвію по безкрайніх просторах рідного космосу.

Головатий. Тоді слухай мою команду! На виконання завдання летом руш!

Монстри розбігаються в різні боки. Чути звуки відльоту, а потім прильоту. На сцені з'являються два клоуни.

Рудий клоун. Ой, і де це ми?

Білий клоун. Не знаю. Я так думаю, що в цій самій Чорній Дірі.

Рудий клоун. А де ж тоді поділися монстри? А що вони зробили з картою?

Діти відповідають.

Клоуни вирушають в дорогу. Мандрують на планети Золотих Бджіл та Золотого Сну, збирають шматочки карти, вона вказує їм шлях на планету Золотого Дракона.

Якщо тебе зацікавили пригоди клоунів і монстрів на цих планетах, то візьми книжку в бібліотеці та прочитай другу і третю сцени твору.

Сузір'я на зоряній карті XVII ст. голландського картографа Фредеріка де Вітта (художнє зображення із вікіпедії)

Художнє зображення екзопланети WASP-189b (світлина Bibiana Prinoth)

СЦЕНА 4

Змінюється декорація, тепер це планета Великого Дракона. На сцені з'являється Головатий.

Головатий. Так, щось на цій планеті голо, жарко і якимось незатишно. Брр... Ніяких умов для нормального монстрячого відпочинку. Десять тут росте та чарівна квіточка. Але де ж її шукати? Послав цих йолопів, але ж хіба їм можна щось довіряти? І головне, як не потрапити на очі страшному Дракону? (З'являється Моцний.) Нарешті! Ну то як, знайшли квітку?

Спритний. Та щось не видно ніде. Може, її вже хтось зірвав? Моцний. Хутко.

Головатий. Ніякої з вас користі. Доводиться все самому робити. Ну нічого, ми ще побачимо, хто посміється останнім. Влаштую їм лебедину пісню! Звідси їм уже точно не вибратися. Тут недавно з'явився такий страшний...

Моцний. На тій планеті теж страшний був...

Головатий. Ну, помилилася стара, старість не радість... Натомість тут є — і помітьте, не старий, а навпаки, юний — Дракончик.

Спритний. А він що, ще маленький? (Показує який на рівні коліна.)

Головатий. Дрібнуватий, зате вогнем дихає. Так, по-моєму він у тій печері сидить, підете разом з Моцним подивитися, що він там робить.

Ідуть і повертаються.

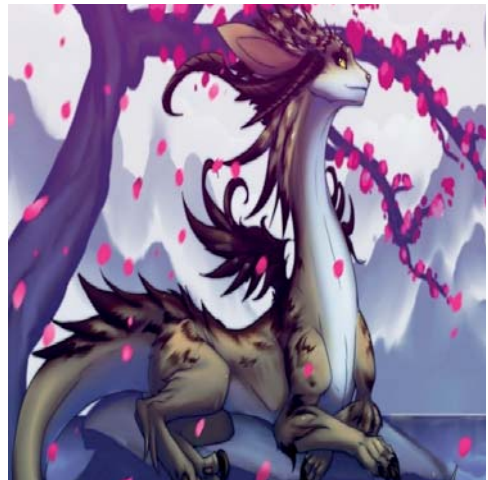
Головатий. Ну, що там?

Моцний. Сидить, що.

Головатий. І все?

Спритний. Зорі рахує. І ні на кого уваги не звертає.

Головатий. У нього ще вогонь на губах не вихолонув, а туди ж — астроном знайшовся! Як же ж його на клоунів натравити... О, придумав, ми зіб'ємо його з рахунку! План такий: чекаємо наших незабутніх гостей, і щойно почуємо шум, ми як закричимо, а самі сховаємося. Дракон піде подивитися, хто на його

Дракончик (джерело <https://kartinkin.net/>)

планеті шумить та бешкетує, побачить цих телепнів і з'їсть. Просто і геніально.

Моцний. А раптом він нас знайде?

Головатий. Не знайде. Ми чкурнемо шукати квіточку Цілющу на інший бік планети.

Чути шум ракети — усі дивляться в небо. Монстри кричать і ховаються за сценою, з печери з'являється Дракон, а з іншого боку виходять клоуни.

Дракончик. Хто тут кричав не своїм голосом, га? Ви чи що?

Білий клоун. Ні-ні, це не ми.

Рудий клоун. Ми якщо кричимо, то тільки своїм голосом...

Білий клоун (Рудому). Та тихіше ти. (Дракончику.) Ми щойно прибули з неба.

Дракончик. Але крім вас тут нікого немає.

Рудий клоун (озираються в пошуках кого-небудь). Здається, і справді нікого.

Дракончик. Ну от. Мало того, що ви галасуєте, так ще й обманюєте. А ви мене збили з рахунку, і тепер мені доведеться починати все спочатку. Ох-ох-ох. І нелегка це робота — зірки рахувати...

Білий клоун. Вибачте нас, будь ласка, але ми і справді не галасували. Чесно.

Дракончик. Раз ви мене все одно збили, то доведеться пообідати... От, а обід у мене буде складатися з... (рахує прибулих) двох страв.

Рудий клоун. Ми вам заважати не будемо. Чесне слово.

Дракончик. Я вам вірю, як же їжа може заважати їсти?

Білий клоун і Рудий клоун. Ми не їжа! Їжа не ми!

Дракончик. Ну крім вас же тут нікого немає. А я такий голодний...

Білий клоун. Зачекайте, навіщо ж відразу нас їсти? А може, ви що-небудь легеньке — травичку поскубати, яблучками поласувати...

Дракончик. Ми, дракони, траву не їмо.

Білий клоун. А ми так просто не здамося!

Дракончик. А то ви що, не миритися, а битися прийшли?

 Поміркуй!

- Чому космічні монстри побоюються зустрічі з Дракончиком?
- Що, на твою думку, означає вислів «Ще й вогонь на губах не вихолонув, а туди ж»?

Білий клоун. Ми то миритися прийшли, але миритися з положенням другої страви я не збираюся!

Дракончик (відкриває рот і закриває, раптом зупиняється). Ну от. Так я і думав. Нічого не виходить...

Рудий клоун. Що не виходить?

Дракончик. Вогонь пускати не виходить. (Сідає зажурений.) Мене і мама вчила, і тато вчив, і бабуся — все одно не виходить.

Білий клоун. Так а ти що, ще маленький?

Дракончик. Маленький. Ми, дракони, навіть коли маленькі, то все одно трішки великі.

Рудий клоун. А ти хоч умієш битися?

Дракончик. Не вмію. І вогонь пускати не вмію, і битися не вмію. І взагалі я додому хочу, до мами... (Плаче.)

Білий клоун. Зачекай, так ти що, загубився? (Всі обступають Дракончика).

Дракончик. Так, загубився.

Рудий клоун. Не побивайся ти так. Розкажи, що з тобою трапилося?

Білий клоун. Не плач, може, ми тобі допоможемо.

Дракончик (схлипуючи). Просто я хотів подивитися, як будуть запалювати нову зірку, висунув голову і упав. А потім мене поніс космічний вихор ось на цю планету. А я хочу повернутися назад — я ж сузір'я Дракона. А для цього треба нарахувати тисяча триста двадцять першу зірочку на північний захід від Полярної зірки. Мама казала, що там починається моя голова, а на тисяча двісті п'ятдесят першій — закінчується хвіст. Ось я рахував-рахував, а тепер збився. (Плаче ще більше.) І як я тепер доберуся до свого сузір'я Дракона?

Білий клоун. Ми тобі допоможемо.

Сузір'я Дракона та Малої Ведмедиці із «Дзеркала Уранії», набору тематичних карток, опублікованого у Лондоні, бл. 1825. (художнє зображення із вікіпедії)

Рудий клоун. Звичайно, ми знаємо, як дізнатися про дорогу, і тобі покажемо.

Дракончик. Правда, ви не обманюєте?

Білий клоун. Ось дивися, зараз сузір'я покажуть нам шлях.

Запалюється зоряний шлях.

Дракончик. Ух ти! Чудово!

А ви мене не проведете? Ви не бійтеся, я вас не буду їсти, чесно. Так я і не вмію, це я так, зумисно казав, щоб ви злякалися.

Білий клоун. Ми б із радістю, але не можемо.

Рудий клоун. З Феєю і Феїнкою трапилася біда. Страшні монстри заразили їх космічним грипом з такою високою температурою, що вони можуть розтанути!

Дракончик. Цього ніяк не можна допустити!

Білий клоун. А щоб вилікувати їх, нам потрібна Чарівна Квітка, яка росте на цій планеті.

Дракончик. Така велика і барвиста?

Рудий клоун. Ти знаєш, де росте ця квітка?

Дракончик. Я не певен, що це вона, але тут тільки одна така квітка.

Рудий клоун. Тоді проведи нас туди, Дракончику.

Білий клоун. Стривайте, якщо ми не кричали, а Дракончик чув крик, то можливо, це були космічні монстри, а вони можуть її зірвати. Скоріше туди! Поки ще не пізно!

Дракончик. За мною!

Показує шлях, вони біжать до галявини з квіточкою, з іншого боку з'являються монстри, зав'язується бійка між клоунами та монстрами. Дракончик стоїть осторонь і намагається дихнути вогнем, нарешті йому це вдається.

Дракончик. Ура! Ура! Вдалося! (Всі обертаються і зупиняються.) Ну, тепер я вам покажу, як Фей кривдити! (Насувається на монстрів, дихаючи вогнем, вони від страху задкують.)

 Поміркуй!

- Схарактеризуй образ Дракончика, якого клоуни зустріли на планеті Великого Дракона. Що незвичного помітно в його поведінці?
- Чи хотів / хотіла б ти допомогти Дракончикові? Як це можна зробити?

Ф. Панко. Чарівна квітка

Головатий. Слухай мою команду! Відступаємо назад!

Спритний. Ой, печеться!

Моцний. Нам і так жарко, нас не треба підігрівати! (Забігають до печери, Дракончик стає на її сторожі.)

Рудий клоун. Ура! Наші перемогли!

Білий клоун. Милый, милый Дракончику, який же ти молодець!

Рудий клоун. Що б ми без тебе робили?!

Дракончик. Я старався. Сам не знаю, як це у мене вийшло.

Білий клоун. Скоріше, до квітки!

Рудий клоун. Яка вона прекрасна!

Зривають квітку і обережно несуть її.

Білий клоун. Тепер скоріше до Феї.

Рудий клоун. Так, але що робити з монстрами?

Білий клоун. Не знаю, може залишити їх у цій печері?

З печери вибігають монстри.

Головатий. Ой. Ні, ми не хочемо до печери!

Моцний. Еге ж.

Спритний. Точно.

Головатий. Ми теж хочемо подивитися на зірочку...

Білий клоун. Ви нарobili стільки лиха!

Рудий клоун. Через вас усі так натерпілися! А Зоряна Фея і її учениця могли загинути.

Головатий. Справді? Це на нас найшло затемнення розуму. Шкідливо весь час сидіти в чорній дірі, тоді тебе починають obsідати чорні думки.

Спритний. А тепер мені хочеться світла. Хай і над нашим барлогом засяє зірочка, правда, Моцний? Я поки за квіткою ганявся, то вже звук до світла...

Головатий. А я просто порядок люблю, без шуму і гамору.

Білий клоун. Порядок любите? Оце ідея. Я, здається, знаю одне заняття, щоб вам нудно не було. (Заходить за сцену і виносить мітли.) Ось, тримайте — будете прибирати космічне сміття.

Монстри відлітають.

Білий клоун. А ми поспішаємо до Феї і Феїнки.

Рудий клоун. Рушаймо. А ти, Дракончику, доберешся до своєї планети?

Дракончик. Тепер я майже дорослий! Адже я вмію дихати вогнем і тепер нічого не боюсь! Навіть космічних монстрів!

Білий клоун. Молодець, Дракончику. Пам'ятай, тепер на Землі у тебе є вірні друзі.

Рудий клоун. Авжеж. До зустрічі, Дракончику.

Дракончик. Бувайте, любі клоуни, передавайте вітання Феї, Феїнці і всім, всім, всім...

Висвітлюється зоряний шлях, Дракончик і клоуни розбігаються в різні сторони, чути шум польоту.

ЕПІЛОГ

Світло і сцена змінюються, це знову стартовий майданчик. Клоуни повертаються разом із Феєю та Феїнкою, які одужали.

Фея. Вітаю вас знову. Нарешті ми розпочинаємо наше свято. Клоуни нам такі ліки дістали — всю хворобу, як рукою зняло. Правда, Феїнко?

Феїнка. Правда-правда, просто чудові ліки, казкові.

Фея. Нам час у дорогу, друзі мої. Запалювати зірку. А ви подумайте, які бажання загадувати. Якщо вони добрі і справедливі, то обов'язково збудуться.

Феїнка. Адже свято не скінчилося, воно ще тільки починається!

Чути звук запуску. Відлік. Запалюється зірка.

Поліркуй!

- Чи сподівався / сподівалась ти на таке закінчення твору?
- Як клоунам вдалося побороти космічних монстрів, схилити на свій бік чарівних істот, які живуть на планетах, і виконати своє завдання?
- Чи доводилося тобі бувати в театрі? Якщо так, розкажи про свої враження однокласникам та однокласницям.
- Зіскануй QR-код (<https://www.youtube.com/watch?v=Fb2JwTJ1sLA>, https://www.youtube.com/watch?v=pidqKaK_FkM) і переглянь «Зоряну мандрівку» Неди Неждани у виконанні дитячої студії при народному аматорському театрі малих форм «Фрагмент» (м. Чернівці). Поділися своїми враженнями у класі.

 Мовна скарбничка

Нині відомо близько 90 назв сузір'їв. Здебільшого вони мають грецьке або латинське походження. В українській мові використовуються їх відповідники. Спостереження за зоряним небом були надзвичайно помічними для пастухів і чумаків, які вміли читати «зоряні карти». У «Зоряній мандрівці» також вживаються українські народні назви сузір'їв, що засвідчують безмежну творчу уяву наших предків.

О. Шупляк. Чумацький шлях

Офіційна назва	Українська народна назва
Галактика Молочний Шлях	Чумацький Шлях, Чумацька Дорога, Божа Дорога, Батиева Дорога, Дорога у Вирій, Дорога в Єрусалим, Дорога Молокова, Зоряна Дорога, Пташина Дорога, Солом'яна Дорога, Молочний Слід
Велика Ведмедиця	Великий Віз, Чумацький Віз, Великий Ківш
Мала Ведмедиця	Малий Віз, Пасіка

 Літературознавчий клуб

Неда Неждана (1971) — літературний псевдонім Надії Мірошниченко, твір якої ти щойно прочитав / прочитала.

Майбутня письменниця, авторка захоплюючих фантастичних творів для підлітків, народилася у Краматорську на Донеччині. Зростала вона у творчій родині. Її батьки і сестра — художники, а брат — скульптор. Ще з юних років вона захоплювалася кіно, театром, любила читати. У дитинстві переїхала з батьками до Києва, але літні канікули завжди проводила у рідному місті у бабусі й дідуся. Ще в 12 років вона написала і разом із друзями поставила благодійну лялькову виставу для мешканців свого двору. На зібрані кошти купили цукерок і пригостили всіх дітей. Сьогодні ж драматичні

Неда Неждана

твори Неди Нежданої ставлять і на шкільні театральні гуртки, і справжні актори на сценах професійних театрів.

Літературознавчий словник

Драма – один із трьох родів літератури, що розкриває життя через дії та розмови дійових осіб. Драма призначена для постановки на сцені.

Фантастична драма-казка – драматичний твір, у якому поєднуються елементи драми, казки та відбуваються фантастичні пригоди головних героїв / героїнь на шляху до певної мети.

«Зоряна мандрівка» – це **фантастична пригодницька драма-казка**. В її основі – традиційний казковий сюжет. На добрих чарівниць Фею і Феїнку нападають космічні чудовиська (Головатий, Спритний і Моцний), заражаючи невідомою хворобою. У пошуках чудодійних ліків двоє клоунів (Білий і Рудий) подорожують різними планетами, де зустрічають чарівних істот. Після всіх випробувань добрі клоуни перемагають злих монстрів, здобувають Чарівну Квітку, що лікує фей, і нарешті запалюється нова зірка.

Поміркуй!

- Визнач у «Зоряній мандрівці» ознаки драматичного твору, казки, фантастичного пригодницького твору. Результати своєї роботи оформи у вигляді діаграми. Для цього можеш скористатися конструктором діаграм Canva. Пригадай інші два роди літератури. Назви їх головні ознаки.
- Спільно зі своїми однокласниками та однокласницями створи невеличкий «театр». Пам'ятай, що в театрі окрім акторів / акторок є й режисери / режисерки, художники /художниці-декоратори, художники /художниці по костюмах, гримери, звукорежисери тощо. Тож продумай, хто саме з вас найкраще справиться із певним завданням. Підготуй інсценізацію одного із епізодів «Зоряної мандрівки», яку можна розіграти у класі, або ж зроби відеозапис фрагмента вашої вистави.

У колі мистецтв

Тема космосу не втрачає своєї популярності в літературі, кіно, анімації та сучасному живописі.

Фантастичні сюжети космічної тематики використовує, зокрема й художник *Павло Кандиба*. Фантастичну зоряну фею зображено на картині «Космос, антигравітація». Як бачиш, у неї замість парасольки – космічний корабель, а летюча тарілка – то її капелюх.

Підкорювачами космосу називає художник астронавтів, які висадилися із космічного корабля на невідому планету.

П. Кандиба. Підкорювачі космосу

П. Кандиба. Космос, антигравітація

Поміркуй!

- Чи зрозуміле тобі значення слова «антигравітація»? Якщо ні, то скористайся «Тлумачним словником української мови».
- Роздивися репродукції картин П. Кандиби «Космос, антигравітація», «Підкорювачі космосу» та О. Шупляка «Чумацький Шлях». Подумай, чим відрізняється авторське бачення космосу цих художників?
- Чи схожі, на твою думку, Фея та Феїнка із твору Неди Нежданої, на «Фей яблуневого цвіту» англійської художниці Сесілії Мері Баркер (с.)? Свої міркування обґрунтуй текстом художнього твору.

Читай і досліджуй!

Зіскануй **QR-код** (<https://www.youtube.com/watch?v=5agHqCAZ42I>) і переглянь пізнавальне відео.

Разом із другом / подругою за партою створи інтерактивний плакат «Космічні монстри: чорні діри».

Підсумуй!

- Які казки, мультфільми або аніме про драконів ти знаєш? Якими там зображені ці фантастичні тварини?
- Що нового про космічні подорожі ти дізнався / дізналась із «Зоряної мандрівки» Неди Нежданої?
- Що тебе найбільше вразило в цьому творі?
- Доведи, що «Зоряна мандрівка» – літературна фантастична драма-казка.
- Хто із персонажів тобі найбільше сподобався? Чому?
- На які питання тобі не вдалося отримати відповідь?
- Чи хотілося б тобі побувати в театрі на виставі «Зоряна мандрівка»? Чому?
- Як ти оцінюєш свої знання про «Зоряну мандрівку» Неди Нежданої?

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код. Пропонуємо тобі поринути в чарівну атмосферу космічних пригод. Завантаж і випробуй тренувальний ігровий комп'ютерний додаток «Space Monsters» («Космічні монстри»). (<https://play.google.com/store/apps/details?id=de.softan.pur.monsters&hl=uk&gl=US>)

Поетичне бачення світу

Читацький путівник

У цьому розділі ти ознайомишся з довершеними віршами українських поетів і поетес — Лесі Українки, Максима Рильського, Миколи Вінграновського, Ліни Костенко. А ще прочитаєш поезію італійського письменника Джані Родарі. Здивують тебе зовсім короткі, але такі зворушливі вірші — хайку японського поета Мацуо Басьо. На прикладі цих чудових зразків художнього сприймання світу ти переконаєшся, якими неповторними і несподіваними бувають художні образи, як поезія дозволяє нам відчутися прекрасне й дивовижне в житті.

Мацуо Басьо

Ти вже знаєш із оповідання Марії Морозенко «Хатіко» про те, як у Японії люблять природу, уміють цінувати дружбу людини і тварини. Японська поезія, яку ти зараз прочитаєш, також про природу. Але вона зовсім не схожа на всі ті вірші, що тобі доводилося читати раніше. Переконані, що спочатку вони тебе навіть здивують. Тільки не поспішай вигукувати: «О, я теж так зможу!». Щоб зрозуміти таку поезію, потрібно слухати і читати вдумливо, а ще спробувати уявити ту картину природи, яку змалює поет, перенестися подумки у світ самотньої японської культури.

Хайку

* * *

На голій гілці
самотній ворон тихо старіє.
Осінній вечір.

* * *

Як шумить-гуде банан,
як у кадубкапа дощ, —
чую цілу ніч.

* * *

На старім ставку
жаба в воду плюснула —
чули ви таку?

* * *

Вже й по маю — ах!
Птахи плачуть, а у риб
сльози на очах.

* * *

Тиша, мир і лад.
Десь там тоне межі скель
цвіркотня цикад.

* * *

Осінь із дощем...
Навіть мавпа лісова
вкрилась би плащем.

* * *

Крук — милий птах,
але як милує зір
в ранішніх снігах!

* * *

Чистий водоспад...
З ярих сосен глиця в воду
падає улад.

* * *

Хризантеми пах...
У кумирнях з прадавен
темні лики Будд.

* * *

Довгий, довгий шлях —
і ніхто не йде навстріч,
лиш осіння ніч...

* * *

Мандрівник — і все:
це тепер моє ім'я.
Йде осінній дощ.

* * *

Із далеких літ
скільки всього нагадав
цей вишневий цвіт!

* * *

Зозулі рбзспів
в передсвітанні тоне.
Далекий острів.

* * *

Чужина чужа —
знов мандрую у світи...
Мжить осіння мжа.

* * *

Сакура стара —
невже справді зацвіла?
Спогад, ніби дим...

* * *

Ніч шляхи мела:
скільки снігу там зосталось
після помела!

* * *

Білий лотос-цвіт:
не цурається багна,
із якого зріс.

* * *

Чи весна прийшла,
чи старий минувся рік?
Святоблива ніч.

(Переклад Ю. Лукаша)

 Поміркуй!

- Які враження справили на тебе хайку? Над якими питаннями спонукали замислитися?
- Чи доводилося тобі раніше читати подібні поетичні твори?
- Визнач тему кожного із хайку.
- Порахуй рядки кожного із прочитаних віршів. Чи можеш ти знайти в них риму? Що спільного між цими невеликими поетичними творами?

Літературознавчий клуб

Щойно прочитані тобою вірші написані ще тор — японський поет **Мацуо Басьо** (1644—1694). Його справжнє ім'я — **Дзінсігіро Гіндза-емон**.

Писати вірші він почав ще в юності. Він мав можливість займатися прибутковою діяльністю, однак обрав для себе вчителювання, що не давало значних доходів. Навчав учнів / учениць таємницям поезії, багато подорожував із ними всією Японією. У подорожах, відмовившись від міської суєти, митець знаходив натхнення для своєї творчості.

Один із учнів подарував йому хатину на березі річки. Після того, як біля дому було посаджено бананове дерево, що японською звучить як «басе», його помешкання стали називати «Басеан», а згодом слово «Басьо» стало псевдонімом поета.

Мацуо Басьо за життя здобув собі славу та визнання, зокрема як неперевершений майстер хайку. Отже, прочитані тобою короткі та чіткі трирядкові вірші — це **хайку**, або ж — **хокку**, саме так вони звалились у минулому.

Хайку — традиційний жанр японської поезії. Лише на перший погляд хайку здаються простими. Ці вірші складаються з трьох рядків, але відображають увесь навколишній світ і вимагають від читачів та читачок фантазії та уяви. «Хайку не можна складати з різних шматочків... його потрібно кувати, як золото», — повчав Мацуо Басьо.

У наші дні шанувальники / шанувальниці та навіть наслідувачі / наслідувачки цього жанру поезії є в багатьох країнах світу, адже розуміння самотності культури різних народів притаманне сучасним людям.

О. Харицу. Портрет Мацуо Басьо

Літературознавчий словничок

Хайку — трирядковий вірш без рими, що складається з 17 складів (5-7-5) і відрізняється простотою поетичної мови, свободою викладу, та створює в уяві читача / читачки закінчену поетичну картину.

Поміркуй!

- Якими рисами характеру був наділений Мацуо Басьо? Як це відображено в його поезії?

Мовна скарбничка

Японські хайку будуються на співвіднесенні людини з природою. До того ж природа має бути визначена відносно пори року. Для цього в хайку використовуються «сезонні слова» («сезонна поетика (символіка)»).

Знайди в текстах хайку сезонні слова. Випиши їх, згрупувавши в чотири групи: «Зима», «Весна», «Літо», «Осінь».

Ти вже вмієш виразно читати поетичні твори. Підготуйся до виразного декламування хайку. Подумай, із якою інтонацією слід читати ці невеличкі неримовані твори, щоб передати єдність людини і природи, її красу та довершеність.

Підготуй виразне читання двох-трьох хайку, що тебе найбільше вразили. Поясни свій вибір.

Бонсай

У колі мистецтва

Пропонуємо тобі ознайомитися із *садово-парковим мистецтвом*. Один із його різновидів — *бонсай*. Це — мистецтво вирощування карликових дерев. Мінімалізм, стислість (або ж лаконічність) характерні для різних видів японського мистецтва. Щодо поезії, то свідченням цього є трирядкові хайку.

Поміркуй!

- Чи доводилося тобі бачити бонсай?
- Яке враження на тебе справляє це незвичайне мистецтво?
- Що спільного між бонсай та хайку?

Читай і досліджуй!

Зіскануй **QR-код** і прочитай хайку Мацуо Басьо у перекладі М. Лукаша (<https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1337>), а також у перекладі І. Бондаренка (<https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8587>).

Знайди дві-три однакові хайку в перекладі цих поетів. Порівняй твори. Подумай, що навіть не знаючи японської, ти можеш зрозуміти, що це один і той самий твір у різних перекладах.

Прослідкуй, чи вдалося українським перекладачам передати основну думку творів і водночас зберегти їх структуру: 5 складів у першому рядку, 7 — у другому та 5 складів в останньому рядку.

Чий переклад тобі більше імпонує? А який здається більш точними? Аргументуй свої міркування на уроці.

Підсумуй!

- Які відмінності між українською та японською поезіями ти можеш назвати? Чи погоджуєшся ти, що українців у природі вражає її пишність і розмаїття, а японці передовсім захоплюються її витонченістю і простотою? Свої міркування обґрунтуй поетичними рядками.
- Чи навчили тебе хайку Мацуо Басьо помічати красу природи?
- Чи будеш ти у подальшому читати хайку? Чому?
- Оціни свої знання про творчість Мацуо Басьо за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код. У Японії існує традиція складання хайку на швидкість. Такі конкурси називають «якадзу». Не пропонуємо тобі змагатися з японцями, тим більше, що навряд чи тобі вдасться їх перевершити. Однак все ж радимо влаштувати «якадзу» із однокласниками та однокласницями. Для цього створи свої власні хайку, взявши за зразок довершену поезію Мацуо Басьо. Дотримуйся тих особливостей і будови цього ліричного жанру, про які стало відомо із «Літературознавчого клубу».

Пам'ятай, що забороняється створювати хайку на тему кохання, політики та релігії. До того ж **варту знати три основні правила написання хайку від Мацуо Басьо**:

- зосередженість, спокійна радість самотності;
- усвідомлення гармонії прекрасного;
- глибина проникнення.

Нехай тобі додадуть впевненості слова самого поета: «Багато хто з моїх послідовників можуть написати хокку так само добре, як і я сам».

Леся Українка

Ти вже знаєш із початкової школи та уроків літератури в п'ятому класі про життя і творчість Лесі Українки. Її дивовижна і зворушлива казка «Лелія» запам'яталася тобі пригодами хлопчика Павлуся із прекрасною ельфою. Творчість Лесі Українки багатогранна. Наразі ти маєш можливість ознайомитися з пейзажною лірикою поетеси. Вірш «Тиша морська» зачарує тебе красою, мінливістю та величчю моря.

Тиша морська

В час гарячий *полуднєвий*
Виглядаю у віконце:
Ясне небо, ясне море,
Ясні хмарки, ясне сонце.

Певно, се країна світла
Та злотистої блакиті,
Певно, тут не чули зроду,
Що бува негода в світі!

Тиша в морі... ледве-ледве
Колихає море хвилі;
Не колишуться од вітру
На човнах вітрила білі.

З тихим плéскотом на берег
Ріне хвилечка *перліста*;
Править хтось малим човénцем,
В'ється стежечка злотиста.

Править хтось малим човénцем,
Стиха весла підіймає,
І здається, що з весельця
Щире золото спадає.

Як би я тепер хотіла
У мале човенце сісти
І далеко на схід сонця
Золотим шляхом поплісти!

І. Айвазовський. Штиль на морі

Попливла б я на схід сонця,
А від сходу до захóду,
Тим шляхом, що проложило
Ясне сонце через воду.

Не страшні для мене вітри,
Ні підводні каміння, —
Я про них би й не згадала
В краю вічного проміння.

 Мовна скарбничка

Полудне́вий – прикметник від слова «полудень», тобто час найвищого стояння Сонця над горизонтом (о 12 годині дня).

Рі́нути – бурхливо литися.

Перлі́стий – своїм блиском нагадує перли (білі прикраси з молюсків).

Щире – тут: справжнє.

 Поміркуй!

- Чи доводилося тобі побувати на морі? Можливо, ти навіть живеш у приморському місті чи селі. Якщо так, то поділися своїми враженнями.
- Чи близькі твої враження від моря до тих, що відчуває лірична героїня поезії «Тиша морська».
- Чим вона захоплюється? Які мрії пробуджує в її душі спокійний морський краєвид?
- Які рядки вірша засвідчують рішучість, сміливість героїні?
- З якою інтонацією треба читати цей вірш, щоб передати його головну думку? Чи однаковою має бути інтонація? Якщо ні, то як її потрібно змінити?
- Прочитай виразно вірш «Тиша морська».

Ти вже знаєш із уроків природничої освітньої галузі, що Україна – морська держава. Її береги омивають Чорне й Азовське моря. Море часто оспівується в українському фольклорі. У морських боях здобували славу козаки-запорожці на своїх кораблях-чайках. Чумаки ходили по сіль до моря.

У народних піснях море – це символ широкої води, нездоланної долі, далекого краю, самого життя людського. Наприклад, «Синє море глибокеє, не видати в ньому дна. Я від матінки далеко – чужа, дальня сторона». А скільки ж українських прислів'їв і приказок зі словом «море»! Як от: «*І море починалося з краплі*», «*Усі ріки до моря йдуть*», «*Гуляє, як риба в морі*», «*З моря води не вилити, а з пісні слова не викинути*», «*Йому й море по коліна*», «*Сиди у моря та жди погоди*». Як ти розумієш їх зміст? Обговори це питання зі своїми однокласниками та однокласницями.

Літературознавчий клуб

Леся Українка (1871–1913) – авторка поезії «Тиша морська» – перші уявлення про море отримала з фольклору, який знала досконало.

Незабутнім виявилось її безпосереднє знайомство з морем: «Коли я вперше побачила море, я полюбила його назавжди. Лю-

блю сидіти на високому березі і дивитись у безкрай синій простір». А на морі їй доводилося бувати часто. Через тяжку хворобу, із якою дівчина боролась ще з десятирічного віку, лікарі радили їй теплий морський клімат. Особливо запам'яталася їй мандрівка разом із матір'ю Оленою Пчیلкою до Криму в 1890 році. Мальовничі місця — Саки, Севастополь, Ялта, загадкова татарська столиця Бахчисарай полонили Лесю Українку своєю чарівною красою. Найбільше сподобалося їй місто Євпаторія. У мілкій затоці вода тепла-тепла й кришталєво-прозора, чистий пісок на дні виблискує золотом під сонячними променями, весело кружляють

В. Пузирков. Лєся Українка

Пам'ятник Лєсі Українці
(м. Ялта, АР Крим).
Скульпторка Г. Кальченко

невгамовні чайки, дихає прохолодою вітерець. Та ще й морські ванни полегшують недугу. Дев'ятнадцятирічна поетеса відчула тут себе окриленою. Її душа відразу озвалася прекрасними віршами. Незабаром з'явився цикл поезій «Кримські спогади». А відкриває його вірш «Тиша морська», у якому Лєся Українка створила вишуканий **мариністичний**, тобто морський, пейзаж.

Ти вже знаєш, що пейзаж — опис природи в художньому творі. А пейзажна лірика — це відтворення у літературі почуттів і переживань людини, викликаних картинами природи.

Провідний мотив поезії «Тиша морська» — насолода красою спокійного морського краєвиду, мрія про щастя. Однак майстерні митці / мисткині не обмежуються суто змалюванням природи. Найчастіше в цих картинах вони «закодовують» глибокий

Поміркуй!

- Пригадай, які різновиди пейзажів є у мистецтві.
- Наведи приклади різних видів пейзажів із літератури та живопису.

символічний зміст — про долю, сенс життя, порухи людської душі, пошуки істини, щастя тощо.

Символічний підтекст помітний і у вірші Лєсі Українки «Тиша морська». *Море* символізує світ, життя; *золотий колір* — сонце, красу, досконалість, святість; *човен* — долю окремої людини; *вітри, підводне каміння* — життєві труднощі, перешкоди; *край вічного проміння* — світ краси, гармонії, любові, щастя.

📖 *Поміркуй!*

- Які події життя Лєсі Українки пов'язані з поезією «Тиша морська»?
- Які почуття і переживання передає поетеса у творі?
- У тексті використано епітети, метафори, нестливі слова, повтори. Знайди ці художні засоби. Проаналізуй, як вони виразнюють провідний мотив поезії.
- Назви зорові та слухові образи у вірші. Зверни увагу, як авторка вміло їх поєднує. А з якою метою?
- Схарактеризуй ліричну героїню твору «Тиша морська». Оформи характеристику в асоціативне гроно або ж створи сенкан.

🗨️ *Мовна скарбничка*

Термін *маринізм* походить від італійського слова «морський» та означає напрям у пейзажному живописі, що виник на початку XVII ст. *Мариністами* називають художників / художниць, на полотнах яких зображено морські краєвиди, або ж письменників / письменниць, які створюють твори на морську тематику.

🎨 *У колі мистецтв*

Тобі вже відомо про творчість всесвітньовідомого художника-мариніста XIX ст. Івана Айвазовського, зокрема про його картину «Дев'ятий вал», де відтворено образ могутньої, розбурханої, штормової природної стихії. Але в творчому доробку митця є й полотна, на яких зображено спокійне, залите сонцем море. Як-от на картині «Штиль на морі».

В. Пузирков.
Ранок на березі моря

Український художник-мариніст ХХ ст. *Віктор Пузирков* із Дніпропетровщини теж присвятив свої роботи морській тематиці.

Морські простори на його картинах сповнені блакитними, синіми, сірими, білими фарбами. Так, блакитний колір спокійного моря на картині «*Ранок на березі моря*» плавно переходить у синє небо. Морський простір митець оточив сіро-білими скелями, що височіють у далині. Картина викликає позитивні емоції, а сприяють цьому світлі кольори полотна.

Поміркуй!

- У творчому доробку В. Пузиркова багато картин морської тематики. Зіскануй QR-код (https://www.youtube.com/watch?v=xC2ITlx2M_o) та ознайся з творами художника. Розкажи про свої враження у класі.

Читай і досліджуй!

Два роки Леся Українка прожила у Криму. Тож експозиція Ялтинського музею поетеси дуже багата. Оскільки територія Криму тимчасово окупована і відвідати музей безпосередньо, на жаль, поки що неможливо, тож зіскануй **QR-код** (<http://lesiaukrainka.ukrlife.org/virtualno.html>) і підготуй для своїх однокласників і однокласниць віртуальну екскурсію до цього музею.

Підсумуй!

- Яке враження справила на тебе поезія Лесі Українки? А які враження в тебе від розповіді про її долю і вдачу?
- Зіскануй **QR-код** (<https://www.youtube.com/watch?v=urwscJbVKePg>) і послухай поезію «Тиша морська». Зверни увагу на відеоряд. Чи сподобалися тобі дібрані картини? Чим саме? Підготуй власний варіант виразного читання вірша.
- Чи хотів / хотіла б ти в подальшому читати й іншу поезію Лесі Українки? Чому?
- Чи схожий пейзаж, зображений Лесею Українкою, на поетичні замальовки природи у хайку Мацуо Басьо? Свою думку обґрунтуй. Зроби висновок про самотність національної літератури.

- Оціни свої знання про пейзажну (мариністичну) лірику Лесі Українки за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код. Послухай романс «Тиша морська» (муз. В. Квасневський, сл. Леся Українка). (<https://www.youtube.com/watch?v=LCXKCZL9ewI>) Поділися своїми враженнями у класі.

Максим Рильський

Ти вже знаєш багато чудових віршів про осінь. Опиши, якою в них постає осіння природа. Які образи, епітети, порівняння, метафори із цих творів тобі запам'яталися? А наразі ти прочитаєш про осінь, красу якої відтворив український поет Максим Рильський. Цей майстер художнього слова вже відомий тобі як перекладач. Адже саме в його перекладі ти прочитав/прочитала повість Миколи Гоголя «Ніч перед Різдвом». А тепер ти маєш можливість ознайомитися з поезією Максима Рильського.

«Осінь-маляр із палітрою пишною...»

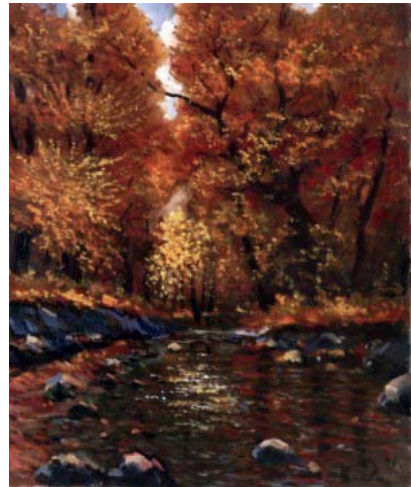
* * *

Осінь-маляр із палітрою пишною
Тихо в небі кружляє,
Осипає красою розкішною.

Там розсипа вона росою сріблесті,
Там тумані розливає,
Ліс одягає у шати барвисті.

Ліс обливає кольорами дивними,
Ніжно сміється до вітру,
Грає цілунками з ним переливними.

Фарби рожеві, злотисті, червоні,
Срібно-блакитне повітря...
Ніжні осінні пісні тиходзвонні!

Ф. Безверхнев.
Осінній етюд

Мовна скарбничка

Ма́ляр (або *маля́р*) – в українській мові це слово має два споріднені значення: 1) робітник, що займається фарбуванням будівель, стін; 2) митець-художник.

Палі́тра – чотирикутна або овальна дощечка, на якій живописець змішує і розтирає фарби.

Ша́ти – багате, розкішне святкове вбрання.

Поміркуй!

- Які враження справив на тебе вірш? Які почуття викликав?
- Опиши кількома епітетами, який настрій передає ця поезія. Спробуй відтворити цей настрій під час виразного читання.
- А як ти сприймаєш осінь? Опиши свої враження від цієї пори року, за змогою – образно.
- Уякому зі значень, наведених у «Мовній скарбничці», поет вживає слово «маляр»? Поясни свої міркування.

Літературознавчий клуб

Максим Рильський (1895–1964) народився у Києві. Його батько Тадей Рильський входив до кола найавторитетніших діячів українського руху другої половини XIX ст. Вони створювали українські громадські об'єднання, організовували театри, бібліотеки, сприяли народній освіті, усіляко підтримували українську культуру.

Максимова ж мати Меланка була селянкою. До речі, читати й писати її, як і сина, навчив Тадей. А назвали батьки хлопчика на честь славетного гайдамацького отамана Максима Залізняка.

Дитинство майбутнього поета минало переважно в родовому маєтку в селі Рома нівка на Житомирщині. Від односельців, передовсім від мами, хлопець перейняв багатющу народну мову, тисячі казок, пісень, легенд. Не випадково Максим Тадейович згодом стане авторитетним науковцем-фольклористом, очолю-

Максим Рильський

ватиме Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук.

Тато ж передав йому глибоку освіченість в українській і зарубіжній культурі, знання різних мов. Керуючись батьковими настановами, письменник усе життя займався самоосвітою. Вільно володів тринадцятьма мовами, а перекладав із тридцяти мов.

А ще батько прищепив синові любов до природи, уміння бачити і цінувати її красу. Цю любов поет збереже назавжди, наповнить нею свою творчість.

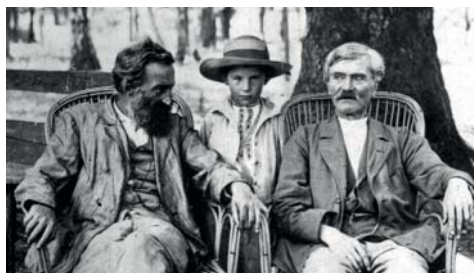
У дитинстві Максим захоплювався садівництвом, столярною справою, намагався проектувати літальні апарати. Та найбільше його приваблювало читання. Він із захватом перечитав майже всю чималу батькову бібліотек. Тому Максимка зарахували одразу до третього класу гімназії.

Ще одним пристрасним захопленням хлопця стала поетична творчість. Його перша поетична збірка віршів «На білих островах» побачила світ, коли Рильському виповнилося лише 15 років. Ранні спроби юного поета привітала Леся Українка.

Творчий ужинок митця вельми багатий — понад тридцять поетичних збірок, переклади зарубіжної класики, сотні наукових статей.

Максимові Тадейовичу найбільш натхненно працювалося на природі. Тому він і оселився на околиці Києва в Голосіївському лісі. Тепер ця частина лісу є Голосіївським парком імені М. Рильського.

Читаючи пейзажну лірику поета, можемо легко переконатися, що його улюблена пора року — осінь. Про це свідчать, зокрема, й назви збірок — «Під осінніми зорями», «Голосіївська осінь», а також вишукані поезії осінньої тематики.

Маленький Максимко з батьком (ліворуч) та професором Антоновичем

Пам'ятник Максиму Рильському біля головного входу до Голосіївського парку. Світлина

Поміркуй!

- Які захоплення, риси вдачі автора позначились на вірші «Осінь-маляр...»?
- Назви епітети у творі. З якою метою митець так часто вдається до цього засобу?
- Чому поет схарактеризував осінні пісні (звуки природи) епітетом «тиходзвонні»? Поясни, як ти розумієш значення цього слова.
- Наскрізним художнім засобом цієї поезії є персоніфікація. Прочитуй відповідні рядки. Поясни, за якою подібністю перенесені ознаки людини на явища природи.
- Простеж, як римуються рядки у строфах. Пригадай, як називаються трирядкові вірші у японській поезії. Чому вірш М. Рильського не можна назвати хайку?
- Із яким іншим видом мистецтва найближче перегукується цей літературний твір? Своє твердження вмотивуй прикладами з тексту.

У колі мистецтв

Пишна, барвиста красуня-осінь зачаровує різних митців / мисткинь, а насамперед поетів / поетес і художників / художниць. Такою вона є на одній із найвідоміших картин видатного чеського маляра кінця ХІХ — початку ХХ ст. Альфонса Марії Мухи — «Осінь». Цю пору року митець персоніфікував в образі вишуканої жінки, що збирає щедрий урожай. Вона уособлює красу, родючість і достаток.

Золоті тони сяйва призахідного сонця та прижовклого листя, згини виноградної лози, переплетені зі стилізованими рослинними візерунками, плавні лінії — усе це розкриває гармонію, чарівність, умиротвореність осіннього вечора.

Так само захопленим славнем цій порі року є «Осінній пейзаж» українського художника із Закарпаття Федора Безверхнева. Митець майстерно передає яскраву, теплу кольорову гаму осіннього лісового пейзажу. Зокрема підкреслює гармонійне поєднання багрянцю листя і срібно-синіх переливів неба та гірської річки.

А. Муха. Осінь

 Поміркуй!

- Розкажи, яке враження справили на тебе картини А. Мухи та Ф. Безверхнева? З якими рядками поезії М. Рильського вони перегукуються?
- Чому поет у вірші порівнює осінь і маляра?
- Назви яких кольорів використано у творі? Створи палітру вірша за допомогою фарб (олівців, маркерів...) або ж скористайся можливостями комп'ютера.

Ф. Безверхнев. Осінній пейзаж

 Читай і досліджуй!

Максим Рильський недаремно назвав осінь малярем, адже цієї пори буяє різнобарв'я листя дерев, а ще милують око осінні квіти, що квітнуть аж до морозів!

Назви яких осінніх квітів ти знаєш? Можливо, ти їх навіть вирощуєш на своєму подвір'ї. Які з них твої улюблені? А чи знаєш ти, які осінні квіти люблять твої рідні чи близькі тобі люди, твій учитель / учителька, однокласники та однокласниці?

Тож проведи серед них опитування та підготуй розповідь про найулюбленішу квітку. Розповідь проілюструй зображеннями з інтернет-джерел або ж із власної фотоколекції.

 Підсумуй!

- До якого жанру лірики належить вірш «Осінь-маляр...»?
- Сформулюй провідний мотив цього твору.
- Порівняй, яким настроєм проникнуті хайку Мацуо Басьо осінньої тематики, а яким – поезія М. Рильського. Хто із поетів сприймає осінь зі смутком, а хто життєствердно? Чиє ставлення до осені суголосне з твоїм? Свою думку аргументуй рядками віршів.
- Чи будеш ти в подальшому читати вірші М. Рильського? Чому?
- Оціни свої знання про творчість М. Рильського за допомогою смайлика.

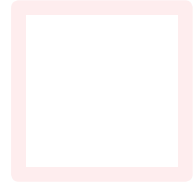

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код. <https://museum-portal.com/ua/museum/literary-memorial-museum-of-m-t-rylsky> Здійсни віртуальну екскурсію до Київського літературно-меморіального музею М. Рильського, що в Голосієво. Музей розміщено у будинку поета. У його колекції зберігається велика кількість рукописів, особиста бібліотека, а також речі, що оточували митця протягом його життя. Тож тепер ти зможеш побачити, де жив поет, що надихало його на творчість.

Джанні Родарі

Ти вже знаєш, що Італія — це мальовнича країна на півдні Європи, яку легко знайти на мапі, бо схожа на чобіток. Майже зусбіч вона оточена теплими морями, має лагідний клімат, багатющу природу, вирізняється особливо мелодійною, співучою мовою, а ще — славетною історією. Це земля Стародавнього Риму, легенда про заснування якого тобі відома з п'ятого класу. Нікого не залишають байдужим дивовижні італійські краєвиди, вишукана архітектура, історичні пам'ятки. Водночас вільнолюбному італійському народові впродовж століть доводилося боротися за свою незалежність та гідне життя. Про це йдеться у вірші всесвітньо відомого італійського дитячого письменника Джанні Родарі.

Листівки з видами міст

Поштові листівки з видами міст
Купує в Італії кожен турист.
Ось Рим — Колізей, Капітолій і Форум...
Мілан зі славетним готичним собором.
Ось Піза з своєю похилою вежею.
Венеція-кряля з каналів мережею.
Ось Генуя — гавань, палаци блискучі,
Неаполь — затока, Везувій димучий...
Чудово! Прекрасно! Розкішні види!
А глянь за картинки — чи так воно вийде?
Чи справді в Венеції тільки й роботи —
Гондоли ганять і співають без турботи?
Чи справді безжурні неаполітанці

Римський Форум (Італія)

Колізей (Італія)

Тільки те й знають, що гульки і танці?
 Не вірю я чужим речам,
 А вірю я своїм очам.
 Дозвольте, синьйори, самому розглянутися
 На всі ті міста — у натурі, без глянцю.
 Хай сам подивлюся,
 Хай сам я побачу,
 Кому як живеться,
 Хто скаче, хто плаче.
 Хай сам я узнаю,
 Хто як міркує,
 Хто діло робить,
 Хто байдидує,
 Хто на роботу йде не снідавши,
 Хто спать лягає не обідавши,
 Та ще й на камені на голому,
 Бо ніде прихилити голову...
 Погляньте і ви на картинки, синьйори:
 Картинки веселі, життя — суворе.

Пізанська вежа (Італія)

(Переклад Г. Кочура, М. Лукаша)

 Поміркуй!

- Яке враження справив на тебе вірш «Листівки з видами міст»?
- Які знамениті пам'ятки Італії згадані у творі? Що ти про них знаєш?
- Чи змінювався у тебе настрій протягом читання поезії? Чому?
- Які проблеми повсякденного життя описує поет?
- Яка Італія ближча героєві — та, що на картинках чи поза ними? Свою думку обґрунтуй. Процитуй відповідні рядки вірша.
- Людиною якої долі ти уявляєш поета? Чому він, на твою думку, так уважно і співчутливо ставиться до бідняків?

Літературознавчий клуб

Італійський письменник **Джованні (Джанні) Франческо Родарі** (1920–1980) народився в містечку Оменья. Його тато був пекарем, мама — продавчиною в родинній крамничці. Змалечку хлопчик часто хворів. Але ріс веселим, вигадливим, любив грати на скрипці, майстрував іграшки, складав вірші, малював і мріяв стати знаменитим художником.

Коли Джанні виповнилося десять років, несподівано помер батько. Родині довелося зазнати всіх злигоднів бідняцького життя. Щоб виростити трьох синів, мати змушена була влаштуватися служницею в багатий дім.

Освіту Родарі здобув у духовній семінарії. Адже там не тільки безкоштовно учили дітей бідняків, а й годували та зодягали. По тому юнак працював учителем початкових класів, щоб заробити на навчання в університеті.

Учні просто обожнювали свого молодого наставника. Адже Джанні навчав їх непомітно й весело — у грі, насамперед розвивав уяву і фантазію.

Незабаром розпочалася Друга світова війна. Через слабе здоров'я Джанні не потрапив на фронт. Але він долучився до Руху опору загарбникам. Після війни Родарі став журналістом. Проте любов до дітей і захоплення веселими вигадками не полишили його. Він почав вести в газеті дитячу сторінку, потім очолив журнал для дітей. Одна за одною виходили книжки його віршів і казок.

Письменник невимушено й легко переніс у казку реалії життя з його геть не казковими турботами. Він чесно розповідав юним читачам / читачкам про гострі проблеми повоєнної Італії — бідність, суспільну кривду, жадібність і жорстокість владоможців. Але ніколи не повчав. Його герої / героїні захоплюють несподіваними витівками, жартами, веселощами, непереможним оптимізмом, умінням дружити і допомагати слабшим.

Діти усього світу полюбили *повість-казку* «Пригоди Цибуліно» Родарі. Герой цього твору — хлопчик-цибулінка, який виявляє

Пам'ятник Максиму Рильському біля головного входу до Голосіївського парку. Світлина

хоробрість та винахідливість у боротьбі проти лихого синьйора Помідора і пихатого барона Лимона. Цибуліно допомагають чесні трударі — майстер Виноградника, кум Гарбуз, а також веселі Полуничка й Редисочка, співчутливий граф Вишенька. Разом вони здобувають цілковиту перемогу.

Не менш цікаві, дотепні й інші *казки* митця — «Торт у небі», «Подорож Голубої Стріли», «Казки по телефону», «Джельсоміно в Країні брехунів»,

Надзвичайну популярність Родарі засвідчило присудження йому найвищої на планеті винагороди для дитячих письменників — Міжнародної премії імені Ганса-Християна Андерсена.

У вірші «Листівки з видами міст» ліричний герой пропонує гостям його країни звернути увагу не тільки на лискучий, парадний («глянцевий») бік життя Італії. Насправді є й інша реальність, прихована за глянцевиими картинками. Це тяжка праця і злидні тих італійців, які розважають та обслуговують туристів. У ліричного героя болить душа за цими людьми.

Цікаво, що не тільки за змістом, а й за ритмікою вірш умовно поділяється на дві частини. Після запитання «А глянь за картинки — чи так воно вийде?» рядки поступово укорочуються, а отже, інтонація пришвидшується. Герой ніби закликає синьйорів туристів устигнути побачити все різноманіття життя, численні проблеми реальної Італії. Закликає стати уважнішими і співчутливішими, узятися за покращення життя й у своїх країнах.

Поліркуй!

- Чи доводилося тобі читати *казки* Джанні Родарі або ж дивитися їх екранізації, анімаційні версії? Яке враження вони на тебе справили?
- Які події з життя Родарі тобі запам'яталися? Чи пов'язані вони з його творчістю?
- Сформулюй головний мотив поезії «Листівки з видами міст».

У колі мистецтв

Мало не кожне італійське місто славиться своїми пам'ятками й дивовижами. Насамперед, звісно, столиця — Рим. Тут досі можна побачити *Колізе́й* — найбільший театр античного світу, який уміщував до 50 тисяч глядачів / глядачок. Головний із семи пагорбів, на яких розкинулося місто, — *Капіто́лій*. Саме тут колись

зародилася столиця. Тут височів величний Капітолійський храм, у якому засідав Сенат (вищий орган влади). А біля підніжжя пагорба розкинувся *Фóрум* — прадавній міський майдан, що був центром суспільного життя всієї країни.

Справжня окраса міста *Мі-лán* — Міланський катедральний собор, один із найбільших у світі християнських соборів, зведений із білого мармуру в готичному стилі (XIV ст.).

У місті *Пі́за* всіх захоплює знаменита вежа — 58-метрова дзвіниця, яка ось уже майже тисячу років «падає»: потроху хилиться набік. А *Вене́ція* вражає тим, що є містом на воді: розміщена на 118 острівцях лагуни Адріатичного моря. Острівці розділені 150 каналами. Головним засобом пересування по місту віддавна були *гондо́ли* — спеціальні гребні човни. Зараз їх використовують для розваги туристів / туристок.

Пишними палацами, сліпучими гаванями та затоками вражають міста *Гéнуя* і *Неáполь*. А біля Неаполя пашисть жаром єдиний і досі активний вулкан материкової Європи — *Везувій*.

Міланський катедральний собор
(Італія)

Венеція

Мовна скарбничка

Гля́нець — блискуча, покрита лаком поверхня. Глянцевими зазвичай роблять рекламні буклети або листівки.

Читай і досліджуй!

1. Зіскануй **QR-код** (<https://www.youtube.com/watch?v=gEac8t2YpKk>) і ознайомся з відеорозповіддю про долю Джанні Родарі. Які факти із життя письменника тебе найбільше зацікавили? Чому?

2. Зіскануй **QR-код** і подивися презентацію (<https://www.youtube.com/watch?v=J743Sn3UzZg>) про казкарську творчість Джанні Родарі. Знайди в бібліотеці чи в інтернеті (<https://www.ukrlib.com.ua/search.php?Q=%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%96>) і прочитай ту казку письменника, що тебе найбільше зацікавила. Поділися враженнями від прочитаного з однокласниками та однокласницями.

Підсумуй!

- Які почуття викликали в тебе змальовані у вірші «Листівки з видами міст» картини? До яких роздумів спонукали?
- Чи будеш ти у подальшому читати твори Джанні Родарі? Чому?
- Що для тебе залишилося нез'ясованими із вивченого матеріалу?
- Оціни свої знання про творчість Джанні Родарі за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код. Здійсни віртуальну екскурсію Італією <https://www.youtube.com/watch?v=wbrCNI3bNT8>. Поділися у класі своїми враженнями про найцікавіші пам'ятки архітектури.

Микола Вінграновський

Ти вже знаєш про письменника Миколу Вінграновського, його дитинство в козацьких степах Миколаївщини, про його незламний патріотизм, роботу в кіно, а ще про пристрасть до подорожей Україною. Напевно, пам'ятаєш і прочитану торік казку «Гусенятко» про небезпечні пригоди дружної гусиної родини.

Але Микола Вінграновський – насамперед поет, поет від Бога! Яскравий тому доказ – вірш «Даленіє вечір...».

«Даленіє вечір...»

* * *

Даленіє вечір в бабиному літі,
І поміж тополі з поля до села
Гусеня хмарини плутається в житі,
Малинові пера губить із крила.
Губить воно, губить, що робити має?
В небі наліталось досхочу.
В стиглім житі вітер пера позбирає,
Все ж одно з хмарини хліба не печуть.

Мовна скарбничка

Бабине літо – період теплої та сухої погоди восени. Причиною потепління є вплив теплих повітряних мас із південних місцевостей. Це пора року, коли в сузір'ї Велеса видно Плеяди, які в народі називають Бабами. Характерна ознака бабиного літа – павутина, що літає в повітрі. Саме від значення цих слів походить назва «бабине літо».

Цікаво, що на інші мови дослівно перекладати цей вираз не можна, бо інші народи мають власні назви цієї дивовижної пори теплої осені. Так, англійською мовою це називається *indian summer*, що дослівно перекладається як «індіанське літо».

Поміркуй!

- Про яку пору року йдеться у творі? Які деталі це підтверджують?
- Який період року називається бабиним літом?
- Уяви собі хмаринку, змальовану поетом. Чому вона нагадала ліричному героєві гусеня? А чому її пір'їнки з малиновим відблиском?
- Чи доводилося тобі бачити картину природи, схожу на ту, яку зобразив поет? Якщо так, спробуй передати свої спостереження та враження у трьох рядках, тобто написати власне хайку.

Літературознавчий клуб

Микола Вінграновський (1936–2004) був людиною життєрадісною, емоційною, веселою. Він палко любив Україну, свою родину, творчість, товариство друзів. А ще — степ, море, сад, коней, риболовлю на рідному Південному Бузі. Ті мандрівки насамперед були спілкуванням із природою. Часто «лягав на прибережну траву, про щось думав, інколи із записником у руці, а найчастіше просто лежав і спостерігав, коли і як розкриваються квіти, які сідають на них комахи, коли зі своєї нірки виповзає вуж ліниво грітися на осонні», — читаємо у спогадах про письменника.

Микола
Вінграновський

Понад усе Вінграновський цінував щирість і красу. Умів бачити й показувати її у всьому. Володів невичерпною уявою, фантазією. Постійно вигадував і майстерно розказував всілякі чудернацькі історії. Не дарма ж він — ще й актор і кінорежисер. Усі ці якості успішно позначилися на творчій манері митця.

Вірш «Даленіє вечір...» — справжнє поетичне відкриття. Перед нами, на перший погляд, цілком звична картинка осіннього надвечір'я в селі. Але як вона змальована! Образно. Красиво. Оригінально.

Поет використовує розгорнуту *метафору*: розповідає історію пухнастої хмаринки, яка чимось нагадує гусеня (формою або кольором). На обрії небо зливається з землею в полі. У променях призахідного сонця хмари набувають червоного відтінку. Тому здається, що хмарина-гусенятко, налітавши за день у небі до схочу, сідає на ночівлю, плутається в житах і мимохідь губить малинові пера із крил. А вітер, замилювавшись такою красою, позбирає ці пера (зблиски сонця у житі). Адже цим не завдасть ніякої шкоди хліборобам, які вирощують таке добірне жито.

Ті вже знаєш, що мова художнього твору буває прозовою і віршованою. *Віршована* — наспівна, мелодійна, ритмізована. А *поетичний ритм* — це рівномірне повторення, чергування якихось мовних одиниць. Тобі також вже відомі деякі з них — *рима*, *способи римування*, *строфа*. Пригадай їх визначення. Доцільно скористатися літературознавчим словничком чи інтернет-ресурсами.

 Поміркуй!

- Який спосіб римування та вид строфи у вірші М. Вінграновського «Даленіє вечір...»?

Літературознавчий клуб

Поетичний ритм створює також **стопа́**. Це поєднання одного наголошеного та одного або двох ненаголошених складів у віршовому рядку. Схематично наголошений склад прийнято позначати рисою (—), а ненаголошений — горизонтальною дужкою (∪).

Стопи бувають *дво-* і *трискладові*. Двоскладові стопи поділяють на основні — **хорей** і **ямб** та службові (допоміжні) — **пірій**. Основна стопа переважає у вірші, а службова стопа трапляється як виняток, вона дає змогу використовувати багатоскладові слова.

Літературознавчий словник

Хорей — основна двоскладова стопа з наголосом на першому складі:

/ — ∪ /.

Ямб — основна двоскладова стопа з наголосом на другому складі: / ∪ — /.

Пірій — службова двоскладова стопа з обома ненаголошеними складами:

/ ∪ ∪ /.

Щоб визначити вид стопи, треба виразно, бажано вголос, прочитати вірш і поставити ритмічні наголоси над кожним словом у рядку. **Ритмічні наголоси** — це такі, що рівномірно повторюються з рядка в рядок, створюють мелодику, ритм вірша. Часто невеликі слова — службові частини мови або й займенники — не наголошуються.

Далі маємо схематично позначити кожен склад у віршових рядках, наголошений — рисою, ненаголошений — дужкою. Для цього **пам'ятаймо просте правило**: скільки в рядку голосних звуків, стільки ж і складів.

Потім треба скісними рисками розділити стопи. Якщо ритмічні наголоси розставлено правильно, то у всьому рядку чи й вірші найчастіше буде один основний вид стопи.

Визначимо вид стопи у вірші «Даленіє вечір...».

Даленіє в́ечір в баби́ному лі́ті,
/ ∪ ∪ / — ∪ / — ∪ / — ∪ / ∪ ∪ / — ∪ /

І поміж тополі з поля до села
 / ∪ ∪ /— ∪ /— ∪ /— ∪ ∪ ∪ /—
 Гусеня хмарини плу́тається в житі,
 / ∪ ∪ /— ∪ /— ∪ /— ∪ / ∪ ∪ /— ∪ /
 Малино́ві пе́ра гу́бить із крила́.
 / ∪ ∪ /— ∪ /— ∪ /— ∪ / ∪ ∪ /—

Як бачимо, основна стопа у творі — *хорей*, допоміжна — *пірихій*.

📖 *Поміркуй!*

- Що в розповіді про М. Вінграновського вказує на те, що він зміг написати таку зворушливу поезію як «Даленіє вечір...»?
- Пригадай, що на уроці про пісенну творчість Михайла Ткача ти вивчав / вивчала композиційні елементи поетичного твору (вихідний момент, розвиток почуття, резюме). Визнач їх для вірша «Даленіє вечір...» і перекажи своїми словами.
- Доведи, що пейзаж вечора змальований образно. Які ознаки художніх образів тут помітні?
- Які види стоп ти знаєш? Як їх визначають?
- Чому текст «Даленіє вечір...» є віршованим, а не прозовим?

🎨 *У колі мистецтв*

Засобами живопису передає на полотнах колористичне багатство природи Півдня України сучасний художник *Віктор Коріньок*. Основне в його живописі — це гра світла й тіні, контрасти кольорів, що створюють реалістичне світло-повітряне середовище. Саме такі відчуття викликає картина «*Бабине літо у Вилково*».

В. Коріньок. Бабине літо у Вилково

📖 *Поміркуй!*

- Роздивися картину В. Корінюка «Бабине літо у Вилково». Подумай, за допомогою яких засобів художнику вдалося передати красу погожої осінньої днини.
- А як відтворив чудовий період осені — бабине літо поет М. Вінграновський? Які художні засоби використав? Процитуй рядками із поезії.

Поміркуй!

- Чи доводилося тобі бувати у дивовижному місті Вилково, що на Одещині? Можливо, ти навіть мешкаєш у ньому? Якщо ж ні, то зіскануй QR-код (<https://www.youtube.com/watch?v=HTmrXo8f00E>) і дізнайся про місто Вилково, яке ще називають українською Венецією. Поділися своїми враженнями у класі.

Читай і досліджуй!

Зіскануй **QR-код** (<http://www.pervomaisk.info/?p=9681>) і послухай вірші М. Вінграновського. Зверни увагу на художні образи. Випиши в зошит ті з них, які тебе зацікавили. Поміркуй, на основі якої подібності їх створено. Обговори свої записи у класі.

Підсумуй!

- Який твір М. Вінграновського справив на тебе найбільше враження – казка «Гусенятко» чи поезія «Даленіє вечір...»? Поясни свою думку.
- Підготуйся до виразного читання вірша «Даленіє вечір...». Спробуй відтворити настрій, переживання ліричного героя.
- Чи плануєш ти у подальшому читати інші твори М. Вінграновського? Чому?
- Які питання залишилися для тебе нез'ясованими після вивчення цієї теми?
- Оціни свої знання про поезію М. Вінграновського за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код. У творчому доробку М. Вінграновського багато поезій про природу. Послухай вірш «Грім» – поетичну розповідь про грім під час грози. (<https://www.youtube.com/watch?v=QpTvEjCMShc>) Зверни увагу на яскраві епітети та порівняння цього твору.

Літературознавчий клуб

Авторка цього вірша **Ліна Костенко** (1930) — найавторитетніша постать в сучасній українській літературі. А своєю чесністю і громадянською мужністю вона заслужила титул сумління української нації. Входить до переліку найвідоміших жінок України.

Ліна Василівна народилася у вчительській сім'ї у містечку Ржищів на Київщині, що на мальовничому березі Дніпра. Її дитячі літа минули в Києві. Ще школяркою почала писати вірші та відвідувати літературну студію.

Уже перші її поетичні збірки були високо оцінені читачами/читачками, але зазнали нищівної критики від представників тодішньої влади. Бо звучали вільнодумно та незалежно. Не було там віршів, що прославляли б комуністичну партію, радянських вождів, Росію. Тому довгі 15 років не друкували твори Ліни Костенко. Але письменниця не скорилася і не занепала духом. Вона продовжувала писати твори — створила сотні геніальних поезій, романи у віршах «Берестечко» і «Маруся Чурай».

Від кінця 1970-х років почали знову виходити у світ книжки Ліни Костенко. У своїх творах письменниця заглиблюється в роздуми про людину, світ і природу. Природа для неї — і щира, незрадлива співбесідниця та порадиця, і диво краси, і джерело мудрості, щастя. Таку витончену поезію високо цінують у всьому світі. Так, у Франції Ліну Костенко нагородили найвищою нагородою держави — Орденом Почесного легіону. Прикметно, що поетеса присвятила лицарський орден українським військовим.

У творчому доробку Ліни Костенко вишукані поетичні пейзажи. Один із них — вірш «Дощ полив...». У поезії відтворено нібито звичайну картинку — село після теплого літнього дощу. Але показана вона поетично, образно, неповторно. Усе довкола вимите дощем, сяє в краплях, як нове. Розкриваючи цей образ, авторка використовує оригінальний метафоричний *epitete* «день полив'яний». У вірші слово «полив'яний» вжито в переносному значенні, тобто блискучий, гладенький. Так политий дощем світ нагадав поетесі блискучий полив'яний посуд.

Ліна Костенко

У вірші є ще один цікавий образ — образ кропив'яного дідка. Зазвичай кропив'яним називають мішок, що виготовлений із волокон кропиви. Поетеса спонукає читача/читачку до роздумів. Можливо, ідеться про дідуся, який, прикрившись кропив'яним мішком, порядкує в саду? Вітер натрусив багато яблук, слив, груш. Мокрі, вони міняться на сонці, як блискавки.

У творі використано яскраві *порівняння* («сад, як парасолька») та вишукані *метафори* («корів розсипана квасолька»).

Мелодійність тексту вірша підкреслює **звукіпис**. Це повторення однакових звуків для того, щоб створити звуковий образ зображуваного, посилити милозвучність. Наприклад, повторений чотири рази в першому і другому рядках звук [л] формує звуковий образ дощу. А повторений теж чотири рази звук [с] у першому рядку другої строфи дає можливість навіть почути пошви́ст вітру і шурхі́т листя в саду.

Отже, поезія «Дощ полив...» вишукано, образно розкриває красу світу, гармонію людини і природи, щастя життя.

Поміркуй!

- Ще раз прочитай вірш «Дощ полив...». Доведи, що цей твір належить до пейзажної лірики.
- Чи зрозумілими стали для тебе образи поезії Ліни Костенко? Чи погоджуєшся ти з тим їх поясненням, що подано в «Літературознавчому клубі»?
- За допомогою яких художніх засобів передано картину після дощу?
- Чому поетеса називає дідка у вірші кропив'яним? Які «блискавки» він визбирує в траві? Запропонуй своє прочитання цієї метафори.
- Подумай, на основі якої подібності виникли порівняння «сад, як парасолька» і метафора «корів розсипана квасолька».
- Які слова римуються у вірші? Як називається такий спосіб римування?
- Як і з якою метою у цьому творі використано звукіпис?

У колі мистецтв

Вірші Ліни Костенко надзвичайно мелодійні, музичні. Тому багато прекрасних пісень створено на її тексти. Мелодії витончено відтворюють емоції ліричних героїв/героїнь твору. Як от у пісні на вірш «Осінній день, осінній день, осінній!».

Поміркуй!

- Зіскануй QR-код (<https://www.youtube.com/watch?v=9CsMN66jDNw>; https://mp3mn.net/t/17918985591697070134-%D0%B7%D0%BE%D1%8F_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D0%BD_%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%96%D0%B9_%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%8C/) і послухай пісні на слова Л. Костенко «Осінній день, осінній день, осінній!».
- Які образи в тексті тобі запам'яталися, видалися найбільш оригінальними? Поділися своїми враженнями у класі.

Читай і досліджуй!

У вірші «Дощ полив...» авторка не називає кольорів, однак у твоїй уяві, напевно, виникла різнобарвна картина природи. Подумай, які кольори можуть передавати образи дощу, блискавки, порожнього шляху, мокрих нив, корів, хмар у полях, кропив'яного дідка, саду та створи кольоровий спектр вірша.

Підсумуй!

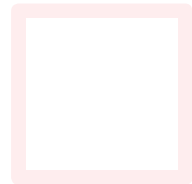
- Які образи вірша запам'яталися тобі з особливою виразністю?
- Яка основна думка твору «Дощ полив...»? У яких рядках вона виражена?
- Назви художні засоби у вірші та розкажи про їх значення.
- Чи зацікавила тебе поезія Ліни Костенко? Чи будеш ти читати в подальшому інші її твори? Чому?
- Що для тебе залишилося нез'ясованим із вивченого матеріалу?
- Оціни свої знання про творчість Ліни Костенко за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Зіскануй **QR-код** <https://www.youtube.com/watch?v=zaqk1s6qs24> і переглянь відео про те, як утворюється в природі дощ. Поділися своїми враженнями в класі. Порівняй зображення дощу в науковому та художніх творах.

Життя видатних особистостей

Читацький путівник

«Душа летить в дитинство, як у вирій, бо їй на світі тепло тільки там...» — афористично висловилася якось поетеса Ліна Костенко. Безперечно, дитинство — час безтурботності, пора віри в чудеса, найсвітліших мрій і надій. Дитинство визначає подальшу долю людини, формує її характер, уподобання, прагнення.

Дітьми свого часу, зрозуміло, були й усі видатні особистості: письменники, художники, композитори, політики. У цьому розділі ти прочитаєш уривок роману Оксани Іваненко «Тарасові шляхи» про малого Тараса Шевченка. Із твору Ірен Роздобудько «Що може пензлик? (Дитинство Катрусі Білокур)» дізнаєшся про перші кроки художниці в світі живопису.

Оксана Іваненко

Ті вже знаєш поезію Тараса Шевченка, що є взірцем патріотичної лірики. Про Україну написано його найкращі літературні твори та живописні полотна. Пропонуємо тобі прочитати розділ із роману Оксани Іваненко «Тарасові шляхи» й дізнатися про дитячі роки, мрії й фантазії майбутнього митця-генія, про його родину та рідний край.

Мовна скарбничка

У творі О. Іваненко йдеться про життя в давні часи. Тому тут часто трапляються, напевно, невідомі тобі слова. Тому ознайомся із цим словничком:

Очкуре́ць (очку́р) — пояс або шнурок, яким стягували штани для підтримання їх.

Лева́да — присадибна ділянка землі з сінокосом, городом та садом.

Полови́й — світло-рудий (про масть тварин).

Парови́ця — парні воли, запряжені разом.

Му́рий — темно-сірий або сіро-бурий із плямами (про масть).

Харці́з — розбійник, грабіжник.

Ремига́ти — відригувати та повторно пережовувати проковтнуту їжу (про деяких жуйних тварин).

Тага́н — триніжок, до якого підвішують казан над вогнищем.

Чередні́к — людина, яка пасе череду; пастух.

Тарасові шляхи

ЧАСТИНА ПЕРША

Чорний шлях

Скільки тих шляхів на світі і куди вони всі ведуть! Увечері сяде дід на призьбі, малий Тарас коло нього, показує дід на темне небо, на чисті зорі і каже:

— Ото Чумацький шлях!

Дивно, що й на небі шляхи, тільки хто ж ходив ними, невже чумаки?

— Ото їдуть, їдуть *ма́жами*, навколо самий степ та тиша і *ковилá* не шелесне. Глянуть на зорі — ото їм і дорога, — показує дід.

— А вони ж, чумаки, коло нас Чорним шляхом їдуть? — питає малий Тарас.

— Еге ж, Чорним, — покивує головою дід, і довгі сиві вуса аж до грудей звисають.

Чорний шлях Тарас добре знає. Він проходить повз їхнє село, повз самісіньку хату, бо хата їхня саме край села стоїть, кособобка, старенька, як бабуся з підсліпуватими очима. Цим шляхом ходять і тато і мати на панське поле, як його не знати!

— А чого він Чорний, тому що чумаки чорні? — І дивно Тарасові. Ідуть, їдуть чумаки, чорні, засмагли, своїм Чорним шляхом, степами, селами, такими, як їхня Кирилівка, а потім шлях цей аж на небо веде, і на небі його вже Чумацьким звать, бо там зорі світять, і від них, звичайно, дуже видно і ясно, як удень.

Та дід сміється і хитає головою:

— А того він Чорний, що страшний.

Тільки хотів Тарас розпитати, чому ж він страшний, як покликала Катруся, що спати вже час. Ех, шкода, що дід не доказав.

Удень нікого розпитатися. Матінку і тата, тільки на світ займається, вже на панщину женуть. Удома хазяйнує старша сестра Катруся, а їх же, дітей, п'ятеро, за всіма доглянь, усіх нагодуй, а самий ще тільки чотирнадцять років.

Хоча й кажуть люди: «година вам щаслива, щоб ви бачили сонце, і світ, і діти перед собою», та невелика радість оті діти у

Т. Шевченко.

Хата батьків у Кирилівці

кріпака, бо й не бачиш їх перед очима. Ростуть, як бур'ян — ні їх нагодувати, ні їх приголубити. А там виростуть — підуть поневірятися по наймах, та це ще й добре; а то як заберуть до панського двору або в москалі (москалями в ті часи називали солдатів) хлопців віддадуть, тоді вже прощайтеся!

Катруся, дарма що невеличка, бігає, порається, турбується про всіх, ще час знайде квіти коло хати полити та прополоти. Хоч і стара хата, і покрівля вже почорніла, та як зацвітуть Катрусині чорнобривчики та маки — веселіше стане на серці, і Катрусі вже й не шкода, що не бігала вона з дівчатами гуляти, а все коло роботи, все ніколи їй.

Ніколи Катрусі. Тарас народився — його няньчила, потім Яринку, потім Марійку, Йосипа...

Ніколи. Коли її розпитувати?

Та воно, правда, і в Тараса справ чимало. — У ставку викупатися треба? — Треба! — З хлопцями в поросі вивалитися треба? — Треба! А потім знову викупатися, їсти схочеться, та однаково нічого додому бігти — нема нічого. Може, якусь шкоринку Катруся суне або він щось сам знайде в садку. Потім до кузні забігти, як коваль працює — подивитися. Гупає він молотищем, іскри летять, а сам сміється. Кажуть, у них такий

І. Репін. Українська хата

Поміркуй!

- Про що розпитує своїх рідних Тарас? Чому його так хвилює це питання?
- Що нового про родину Т. Шевченка ти дізнався / дізналася, прочитавши початок розділу?
- Пригадай, як описує поет родинне життя у вірші «І досі сниться...».

О. Шупляк. Колиска

коваль, що й у Вільшаній нема. Еге ж, у Тараса також справ багато, незчуєшся, як і літній довгий день мине.

Мовна скарбничка

В Україні здавна із надзвичайною турботою ставляться до своїх осель. Недарма в українській мові побутують прислів'я та приказки про хату, як-от такі: «У своїй хаті — своя правда, і сила, і воля», «Своя хата краща від чужих палаців». А про охайну й працювиту господиню українці / українки говорять: «У хаті у неї, як у віночку, і сама сидить, як квіточка». Такі народні вислови вживав і Т. Шевченко у своїх творах.

Оце вже він утік від свого товариства, заховався в густих кущах калини і замріявся. Він любить отак — заховатися десь у бур'яні чи в калині, задивитися на небо і мріяти, мріяти... Зараз воно сине-сине — небо над головою, і здається йому, що це великий високий дах, а там, удалині, десь, на обрії, дах цей спускається до землі.

«Там його стовпи залізні підпирають! — думає Тарас. — За горою, напевне, як іти і йти цим шляхом, так можна й до стовпів добрести і побачити, що за тими стовпами. А як на могилу, що за селом, злізти, то, може, й видно їх...».

Микита, старший брат, мабуть, уже бачив ті стовпи, бо як батько чумакував, то брав його з собою до Одеси. Але ні, краще не питати Микиту, краще самому піти на могилу й подивитися.

Тарас вилазить із своєї схованки, підтягає міцніше *очкурець* на штанцях, як годиться всякому мандрівникові, і біжить до могили. Це треба долиною, потім лева дою, потім ще трохи долиною, а там і могила; він до вечора ще встигне.

Могила висока-висока. Казав дід — там поховані славні козаки. Уночі страшно дивитися на неї. Мабуть, виходять ті козаки з могили, гомонять між собою. І цікаво і страшно! А зараз не страшно — адже ще день, і сонечко тільки хилиться до гори. Пробіг він леваду, пішов повільніше.

Чому, як лежав він, здавалося зовсім близько, а тепер — іде, іде, а ще й до могили не дійшов. От, нарешті, могила. Зліз він на могилу, бачить — унизу з одного боку село, усе в садах. З-за гіллястих старих верб та струнких тополь видно дерев'яну темну церкву з трьома банями й залізними хрестами.

І з другого боку село і така ж церква з трьома банями й залізними хрестами. От тобі й на! Це ж його село!

Зупинився Тарас: пізно вже. Ач, і сонце майже все за гору схо-валосся.

«Ні, — думає він, — піду вже я завтра. Як Катруся пожене корів до череди, я й піду до стовпів. Сьогодні я одурю Микиту... Скажу, бачив ті залізні стовпи, що небо підпирають, а зараз піду додому, он і церкву нашу видно!».

Поміркуй!

- Про які дитячі забави ти вже знаєш із прочитаних книжок? А які улюблені розваги були в малого Тараса? Про які риси його характеру це свідчить?
- Подумай, про які «залізні стовпи, що підпирають небо» мріє Тарас.

Мовна скарбничка

Одним із занять батька Тараса — Григорія Шевченка — було чумакування. Здавна чумаки їздили волами в далеку дорогу у Крим по сіль та рибу. На позначення цього ремесла використовували спеціальну лексику. Наприклад:

Мáжа — великий чумацький віз.

Ярмо́б — дерев'яна деталь в упряжці волів, що надівали їм на шию, аналог хомута в упряжці коней.

Зано́зи — дерев'яні або металеві палиці, що вставляли по краях ярма, щоб воли не випряглися.

Мандруючи безкраїми степами на Півдні України, чумаки весь час бачили довкола себе *ковилу́* — високу траву, що росте тільки на ціліні (неораній землі).

З гори легше, ніж на гору, — скотився і незчувся як. Риплять мажі, поволі йдуть круторогі воли.

— Агей, мої половії! — чути. А десь на задніх возах виводять:

— Над річкую бережком

Ішов чумак з батіжком,

Гей, гей, з Дону додому!

Зупинився Тарас. Розглядає мережані ярма, прислухається до знайомої пісні.

— Постій, чумак, постривай, Шляху в людей розпитай, Гей, гей, чи не заблудився!

— Мені шляху не питать, Прямо степом мандрувать, Гей, гей, долю доганять!

Т. Шевченко.
Чумаки серед могил

— А куди ти, парубче, мандруєш?—спитав його дядько, що їхав паровицею на передній мажі.

Бриль на ньому широкий, з-під нього, як з-під даху, засмагле суворе обличчя видно.

— Додому, — каже Тарас.

— А де ж твоя домівка, небораче?

— В Кирилівці.

Так чого ж ти йдеш до Моринець?

— Я не до Моринець, я до Кирилівки йду.

— А коли до Кирилівки, то сідай, парубче, до мене на мажу, ми й довеземо тебе додому, — проясніло усмішкою суворе обличчя. Підняв, посадив на скриньку, що стояла на передку.

— На, поганяй. Дивись, який чумак!

Дали батіжок у руки, і Тарас, задоволений, гордий, сидить, сяє, як нова копійка. Ще б пак: як справжній чумак, додому повертається!

Шлях не спить, не гуляє.

Їдуть, риплять на ньому мажі, поволі ступають спокійні круготорогі воли. Далеко-далеко вони брели. Переправлялися через ріки, пили вони Дніпрову чисту воду і ревли на рев його непокірних порогів, ступали по цілиних безмежних степах, скуштували на півдні гіркого полину, спочивали коло самого Чорного моря, коло солоних озер. Нелегкий шлях пройшли вони, та, спокійні, міцні, були вірними товаришами в дорозі своїм хазяїнам. І без води не раз засинали й прокидалися, та йшли. І от повертаються додому, везуть сіль, везуть рибу. Рідний спориш уже під ногами. Чують вони — вже близько домівка. Турботливий хазяїн вийме занози і зніме надовго важкі ярма, а пестлива хазяйка чиститиме й годуватиме своїх сірих, чи полових, чи муріх годованців і доглядатиме до нової мандрівки.

— І мене дома таке ж мале дожидається, — каже хтось на сусідньому возі. — Чи живі вони там, чи за панською ласкою, може, вже з голоду попухли...

І. Айвазовський.
Обоз чумаків

І де не проїдиш — скрізь однаково, — обізвався рябий невеличкий дядько. — Он за Дніпром у шинку кума стрів. Каже — не сила, тікають люди.

Та то вже так, — обізвався хазяїн мажі, на якій їхав Тарас, — як на пана поробиш, то й цей Чорний шлях білим здається.

— А чого ж він Чорний? — не стерпів, спитав Тарас. Помовчав чумака, потягнув люльку, усміхнувся до Тарасика. Мале таке, біляве, років шість йому, а очі цікаві до всього.

— А того, хлопче, що цей шлях був колись найстрашнішим, найнебезпечнішим. Було на валку і розбишаки-харцизіяки різні нападуть. Колись самим чумакам і їхати було небезпечно. У степах без запорожців не проїдуть, ну, а ті вже й без стежки стежку вірну знайдуть. Через те й Чорний, що лиха на ньому немало набиралися. Так він за дідів-прадівів звався, так і тепер зветься, бо й тепер лиха не менше.

І. Айвазовський.
Чумаки на відпочинку

Поміркуй!

- *Із ким зустрівся Тарас під час своєї мандрівки?*
- *Що ти знаєш про чумаків?*
- *Перечитай опис подорожі Тараса з чумаками, роздивися картини Івана Айвазовського. Які твої враження про давнє чумацьке ремесло?*
- *А чому шлях називали Чорним?*

Хотів ще розпитати Тарас і про запорожців, і про розбишак. От чумаки — такі бували люди, усе вони знають! Та бачить — уже насправді їхнє село проти гори стоїть.

Закричав весело:

— Онде! Онде наша хата!

— А коли ти вже бачиш свою хату, то й біжи собі! — мовив хазяїн, зняв хлопця і поставив на землю.

— Нехай іде собі! — звернувся він до товаришів.

— Нехай іде собі, — мовили чумаки.

Усміхнувся їм Тарас і чкурнув по дорозі, а чумаки зупинилися «становищем» на останню ніч своєї мандрівки.

— Оце вже завтра дома *ремигáтимеш!* — сказав молодий до свого вола.

Він, може, й пішки побіг би додому, як той білявий хлопець, та старі чумаки знають порядок: усі разом вернуться. Встромив старший кий у землю, витяг кухар казан і *тагані*, і понад шляхом виріс чумацький табір.

А Тарас уже підбігає до дому. За мандрівкою та розмовами і не помітив, що вже засутиєно зовсім. Зійшла перша вечірня зірка, а за нею друга, і вплив дворогий *чередник* їхній — місяць.

«Оце вже лятимуть тато й мама», думає Тарас.

От і їхня яблунька, Катрусина улюблениця, от і їхня хата. А коло хати на зеленому спориші сидять, вечеряють тато, мама, брати і сестри. Його меткі очі вже роздивилися. А де ж Катруся?

Стоїть Катруся, його невтомна нянька, коло дверей та дивиться на перелаз.

— Прийшов! Прийшов при- блуда! — закричала вона, побачивши Тараса. — Сідай вечеряй, приблудо! — і сердиться і всміхається Катруся.

Сидить Тарас за вечерею, з великої спільної миски дерев'яною ложкою набирає юшку. Хочеться йому дуже перед Микитою похвалитися, що бігав він до залізних стовпів; а що, як Микита насправді їх таки бачив і питає, які вони? Може, розказати, як він з чумаками їхав і вже знає, що то за Чорний шлях коло них проходить?

М. Михайлошина.
Садок вишневий коло хати

📖 *Поміркуй!*

- Чим закінчилася Тарасова мандрівка? Які почуття охоплюють його, коли він повертається додому?
- Що Тарасові вдалося дізнатися про Чорний шлях?
- Змалюванню дитинства Т. Шевченка присвячена перша частина «Сирота в свитині» роману О. Іваненко «Тарасові шляхи». Зіскануй QR-код (<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=16041>) або візьми книжку в бібліотеці й прочитай інші розділи цього твору.

Ти вже знаєш із початкової школи твори О. Іваненко. У 5 класі ти дізнався/дізналася про неї як перекладачку казки Г. К. Андерсена «Русалонька». Пригадай, що тобі вже відомо про цю письменницю та які її твори ти читав/читала.

Літературознавчий клуб

Оксана Іваненко (1906–1997) — талановита авторка багатьох захопливих казок, оповідань, повістей, романів та інших творів. Народилась і виросла письменниця в Полтаві.

У домі Іваненків усі захоплювалися мистецтвом, а надто ж художнім словом. Адже батько Оксани працював журналістом і був письменником, а мама — учителькою. Вечорами, коли збиралася разом уся родина, часто читали вголос твори українських та зарубіжних письменників — Тараса Шевченка, Миколи Гоголя, Ганса Крістіана Андерсена.

Майже все прочитане діти одразу перетворювали на гру. Першу свою казку дівчинка написала в шість років. Відтоді й пов'язала Оксана Іваненко все своє життя з дитячою літературою. Твори письменниці дарують радість, цікаво розповідають про світ, учать людяності й доброти.

Оксана Іваненко є авторкою художньо-біографічних творів про життя і творчість українських митців і громадських діячів.

Оксана Іваненко

Літературознавчий словник

Художньо-біографічні твори — літературні твори різних жанрів (романи, повісті, оповідання, поеми тощо), у яких художньо зображено життєвий шлях видатної особистості.

Особливо О. Іваненко приваблювала найвидатніша в українській культурі постать Тараса Шевченка. Адже зростала письменниця в родині інтелігентів — письменника й учительки. Такі її спогади з дитячих літ: «З малих років знала «Реве та стогне», «Заповіт», «Садок вишневий коло хати», тому що їх завжди співали і дорослі, і діти». Над романом про Т. Шевченка письменниця працювала близько 20 років, ретельно досліджуючи архівні матеріали про Кобзаря, мандруючи місцями його перебування. «Тарасові шляхи» — один із найвідоміших художньо-біографічних творів про дитинство, юнацькі та зрілі роки Тараса Шевченка. Закономірно, що він перекладений різними мовами.

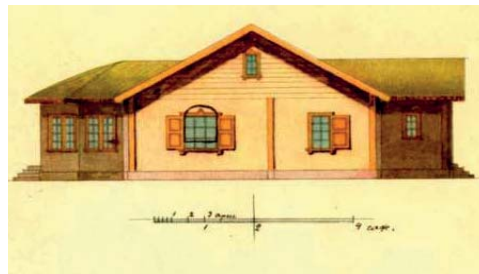
У першому розділі роману «Чорний шлях» йдеться про дитячі роки Тараса. Ми знайомимось із допитливим, жвавим хлопчиком-мрійником, який зростає у дружній, працьовитій родині. Тарас любив слухати дідові розповіді про старовину, славу козаччину, прагнув самостійно пізнати таємниці світу, розмірковував про важку кріпацьку долю. Так закладалися основи переконань, захоплень, духовних цінностей майбутнього генія.

У колі мистецтв

Образ української хати змальовано в багатьох літературних творах, а також на картинах і малюнках *Т. Шевченка*. Зокрема, у його вірші «Садок вишневий коло хати» талановито розкрито мотив родинної злагоди і любові, пам'яті про батьківську хату.

Т. Шевченко мріяв після повернення із заслання побудувати в Україні власний будиночок, ескізи якого розробив сам. Однак життя геніального українця обірвалося раптово. Його мрію було втілено вже аж у наш час. До 200-річчя Кобзаря в музейному комплексі в селі Нові Безрадичі поблизу Києва за ініціативи та сприяння експрезидента України В. Ющенка побудовано хату за ескізами Т. Шевченка.

Т. Шевченко. Проект хати.
Боковий фасад

Хата за проектом Т. Шевченка
(с. Нові Безрадичі)

Поміркуй!

- Роздивися репродукції картин *Т. Шевченка*, *І. Рєпіна*, а також роботи сучасних художника *О. Шупляка* та художниці *М. Михайлошиної*, на яких зображено традиційну українську хату. Які почуття пробуджують у тебе ці твори?

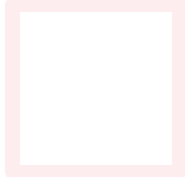

Т. Шевченко. Хата біля річки

Читай і досліджуй!

Виконай одне із завдань (на вибір).

1. Перечитай із розділу «Чорний шлях» епізод, у якому розповідається про хату родини Тараса. Зіскануй **QR-код** (https://zaxid.net/nash_taras_u_ridnih_selah_tarasa_shevchenka_berezhut_togochasni_rariteti_n81835) і здійсни віртуальну мандрівку місцями дитинства майбутнього митця. Добери вірші про українську хату, репродукції картин та ілюстрації із її зображеннями. Разом із однокласниками / однокласницями підготуй цікаву презентацію творчого проєкту «Поставлю хату і кімнату; / Садок-райочок насаджу» (Т. Шевченко)».

2. Назва «Чорний шлях» — давня. Старовинні шляхи мали узагальнене найменування. Ними кочували тюркські народи, ходили чумаки по сіль у Крим, по рибу до Запорозжя та Дону, по різні товари до міста Очакова. Зіскануй **QR-код** (https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85) і дізнайся більше про історію Чорного шляху. Поділися своїми враженнями у класі.

Підсумуй!

- Про які факти біографії Т. Шевченка тобі стало відомо з розділу «Чорний шлях» роману О. Іваненко «Тарасові шляхи»? А що нового ти дізнався / дізналася про історичне минуле України?
- Схарактеризуй образ малого Тараса, змальований у прочитаному творі. Оформи характеристику письмово, за допомогою таблиці, доповнивши цитатами з тексту.
- За якими ознаками роман О. Іваненко «Тарасові шляхи» можна визначити як художньо-біографічний твір?
- Які проблеми порушує авторка в розділі «Чорний шлях»? Чи актуальні вони нині?
- Чи хочеш ти прочитати твір О. Іваненко повністю? Чому? А про дитинство яких зарубіжних поетів тобі хотілося б прочитати твір, подібний до роману О. Іваненко?
- Оціни свою роботу над засвоєнням цієї теми підручника за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код. Здійсни віртуальну екскурсію до Національного музею Т. Шевченка в Києві. (<https://museum-portal.com/ua/museum/national-museum-of-taras-shevchenko>)

У його виставкових залах експонуються оригінали картин митця, особисті речі, фотографії поета, рукописи творів, архівні матеріали, прижиттєві видання з дарчими написами.

Своїми враженнями про екскурсію поділися з однокласниками та однокласницями.

Ірен Роздобудько

Ти вже знаєш про дитячі роки письменників, твори яких ти із захопленням читаєш. Напевно, ти помітив / помітила, що їхні таланти, здібності до творчості закорінені ще в дитинстві. Прагнення до улюбленого заняття в дитячі роки є у кожної людини. І художники — яскравий тому приклад. Запрошуємо тебе разом із Катрусею Білокур дізнатися про чарівні властивості звичайного пензлика, який допоміг їй створити справжні мистецькі шедеври, що знайшли поцінування в усьому світі. Тобі також відомі картини цієї геніальної української художниці. Зокрема її на репродукцію її полотна ми звертали твою увагу під час вивчення казки Лесі Українки «Лелія».

Що може пензлик?

(Скорочено)

... Що ти робиш, коли сідаєш малювати? Звісно, ти береш білий аркуш паперу або альбом, розкладаєш олівці і фарби.

І ніхто тобі не заважає. Адже ти хочеш намалювати свою родину, будинок, садок, свою кицьку, дерева та сонечко на синьому небі. Або — червоний автомобіль чи невідоме королівство...

А що ти робиш, коли тобі не вистачає якоїсь барви?

Звісно, ти кажеш про це мамі або татові. Ви разом

ідете до крамниці. І тобі купують фарби чи фломастери. Ти можеш попросити і новий пензлик з ніжного колонкового хутра, і приладдя для змішування фарб, себто палітру, — і навіть мольберт...

Маючи все це, ти можеш малювати свої мрії чи те, що запало тобі в душу.

Ось так це відбувається.

Батьки пишаються твоїми здібностями, уважно розглядають малюнок, показують його друзям. Чи не так? Гадаю, що так. А хіба може бути інакше? Але уяви собі таке: ти хочеш малювати, а тобі... забороняють! У тебе немає ані фарб, ані олівців, ані паперу. І всі кажуть: «Що за дурницю ти хочеш робити?»

І тоді ти ховаєшся в найтемнішому кутку і дістаєш з кишені білу хусточку — це «папір». Ти розрізаєш навпіл червоний буряк — це «фарба». Ти висмикуєш кілька шерстинок із хвоста своєї кицьки і намотуєш їх на паличку — це «пензлик». Адже тобі дуже хочеться малювати. Попри всі заборони в світі!

Тобі важко таке уявити? Тоді я просто розповім тобі історію. Історію про дівчинку з Маленького Села, яка стала Великою Художницею. Їм'я цієї дівчинки — Катруся. Катерина Білокур. Запам'ятай його.

А наша історія починається так...

...Катруся вийшла з хати і завмерла від подиву. Вчора вона побачила, як на бубнявіли бруньки на деревах, як на стеблинках піднялись угору зелені бутони. Але що робиться сьогодні!

У Катрусі аж подих перехопило. Увесь садок укритися біло-рожевим маревом. Дерева зацвіли! Та так рясно, що, здавалося, вони понадягали мережані капелюхи!

А на стеблинах сотнями розкритих пелюсток замерехтіли пурпурові, сині,

А. Баранова.
Ілюстрація до оповідання
«Що може пензлик?»

А. Баранова.
Ілюстрація до оповідання
«Що може пензлик?»

білі, жовті зірки! Квіти! Півонії, троянди, мальви, ромашки, волошки!

Вони хитали своїми голівками, й Катруся ніби чула, як квіти перешіптуються поміж собою.

— Це — Катруся! — повідомляла іншим квітам Червона Півонія.

— Так... так... Це — Катруся, наша господарка, — кивали у відповідь Ромашки — Вона вийшла помилуватися нами!

— Та вона сама, мов, квітка! А очі в неї, як у нас! — прошепотіли Волошки.

— А щічки, як у мене! — запишалася Півонія.

— А кучері, як у мене! — сказав Кручений Панич.

— Ото наївні нерозумні рослини!- почувся рипучий голос Будяка. — Не порівнюйте себе з людьми! Всі ви рано чи пізно відцвітете! Ваше життя — коротке...

Ой, як засмутилася Катруся, зачувши таке! Невже загине ця неймовірна краса?! Як її зберегти, як зупинити ці хвилини щастя?

Що вона, Катруся, мусить для цього зробити?

У хаті всі ще спали. На подвір'ї тихо коливалися на вітрі випрані мамою рушники...

Катруся тихо-тихо зайшла до хати і взяла зі столу слоїк із буряковим квасом.

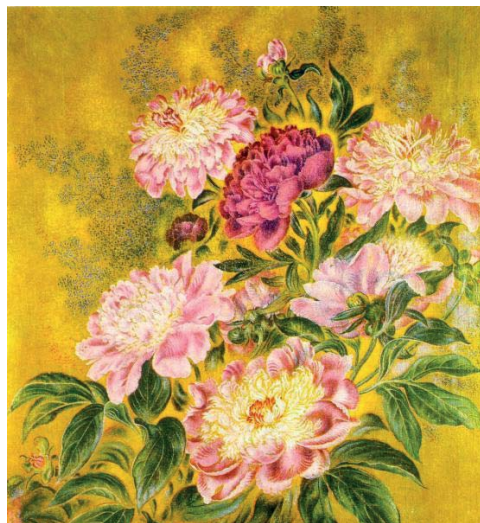
Потім вона взяла білий рушник, сіла на призьбі і обережно розстелила його на колінах. Умочила палець у квас... І на білому полотні з'явився «портрет» Півонії!

Червона Півонія зашарілась від гордості.

— Це — я! — закивала вона голівкою на всі боки. — Катруся мене намалювала! Ох, яка гарна!

— І нас, і нас намалюй... — закивалися Ромашки, Волошки, Троянди та Мальви.

— Ой, як вас багато! — плеснула руками Катруся. — Любі мої, я вас усіх намалюю! От тільки — чим?..

К. Білокур. Півонії.

Дівчинка розгублено роздивилась довкола. На городі росли молоді огірки. Але як видобути з них зелену фарбу?

З землі повитикались кіски моркви.

Але як зробити з неї жовто-гарячу фарбу?

А яким чином передати на полотні небесну блакить?

— Ха-ха-ха! — розсміявся Будяк. — І не сподівайтесь!

Катруся це почула і насупила брови: «Нехай собі сміється. А я все одно намалюю ці квіти! Будь-що намалюю!»

Дівчинка глибоко замислилася й не почула, як на поріг ви-йшла матуся.

— Ох ти, бешкетнице — зарепетувала вона. — Ти замурзала рушника! Негайно біжи до річки і випери його!

Катруся знітилася: ох, і правда — на білому рушнику цвіла велика пурпурова півонія. Що ж вона оце накоїла!

Дівчинка побігла до ріки. На березі ще раз поглянула на свій малюнок. Півонія була, мов жива! Катруся тяжко зітхнула і... занурила рушник у воду. По сріблястій поверхні попливли пурпурові хмаринки. А квітка розтеклася й зникла.

Була — і нема...

Катруся повернулася на подвір'я і повісила випраний рушник сушитися.

Ще раз поглянула на свій садок. Квіти сумно похилили голівки. Особливо засмученою виглядала Червона Півонія.

І лише маленька Волошка підморгнула Катрусі. Мовляв, нічого, дівчинко, все попереду! Ти ще нас намалюєш. Краще, ніж було!

Поміркуй!

- Пригадай, які квіти найбільше милують твоє око навесні. Поділися враженнями про їх красу з другом \ подругою.
- Яка квітка найбільше сподобалася Катрусі? Яким чином дівчинці вдалося її намалювати?
- Як поставилася до Катрусиного захоплення її мама? Чому саме так?
- Про які риси характеру дівчинки свідчить її здатність розмовляти із квітами, відчувати їх настрій?
- Як ти гадаєш, чи вдасться Катрусі намалювати квіти «краще, ніж було»?

Мовна скарбничка

Квіти є окрасою будь-якого саду чи присадибної ділянки. Тобі вже відомо, що деякі з них настільки яскраві, що від їх назв утворилися прикметники на позначення кольорів, як-от: волошковий, ліловий, бузковий, фіалковий тощо.

Перші півонії, які намалювала Катруся, були пурпурові (шарлатові) – тобто темно-червоного або яскраво-червоного кольору з фіолетовим відтінком. Якщо тобі цікаво дізнатися про походження й властивості цього кольору в природі та науці, то зіскануй **QR-код** https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%83%D1%80%D0%BF%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%80.

Вранці наступного дня Катруся пасла кози за своїм селом, котре називалося Богданівка. Кози скубли траву і дзеленчали своїми дзвониками, що висіли на шиях. Цьому мелодійному дзвону відповідали більші дзвони – ті, що висіли на дзвіниці в сільській церкві. Світило яскраве сонечко, зеленіла трава, здаля виблискувала всіма барвами річечка. Дівчинка замилювалася своїм мальовничим селом, білими хатами, що потопали в яблуневом цвіті. Їй здавалося, що сидить вона посеред справжнього раю, про який розповідав дітлахам місцевий священник.

К. Білокур. За селом.

Катруся примружила очі, дослухаючись, як у траві дзюркоче пісенька коників. І ніби задрімала.

— Дівчинко, скажи мені це село Богданівка? — почула вона голос і перелякано відкрила очі.

Перед нею стояв Невідомий Мандрівник у солом'яному брилі та довгому плащі. Свої чоботи він повісив на палицю — щоб не замурзалися в далекій дорозі. А в руках у нього була в'язка книжок.

— Так, — із подивом розглядаючи Незнайомця, відповіла дівчинка. — А ви хто?

Незнайомець усміхнувся і присів перепочити біля малої.

— Я буду тут вчителювати, — сказав він. — Ти, ж, мабуть, ходиш до школи?

— Ні, — сказала Катруся, — у мене купа роботи — треба садити картоплю, сапати город, порати худобу, прати, прости... Тато й мама кажуть, що навчання мені ні до чого!

— Неправильно кажуть...- зітхнув Незнайомець. — Навчатися мають усі...

— Навіщо? — запитала Катруся.

— Щоб уміти читати й писати, — пояснив незнайомець. — А потім утілити в життя всі свої мрії.

— У мене лише одна мрія, — зітхнула Катруся. — Нездійсненна...

— Яка ж?

Катруся озирнулася довкола: чи ніхто їх не підслухує, і прошепотіла:

— Я хочу навчитися малювати! А ви можете цьому навчити?

— Ні, — відповів Незнайомець.

— Тоді я до школи не піду! — вперто сказала Катруся і насупилася.

— Я і сам не вмю малювати, — вів далі Незнайомець, — але, якщо ти знатимеш грамоту, ти зможеш прочитати про те, як стають художниками!

— Художниками?! — скрикнула Катруся. — А хто вони такі, ці художники?

— Це саме ті люди, котрі малюють картини, — пояснив Незнайомець. — Для того, щоб стати художником, треба мати до цього хист, довго вчитися в спеціальній школі, потім — в училищі, ба, навіть, в самій Академії Мистецтв! Але ця Академія дуже далеко від твого села. Там навчаються діти багатих людей, котрі можуть платити за навчання. Навряд чи тобі це вдасться.

Він помітив, що дівчинка засумувала від таких слів і тому весело додав:

— Але, якщо ти справді хочеш малювати — обов'язково навчишся! Тільки вір у це!

Незнайомець ще трохи посидів біля дівчинки, а потім узув чоботи, струсив з плаща пилюгу й пішов собі далі.

А Катруся довго дивилася йому вслід і ворушила губами, на всі лади повторюючи дивовижне слово — «ХУ-ДОЖ-НИ-КИ».

Тепер вона знала, як називається те, чого так прагнула.

«Я стану художником — та й усе!»- вирішила дівчинка.

А. Баранова.
Ілюстрація до оповідання
«Що може пензлик?»

Мовна скарбничка

Слово «художник» утворилося ще в давньослов'янській мові й означало «досвідчений», «умілий», «вправний». Нині художниками називають творчих працівників у галузі образотворчого мистецтва – живописців, графіків, скульпторів.

Поміркуй!

- Який настрій у тебе викликає опис Катрусиного села в оповіданні? Порівняй його з пейзажем, зображеним на її картині «За селом».
- Які художні деталі, що помітила Катруся під час зустрічі із незнайомцем, допомогли тобі здогадатися хто він за професією?
- Що порадив учитель дівчинці?
- Чи справді людина може досягнути того, до чого прагне? Чи вдалося це Катрусі Білокур?

Сказати — одне, а зробити — зовсім інше! Ну, як можна засісти за малювання, коли весь час доводиться поратися по господарству?

Не встигає Катруся подоїти кіз, як мати кличе на город — бур'яни полізли на картоплю, наче вороже військо! Допіру Катруся повоює з бур'янами, як треба бігти до річки з кошиком брудної білизни! Тільки розвісить білизну в садку, як уже треба зустрічати з вигону корову. Аж ось видається вільна хвилинка, і бачить Катруся, що сонечко заходить. Яке вже тут малювання? Треба лягати спати!

Так минає день, минає другий, третій... Відцвітають півонії, зацвітають троянди. Хиляться до землі голівки ромашок, облітає з дерев яблуневий цвіт, а натомість виринають з мереживного марева червоні яблука. Ох, як хочеться намалювати хоча б їх! Коли? На чому? Чим?

День і ніч думає про це маленька Катруся. Попросити б у батьків, щоб привезли з далекого міста пензлів та фарб. Але знає Катруся, що грошей на цю розкіш немає... Та й не погодяться тато з мамою купити цей «непотріб». Мовляв, навіщо сільській дівчинці панські забавки?

Але все ж таки поталанило Катрусі! Перед святами почали селяни прикрашати свої домівки, фарбувати паркани, білити стелі, підсинювати вапно спеціальним синім порошком.

От коли набрала Катруся різних фарб! В одного сусіда попросила — трохи зеленої, в іншого — слоїчок червоної, в третього — білил та синьки.

Підбрала з дороги шматок гладкої фанери, почистила її. І замислилася: чим же малювати? Пальцем? Гілкою? Травинкою?

Чим малюють ті художники, про котрих Незнайомець говорив? Невже в них такі ж величезні пензлі, якими хату білять? У кого запитати?

Немає в кого...

Аж ось замукала в стайні корова.

— Принеси їй води, — сказала мати, — певно, пити хоче!

Пішла Катруся по воду. А поки корова пила, гладила її по м'якеньких боках. І все думала, міркувала — де ж взяти пензлика? От якби ж то він був таким ніжним та м'яким, як коров'яча шерсть!

І тільки-но про це подумала, як аж завмерла від здогадки. Звісно! Пензлик має бути м'яким і тоненьким, кожна волосинка — окремо, а в кінці — трохи загострена. А намотувати шерстинки треба на паличку, щоб зручніше було вмочати їх у фарбу!

Як зраділа Катруся, не переказати їй словами! Ще б пак! Сама додумалась, із чого робиться таке важливе для справжніх художників знаряддя!

Насмикала ворсинок з корови, перев'язала ниткою, прилаштувала до гілки. Пензлик готовий!

Тепер можна й малювати. Адже все село — на святі, у церкві. І батьки там. Ніхто не заважатиме Катрусі.

Сіла дівчинка на призьбі. І від хвилювання навіть очі заплющила. Невже зараз вона почне малювати, втілить у життя свою мрію?! Глибоко зітхнула і... провела пензликом по фанері...

Тихо-тихо було в садку. Навіть квіти зачаїлися, повернулися до Катрусі своїми найбарвистішими пелюстками — щоб дівчинці краще було малювати їхні портрети.

І Катруся малювала й малювала. Навіть не помітила, як сонечко зайшло. Як почали вертатися зі свята сусіди...

— Катре, Катре, куди ти поділась? — загукала з порогу мати. — Чому курей не зачинила? Чому відро порожнє?

Схопилася перелякана Катруся та так швидко, що аж слоїки з фарбами поперевертала.

— Ти що тут робиш? — підозріло поглянули на неї батьки.

А Катруся ховала за спиною фанерку зі своїм малюнком.

— Покажи-но! — попросив тато.

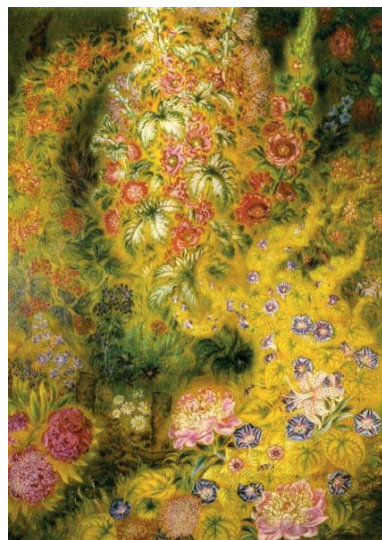
Він узяв з рук дівчинки малюнок і довго дивився на нього. Мати позирала з-за його кремезного плеча. Довго-довго вони розглядали Катрусину роботу. А дівчинка стояла перед ними ні жива ні мертва і сподівалася, що ось-ось зараз скажуть вони, що пишаються нею, що куплять їй фарби і справжніх пензликів... А ще краще — відправлять на навчання!

Але батьки мовчали. А потім тато тяжко зітхнув:

— Не селянська це праця — малярство...Та й не жіноча справа. Не роби, доню, дурниць. Адже засміють нашу родину в селі. Скажуть люди, що ростимо неробу.

— І ніхто тебе заміж не візьме! — додала мати, відбираючи розфарбовану дощечку і ховаючи її в повітці.

Сумна стояла Катруся посеред садочка, аж доки знову почула лагідний шепіт Волошки: «Гарна була картина, дівчинко! А я на ній буду квітнути вічно!»

К. Білокур. Буйна.

Поміркуй!

- Яке приладдя для малювання виготовила Катруся?
- Які в неї були думки і почуття, коли вона малювала «портрети квітів»?
- Як поставилися до заняття доньки її батьки? Поясни свою думку.

Грамоту Катруся вивчила сама. Вчила по одній літерці абетку, а потім складала літери у слова, котрі вчитувала в книжках. А книжки брала, де тільки могла, — в сусідів, у подружок, які вчилися в сільській церковній школі, у того Незнайомця, що приїхав учителювати в Катрусин Богданівку.

Першою прочитаною книжкою був «Кобзар» Тараса Григоровича Шевченка.

— Ну, от бачиш, — казали батьки, — читати навчилася, то навіщо витратити час на інші науки? Сідай краще вовну прясти!

Катруся бралася за веретено, а на колінах розкладала книжку. Пряде — і поглядає на сторінки, ворушить губами — читає. І так їй кортіло дізнатися більше про письменника, вірші якого так

подобались малій Катрі. Почала вона розпитувати у всіх, хто ж він такий, цей поет — Тарас Шевченко?

І яке ж було її здивування, коли дізналася Катруся, що він не лише поет, а ще й — художник! І чимось навіть схожий на неї, на Катрυσю Білокур! Адже виріс у бідній родині в маленькому селі і малював майже та само, як вона — ховався від усіх, запалював свічку і малював. І ніхто його не вчив! Та ще й був той Тарас Григорович кріпаком, працював у пана! А досяг такої слави, про яку і Катруся мріє у своїх снах.

Отже, вирішила Катруся, може бути й таке! Варто лише не кидати своєї мрії, йти до неї і нікого не слухати! Вчитися треба!

Відбрала Катря два найкращі малюнки й вирішила поїхати до самого Миргорода, до школи, де вчать правильно малювати.

Довга була та дорога... Але таки доїхала Катря до художнього училища. А коли відчиняла двері до високого шкільного начальства, котре називалося «Приймальна комісія», ноги її тремтіли від страху.

Подивився Директор художнього закладу на Катрусини малюнки і схвально захитав головою, а потім запитав:

— А яка у тебе, дівчино, освіта? Ти закінчила школу?

— Ні... — відповіла Катруся. — Мені нема коли вчитися — треба працювати по господарству. Але читати я вмю!

Насупився Директор і повернув їй малюнки.

— У нашому закладі вчать лише ті, хто школу закінчив! Їдь додому і більше нас не турбуй! У нас вчать лише освічені школярі!

Дуже засмутилася дівчинка. Збрала малюнки. Похнюпилася та пішла зі шкільного подвір'я. А Директор ще й наказав більше її не приймати.

Художнє училище містилося за великим парканом, на воротах стояв суворий дядько у солом'яному брилі. Зачинив він за Катрусєю браму.

Ніби двері до мрії зачинив!

А. Баранова.
Ілюстрація до оповідання
«Що може пензлик?»

Поміркуй!

- Як Катруся навчилася грамоти?
- Яку книгу дівчинка прочитала першою? Чим вона її вразила?
- Чи вдалося Катрусі вступити до художньої школи? Чому?
- Що б ти порадив / порадила їй у цій ситуації?

До кого ж тепер звернутися по допомогу, вирішувала Катруся. Де шукати вчителів? У кого просити поради?

І згадала вона про долю Тараса Григоровича Шевченка. На кожному покуті, в кожній хаті разом з іконою висів його портрет. То хіба не можна до нього молилися? Подумала так і вирішила поїхати до Канева на Чернечу Гору, де з високої кручі дивиться на світ Великий Поет.

Обрала такий день, щоб нікого там не було, — понеділок.

Дісталася до Гори крутими сходами. Простояла Катруся біля могили Кобзаря до глибокої ночі. І повернулася додому заспокоєна. Бо почула його відповідь, його добре слово.

А сказав він таке: «Шукай не слави, а хороших людей! Їх на світі багато! Варто лише знайти їх! І вони тобі допоможуть!»

...Минуло багато років, поки зрозуміла Катруся Тарасову пораду. Тоді вже провели в її селі радіо, і почула вона голос дивовижної співачки — Оксани Петрусенко. І закортіло дівчині зробити подарунок. Написала Катря Білокур листа до столиці, а в лист вклала свій малюнок — з китицею червоної калини. Хоча на відповідь і не сподівалася.

Але співачка відгукнулась! Більше того — розповіла про сільську художницю знаним у мистецтві людям. З того часу і почалася велика слава Катерини Білокур.

Приїздили до неї митці, привозили фарби і справжні пензлики, журналісти писали про неї в газетах. Повезли Катерину до найвідоміших музеїв світу.

Дізналися про дивовижну українську художницю в Парижі. І там була виставка Катерини Білокур. Були на тій виставці всі

К. Білокур. Квіти та калина.

відомі в світі художники. А серед них — Пабло Пікассо, Сальвадор Далі. Дивувалися вони, перешіптувалися:

— Невже ця художниця ніде не вчилася малювати?

— Невже вона з маленького і нікому невідомого села? Хіба може бути таке?

— Хто ж їй допомагав? Хто ж її вчив такому диву?

Якби могла Катруся відповісти їм, то тільки посміхнулася б і сказала: «Мене вчила сама природа! У неї стільки барв!»

...І почалася для Катрусі Білокур інша, щасливіша історія в житті.

А точніше — почалася вона для її картин, для її улюблених квітів. Адже мандрували ці картини по всьому світу. І скрізь, де їх виставляли, дивувалися люди, раділи починали краще розуміти красу природи.

А Катерина так і жила в своїй Богданівці і весь час малювала. Тільки тепер листувалася вона з усім світом! Приїздили до неї відомі люди — письменники, художники, музиканти, науковці. Приїздили вклонитися, попросити поради...

Ось так воно буває в житті, коли ти йдеш до своєї мрії.

Але й тобі залишила Катерина Білокур свою раду! Ось що написала вона у своєму щоденнику:

«Доля випробує тих, хто надумав дійти якоїсь великої мети. Але сильних духом не злякає ніщо! Вони з стиснутими вустами уперто, сміливо і гордо ідуть до наміченої мети — крок за кроком, вперед і вперед!

І таки досягають мети. І тоді доля нагороджує їх сторницею і відкриває перед ними всі таємниці дійсно прекрасного і ніким не перевершеного МИСТЕЦТВА!»

Маленька післямова

Коли ти знову сядеш малювати і розкладеш перед собою аркуші та фарби, згадай цю історію про маленьку сільську дівчинку, в якій не було ні фарб, ні пензлів. Та було головне — віра в своє покликання і величезне бажання зробити так, щоб краса ніколи не полишала життя. Краса, яку вона увічнила простим пензликом з коров'ячої шерсті...

А. Баранова.
Ілюстрація до оповідання
«Що може пензлик?»

 Поміркуй!

- Як Катруся стала знаменитою?
- Які риси характеру допомогли їй у цьому?
- Перечитай поради Катрусі. Що цінного із них для тебе особисто?

 Літературознавчий клуб

Про дитинство української художниці, відомої в усьому світі — Катерини Білокур — тобі розповіла сучасна українська письменниця Ірен Роздобудько.

Народилася вона 3 листопада 1962 року в місті Донецьку. У дитинстві дуже любила читати. Найулюбленіші книжки — про маленьких бешкетників — романи Астрід Ліндгрен, Памели Треверс. Її дебютом в літературі була казка для дітей «Коли оживають ляльки», яку ти, напевно, читав / читала в дитинстві. Зараз письменниця мешкає в Києві, працює журналісткою.

У оповіданні «Що може пензлик?» Ірен Роздобудько розповідає про дитячі роки всесвітньо відомої художниці Катерини Білокур. Змалку дівчинка мала неабиякий дар — чути мову квітів, розуміти їх красу. Вона мріяла увіковічити її у своїх малюнках, але її мрію довгий час не сприймали батьки. Катруся пройшла непростий шлях до здійснення своєї мрії, намагаючись подолати несприйняття її таланту. А дороговказом у цьому був приклад життя Тараса Шевченка. Наполегливість і віра в своє покликання допомогли талановитій художниці досягти найвищих висот у своїй майстерності.

Образ Катрусі Білокур дуже близький письменниці, адже вона також пише картини. Згадує, що коли писала історію Ка-

Ірен Роздобудько.
Світлина

К. Білокур.
Портрет племінниць

трусі Білокур, то плакала, бо уявляла, як складно було бідній дівчині самотужки дійти до високого мистецтва, щоб її визнав сві

У колі мистецтв

Про Катерину Білокур казали: «Вона бачить душі квітів». Художниця справді ставилася до них, як до живих істот, ніколи не рвала й не складала в букети. Вона здобула всесвітню славу, а її картини були окрасою виставок у найкращих вітчизняних і західних зарубіжних салонах. Однак Катерині Білокур довелося прожити складне життя сільської жінки, яка щодень працювала по господарству, щоб забезпечити себе й свою родину. Її мрії про щастя, щасливе дитинство втілені в картинах. На одному із полотен — «Портрет племінниць» — зображені радісні й веселі дівчатка, які поливають квітник. Це доньки молодшого брата художниці Григорія — Ольга та Катерина.

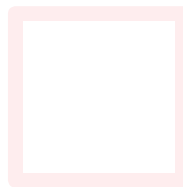
Поміркуй!

- Уважно розглянь картини Катерини Білокур. Підготуй опис картини, що тобі найбільше сподобалася.

Читай і досліджуй!

Фахівці корпорації Google в 2020 році створили святковий дудл до 120-річчя Катерини Білокур. Дудли — це картинки, анімації та ігри на основі логотипу Google, присвячені ювілейним датам відомих людей або ж визначним подіям. Вони розміщуються на стартовій сторінці цієї найвідомішої у світі пошукової системи. Ти можеш переглянути останні створені дудли, якщо зіскануєш **QR-код**: <https://www.google.com/doodles#archive>.

Дудл до 120-річчя Катерини Білокур

Пропонуємо тобі також створити дудл про визначну особистість, яка святкує цього року ювілей. Позмагайся зі своїми однокласниками та однокласницями у конкурсі на кращий дудл.

Підсумуй!

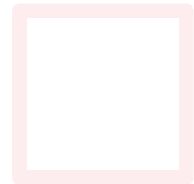
- Які життєві принципи Катрусі Білокур є важливими для тебе? Чому?
- Визнач ідею твору.
- Поясни, чому оповідання є художньо-біографічним?
- У яких епізодах у ньому, на твою думку, розповідається про події, що справді відбувалися, а які створені уявою письменниці?
- Про дитинство яких ще видатних особистостей ти вже знаєш? А про дитинство яких відомих людей тобі хотілося б довідатися? Чому?
- Оціни свою роботу над засвоєнням цієї теми підручника за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код <https://www.youtube.com/watch?v=uBWF1tz8V5c>. Переглянь цікаве відео про відому в усьому світі українську художницю Катерину Білокур.

Гумор і сатира

Читацький путівник

«Гумор – невіддільна прикмета кожного правдивого таланту», – говорив український митець Іван Франко. «Гумор – це найбільше благо людства», – суголосно заявляв американський письменник Марк Твен. Віднайти іскринки гумору ти можеш у багатьох художніх творах. А часом автори всю увагу зосереджують на кумедному, смішному, всіляко намагаються розвеселити читачів. Саме з такими творами ти познайомишся у цьому розділі.

Остап Вишня

Ти вже знаєш із художньо-біографічних творів про дитинство поета Тараса Шевченка та художниці Катерини Білокур. Про деякі дитячі пригоди Марка Твена тобі відомо із його автобіографічної повісті «Пригоди Тома Соєра». А тепер на часі – автобіографічна гумористична розповідь українського письменника Остапа Вишні про його шкільні роки, потішні випадки й перші проби пера майбутнього письменника.

Перший диктант

I

Давно-давно це було.

Було це за тих часів, про які старі наші люди, жартувавши, казали: «Було це за царя Опенька, як була земля тоненька!».

А тоді таки справді був цар, хоч і звався він не Опеньком, а Миколою, і були на нашій землі пани поміщики та капіталісти.

А жили ми на хуторі, і від хутора до села було тоді верстов зо три, а тепер, значить, кілометрів три з гаком.

На хуторі було з десяток хатів, а навкруги – ліс, де росли високі ялинки, розложисті клени і могутні, у три-чотири обхвати дуби...

А ліщини тої, ліщини! Як пішла густими зеленими кущами ліщина понад хутором по узлісся, то аж до охтирського шляху прослалася, а потім повернула на Рубані, з Рубанів на Шаповалівку, і аж до самісінького Рибальського хутора все ліщина та й ліщина...

А як уродить було горіхів! Щодня ми тих горіхів повнісінькі пазухи було приносили, а мати їх посушать, і взимку такі були ласощі в неділю: і соняхи, і гарбузці, і горіхи...

Лускаємо було, лускаємо ті соняхи з гарбузцями та з горіхами, аж язики подубіють, мати дивляться та тільки покрикують:

— Заїди, заїди повитирайте!

Того часу було нас у батька з матір'ю п'ятірко: найстаршенька сестриця Парася, а під нею був я, а після мене знайшовся в капусті братик Івасик, а після Івасика лелека приніс сестричку Пистінку — потім іще, не пам'ятаю вже де, знайшлися дві сеструні.

Це нас було на той час, що про нього оце розповідаємо.

А пізніше приносили нам братиків і сестричок і лелеки, і в капусті їх знаходили, і з колодязя витягали.

Дванадцятко всього в батька з матір'ю було нас братиків та сестричок.

Найменшеньку сестричку Орісю баба Секлэта на вгороді під калиновим кущем ізнайшла.

Ох і плаксива була Оріся, і перед тим, як заголосити, скривиться, було, скривиться, ніби калинову ягоду розкусила.

Мати, гойдаючи її, все було приказувала:

— Недарма тебе, таку плаксиву, баба Секлэта під калиновим кущем ізнайшла! Усе тобі кисло!

А тепер сестричка Оріся — лікар, діточок вона лікує, щоб здорові були і не скиглили.

 Поміркуй!

- *Із яким настроєм ти прочитав / прочитала першу частину оповідання?*
- *У які часи відбуваються події, зображені у творі?*
- *Що тебе найбільше вразило в оповіді письменника про його родину?*
- *Поясни, як ти розумієш жартівливий вислів «Було це за царя Опенька, як була земля тоненька!».*
- *Які ще образні вислови викликали в тебе посмішку?*

II

На хуторі школи не було, не було на хуторі й церкви з церковноприходським «вчилищем», і зростали хуторяни здебільше неписьменними, бо навіть і до вбогого дякового «письменства» годі було прилучитися, — дяка на хуторі не було.

А як нашим батькам кортіло, — до болю! — щоб ми, їхні діти, вивчилися читати й писати, бо як залетить у хутір якийсь лист із далекої солдатчини, то й того не було кому вичитати, — загорталосся того листа в біленьку хустинку і чимчикувалося з ним аж до села, до вчительки, або дяка, чи до «сидельця» в марнопольці:

— Прочитайте, прошу я вас! Я вам ось і крашанок принесла!

 Мовна скарбничка

Зверни увагу на слова, значення яких може бути тобі незрозумілим.

Гарбузці – гарбузове насіння.

Вчілице – початкова школа при церкві.

Дяк – помічник священика, учитель у церковноприходській школі.

Сиділець – власник шинку.

Марнополька – жартівливо про шинок.

Крашанкі – так ще називали курячі яйця.

Справити одяг – купити або пошити.

Перетягті чоботи – перешити.

Шкарбані – зношені чоботи.

Економія – панське господарство.

Учителька в селі була дуже старенька й кволенька, – їй з листами соромилися надокучати, отже, вчитували листи дяк із «сидельцем» – і складали до своїх комірчин хуторські крашанки.

Вчити дітей! То нічого, що школа далеко, що дітям і в осінні дощі, і в зимові хуртовини доводилося ходити десятки кілометрів туди й сюди! Пішки – це півлиха, найбільше лихо, не переборене для більшості батьків, – чоботи!

– От уже на ту зиму Парасі й до школи час, а де ж тих чобіт узяти?

Парасі чоботи таки *справили*. Померла навесні бабуся, з їхніх старих *шкарбанів перетягли* на Парасю. Хоч і непоказні, а проте чобітки, а як дьогтем вишмарували, ще й блистять.

Почала Парася до школи ходити, а вечорами стоїть, було, біля каганця та все: «А-а-а», «Би-би-би»...

І ми, меншенькі, обсядемо її та й собі за нею: «А-а-а», «Би-би-би»... Аж доки, було, мати:

В. Боковня. Ілюстрація до усмішки
«Перший диктант»

— Ану, грамотії, спати!

Наступної зими і мені теж випадало йти до школи.

— А чоботи?! Де ж тих чобіт насправлятися?! — бідкалися мати, бо батька ми вдома бачили коли-не-коли, — він наймитував у панській *економії*, був біля панських коней за конюха.

Якось у неділю прийшов з економії додому батько, довго вони з матір'ю міркували, де взяти для мене чоботи до школи ходити. Так-таки вони чобіт для мене і не вигадали, а вирішили, що ми з Парасею ходитимемо до школи по черзі — один день вона, а один день я.

Почав, отже, ходити і я до школи.

Вчила нас доброї душі старенька вчителька Марія Андріївна, маленька, роками вже згорблена бабуся, що весь час закутувалася в теплу хустку і все — кахи! кахи! Усе кахикала.

А добра, добра була, ласкава та лагідна.

Як закрутить, було, взимку хуртовина, ніколи вона нас, хутірських школярів, не пустить, було, додому на хутір, залишить у школі на ніч, дасть кулешику чи яєчні насмажить, чайком напоїть, та ще й з цукерками, біля груби на підлозі рядно простеле, а на рядно кожушину, подушку покладе, подивиться, як пороззуваємося і чи не мокрі в нас ноженята, — як вогкі, накаже насуху повитирати, онучі на лежанці порозгортати, чобітки під грубку постановити, тоді чимось теплим повкриває нас:

— Спійть, дітки!

А сама сидить біля столу та все читає, все читає та кахикає...

А вранці побудить нас і поснідати дасть.

І коли вона, старенька, спала, хтозна!

 Поміркуй!

- Чому грамотність у часи дитинства Остапа Вишні була дуже цінною?

Розкажи про підготовку дітей до школи в родині письменника.

В. Боковня. Ілюстрація до усмішки «Перший диктант»

Любили ми стареньку нашу вчительку Марію Андріївну — дуже! І любили, і слухали її, бо мати було і Парасі, і мені завжди наказували:

— Слухайтеся Марії Андріївни і не дратуйте її! Такій учительці, як наша, низенько вклонятися треба!

Ой, як давно це було, а й досі в нас старі люди згадують чудесної душі людину, народну вчительку Марію Андріївну, і її могила влітку завжди квітами уквітчана: колишні учні пам'ятають про неї.

Училися ми...

 Поміркуй!

- Чи подобалося авторові шкільне навчання?
- За що учні поважали вчительку?
- Про які риси характеру свідчить її поведінка?

III

Вже третю зиму ходив я до школи. Парася походила до школи тільки дві зими, і на тому закінчила свою освіту, бо в нас іще добавилося троє братиків і сестричок, і матері самій годі було з такою оравою впоратися.

Чобітьми ми чергувалися вже з братиком Івасиком. І от одного дня після різдвяних канікул увиходить до класу Марія Андріївна та і звертається до нас, що ходили до школи третю зиму, були, значить, уже в третій групі:

— От що, діти! Почнемо ми з вами тепер щотижня диктовку писати. Я проказуватиму, диктуватиму, а ви пильненько вслухайтеся і пишіть у своїх зошитах те, що я вам диктуватиму! Вийміть зошити!

— І в книжечку не дивитися? — залунало з усіх парт.

— Не дивитися! На те й диктант! От і дізнаємося, як ви вчилися писати! Ви ж із книжок списували? Пригадуйте, як у книзі слова напечатані, бо траплятиметься багацько таких слів, що ви їх із книг списували... Не спішіть, думайте... Ну, починаю... Майте на увазі, що навесні будуть для вас випускні іспити (як ми

І. Філонов. Ілюстрація до усмішки «Перший диктант»

називали — «здаменти»), а на іспитах обов'язково буде диктовка, диктант.

Почала Марія Андріївна диктувати.

Всього першого диктанта я вже не пригадую, але пам'ятаю одну його фразу дуже добре.

Диктувалося російською мовою, бо шкіль рідною українською мовою за царя в Україні не було.

Ось проказала Марія Андріївна:

— «По полю ехала с господами коляска, запряженная четвериком великолепных лошадей. За коляской бежала и лаяла собачка испанской породы».

Прочитала Марія Андріївна це саме і вдруге... Ми зашелестіли зошитами, зашаруділи перами.

На другий день Марія Андріївна принесла перевірені наші зошити з диктантом.

Почала вона говорити про те, що написали ми перший диктант не дуже, сказати, удало, помилок багатенько, а коли згадала про ту коляску з господами та з собачкою «испанской породы» не витримала, зайшлася веселим сміхом, сміх перейшов у кашель, з очей полилися сльози, і вона вже просто впала в крісло, витирала сльози, реготалася й кашляла...

— Ну що ви понаписували?!

О Господи! І де ви таке чули?

Ми понаїжачувалися...

— Вас шістнадцять учнів, і п'ятнадцять із вас понаписувало: «...За коляской бежала и лаялася собачка из панской породы»... Де ви чули, що є на світі собаки панської чи не панської породи і щоб вони лаялися? Порода «испанская», есть таке государство — Іспанія, а собаки не лаються, а «лают», по-нашому «гавкають». Зрозумів? — запитала вона мене.

— Та не дуже, Маріє Андріївно! Я собі думав, пани їдуть, то й собака в них панської породи, батько часто говорять, що їх пан та бариня лають, я й думав, що коли пани лаються, то й собаки їхні не кращі за них і теж лаються...

І. Філонов. Ілюстрація до усмішки
«Перший диктант»

— А воно, бач, і не так! — засміялася Марія Андріївна. — Та в тебе ще й без того багато помилок. Поставила я тобі двійку! Підтягтись треба! Сідай!

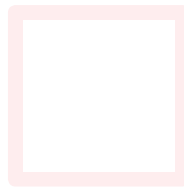
Поміркуй!

- Які емоції в тебе викликав епізод про диктант?
- Що в описаній ситуації тобі вдалося найбільш смішним, а що викликало співчуття?
- Яка була реакція вчительки на спільну для всіх помилку? Що саме створило комічну ситуацію?
- Людиною якої вдачі ти уявляєш автора цього твору?
Чи траплялися схожі моменти під час твого навчання у школі? Розкажи друзеві / подрузі за партою про них.

Мовна скарбничка

Ти, напевно, помітив / помітила, що в оповіданні «Перший диктант» учні виконують письмову роботу російською мовою. Це пов'язано з багаторічним обмеженням в Україні вживання рідної мови, її цілеспрямованим знищенням — *лінгвоцидом*.

Заборони української мови, як однієї з ознак самостійності нації, тривали від 1627 року. Тоді за наказом російського царя спалювали церковні книги, надруковані в Україні. Продовжувався лінгвоцид і в XIX ст., як то описано в оповіданні Остапа Вишні. А під час російської агресії на Україну, що розпочалася 24 лютого 2022 року, на тимчасово окупованих територіях загарбники також знищували українські книжки. Якщо хочеш детальніше дізнатися хронологію заборони української мови, то зіскануй **QR-код** (https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8) і ознайомся з інформацією із вікіпедії.

Літературознавчий клуб

Остап Вишня — літературний псевдонім **Павла Губенка** (1889—1956). Народився він на хуторі Чечва на Полтавщині (нині — Охтирський район Сумської області) у селянській родині. Сім'я була багатодітна — у майбутнього письменника було 16 братів і сестер.

Остап Вишня

Малий Павло прагнув до знань, охоче вчився, мріяв стати вчителем. Після закінчення фельдшерського військового училища в Києві він став студентом історико-філологічного факультету Київського університету. Однак закінчити навчання він не встиг, бо саме тоді спалахнули визвольні змагання в Україні. У цей час Павло воював в Армії УНР, був одним із керівників медичної служби. За це, а також за свою послідовно патріотичну позицію, поплатився пізніше 10 роками жорстоких сталінських концтаборів.

Ще в юнацькі роки почав писати гумористичні твори — **фейлетони**. Поступово відточував свою майстерність, згодом придумав навіть свій власний, цілком новий гумористичний жанр — **усмішка**. «Просто не любив я печальних лиць, бо любив сміятися», — ці слова Остапа Вишні визначають усю його творчість. Його збірки *«Вишневих усмішок»* були настільки популярними, що виходили мільйонними тиражами.

В *усмішці «Перший диктант»* автор змальовує життя і побут звичайної сільської багатодітної родини та перші роки свого шкільного життя. Його розповідь переплітається з гумористичними коментарями, жартівливими роздумами. Письменник використовує народні прислів'я, діалектизми, просторічні перекручені слова. Це дає змогу звичайні життєві ситуації перетворити на справжні гумористичні перлини, що викликають щирий доброзичливий сміх.

Літературознавчий словничок

Гумор — добродушне, жартівливе зображення смішних явищ життя.

Усмішка — невеликий епічний твір, у якому дотепно й незлобиво відтворено реальну дійсність з авторськими відступами й роздумами.

📖 *Поміркуй!*

- Один із епізодів дитинства Остапа Вишні зображено в «Першому диктанті». А що тобі стало відомо про письменника, його вдачу із рубрики «Літературознавчий клуб»?
- Тобі вже відомо, що гумор – добродушне, жартівливе зображення смішних явищ життя. Які епізоди прочитаного твору є гумористичними?
- Доведи, що «Перший диктант» за жанром є усмішкою.

У колі мистецтв

За мотивами усмішок Остапа Вишні знято мультфільм «Парасолька на полюванні» (реж. Т. Павленко, студія «Київнаукфільм, 1973 р.). Зіскануй **QR-код** (<https://www.youtube.com/watch?v=xvfJIIH9zto>) і переглянь цей мультфільм. Поділися своїми враженнями від перегляду у класі.

Постер мультфільму
«Парасолька на полюванні»
(реж. Т. Павленко, студія
«Київнаукфільм, 1973 р.)

📖 *Поміркуй!*

- Які епізоди усмішки зображено на ілюстраціях В. Боковні? Коротко перекажи їх.
- За допомогою яких художніх деталей передано веселий, гумористичний настрій у творах Остапа Вишні, на ілюстраціях І. Філонова, В. Боковні та в мультфільмі Т. Павленка?

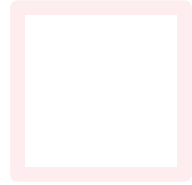
Читай і досліджуй!

Із «Літературознавчого клубу» тобі стало відомо, що Остап Вишня народився на хуторі Чечва, що неподалік *Охтірки*. Можливо, і ти також живеш у цьому місті або ж поблизу нього.

Це місто має давню славу історію. Нову сторінку до літопису міста було додано навесні 2022 року, коли російські загарбники вдерлися до нашої мирної незалежної країни. За масовий героїзм

і стійкість громадян, виявлені ними під час відсічі окупантам, місту Охтирці присвоєно почесну відзнаку «Місто-герой України».

Зіскануй **QR-код** <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%85%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%BA%D0%B0> та дізнайся більше пізнавальної інформації про це місто. Підготуй цікаву розповідь та зроби її мультимедійну презентацію у класі.

Підсумуй!

- Що ти дізнався / дізналася про дитячі та шкільні роки письменника Остапа Вишні?
- Які емоції викликали в тебе ситуації зі шкільного життя, описані в усмішці «Перший диктант»?
- Визнач особливості мови цього гумористичного твору Остапа Вишні.
- Пригадай події, описані в повісті Марка Твена «Пригоди Тома Соєра». Що спільного та відмінного між творами українського та американського письменників? Своє міркування оформи за допомогою діаграми «кола Венна».
- Чи хочеш ти прочитати інші твори Остапа Вишні? Чому?
- Оціни свою роботу над матеріалом про творчість Остапа Вишні за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код. Прочитай інші усмішки Остапа Вишні. (<https://mala.storinka.org/%D0%B4%D1%96%D1%82%D1%8F%D0%BC-%D1%96%D0%BB%D1%8E%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%8C-%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D1%88%D0%BD%D1%96.html>) Разом із однокласниками / однокласницями створи інтернет-меми за їх мотивами.

Олександр Виженко

 Ти вже знаєш, що розповідь про життєві події може бути гумористичною, жартівливою і дотепною. Пропонуємо прочитати жартівливі поетичні твори, що перенесуть тебе в казковий світ творчості, вигадки, фантазії, навчать з гумором ставитись до певних життєвих ситуацій.

Небилиця

Небилиця є така:
 Під землею птах літає;
 Кріт у хмароньці живе;
 Океаном слон пливе;
 А всі тигри, леви й барси —
 Подалися аж до Марса;
 Люди в джунглі почвалали,
 Сніг голками трамбували;
 Джунглі — казка, диво-царство,
 Щоб займатись ковзанярством.
 У міста зійшлися сови;
 Позлітались всі корови;
 Підприємці з них чудові,
 До роботи край готові.
 Вже й товари експортують,
 А кальмари їх купують...
 Як же ловко жити в світі!..
 Ви зі мною згодні, діти?
 Якщо скажете мені: — «ні», —
 Я скажу, що ваше «ні» — «Так!».
 Адже наша небилиця —
 Пречудова хихітниця!

А. Майорова.
Від Ніжина до Львова

 Поміркуй!

- З яким настроєм ти прочитав / прочитала «Небилицю»?
- Що викликало твоє здивування?
- Чи можеш ти уявити, щоб таке відбулося в реальному житті?
- Роздивися картину Анастасії Майорової «Від Ніжина до Львова». Порівняй враження, що справили на тебе літературний твір і картина.
- Що тебе найбільше вразило в них? Чому?

Літературознавчий клуб

Ти вже читав / читала народні й літературні казки, у яких траплялися елементи нісенітниць: ішлося про небувалі країни, чудернацькі події, а часом окремі епізоди нагадували просту гру слів. Такі частини казок або окремі літературні твори називають **небилицями**. У гуморесці Олександра Вижénка «Небилиця» такий вигаданий світ зі свідомо викривленою, перевернутою реальністю викликає сміх, адже складно уявити, щоб такі речі відбувалися в реальності, а змальовані ситуації не лише незвичні, а й кумедні. Нелогічність оповіді в небилицях досягається за допомогою **алогізмів** — перестановок у словах та словосполученнях, приписування істотам невластивих для них ролей тощо.

Велике Цабе

Велике Цабе
Вихваляє себе,
Велегучно вихваляє,
Всьому світу сповіщає:
Я — Цабе,
Цабе-Цабище!
Я найкраще!
Я найвище!
Я найдужче
Й найвправніше,
Наймудріше
Й найславніше!..
Я — Най-най, най-най, най-най,
Цабе-Рабе-Тарамбай!!!
Позбігались мацяпури.
(Дуже гордії натури)
Теж взялися цвенькотіти.
Гам такий — не можна жити!
Я — Цабе!..
Ніт — я!..
Ніт — я!..
Де тут правда і чия?
Тільки й чути: «Я — най-най...»
Гвалт — хоч вуха затуляй.

Гелготять усі підряд.
Отакий у них нелад.
Тільки ось що головне.
Хай хоч рік, хоч вік мине,
Не набридне там і сям
Вихвалитись хваліям.

Кіт дивиться у дзеркало,
а бачить лева

Нéзмир, зайдня́ і бійка —
 Найми́ліші задаві́йкам.
 Їм хоч вмри, а таки дай
 Довести оте «най-най...»
 Ми ж з тобою,
 Мій читаче,
 Посміємось з них добряче.
 Носа пнуть — не наше діло.
 Будем жити радо й сміло.
 Пиху кинем за плече,
 То вона і утече.

Творче серце, щире слово —
 Миру й злагоди основа.

О. Павлова. Кіт Інжир

📖 *Поліркуй!*

- Які вади характеру висміяно в гуморесці «Велике Цабе»?
- Чи траплялися серед твоїх знайомих люди, які вихваляються собою? Яке твоє ставлення до таких вихвалянь?
- Як ставиться автор до «задавак»?
- Які поради він дає читачам / читачкам?
- Відшукай і випиши в зошит вислови, що надають гуморесці жартівливий характер.
- Визнач, які фразеологізми використано у творі.
- Який провідний мотив цієї гуморески?
- Чого тебе навчає та від чого застерігає цей твір?
- Роздивися фото та малюнок, на якому зображено котиків. Кого з них ти б назвав / назвала «Велике Цабе»?
- На якого із них ти б хотів / хотіла бути схожим / схожою? Чому?

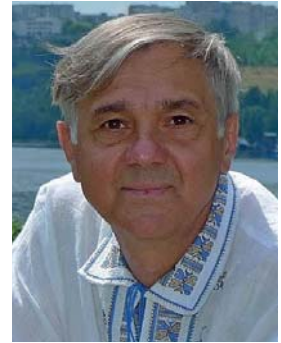
🗨️ *Мовна скарбничка*

Велике цабе́ — так у народі з гумором говорять про поважну, впливову особу. Цей фразеологізм має давнє походження. У давнину в Україні землю орали волами. Керували ними двоє людей: переднього лівого вола вів погонич, ступаючи по ще не зораній ниві, а за плугом ішов орач. Правий віл ступав прокладеною борозною, тому називався *борозénним*. Він постійно норотив вийти на тверду незорану поверхню, тоді орач просив погонича «Од себе!», тобто «Праворуч», що поступово перетворилося на слово «Цабе!». Звідси й походить значення фразеологізму «велике цабе». Синонімічними до нього є «велика птиця», «велика риба».

Літературознавчий клуб

Олександр Виженко (1958—2018) народився в Полтаві. Став професійним актором і майже 30 років грав у Запорізькому академічному театрі молоді. Відомий перекладами і переспівами творів Езопа, Григорія Сковороди, Вільяма Шекспіра. Свої казки підписував псевдонімом **Санько Сіто**, пізніше читав їх юним глядачам / глядачкам на Запорізькому телебаченні в авторській програмі «Казки запорозькі від Санька Сита». У своїх творах О. Виженко також цікаво розповідає про історію запорозького козацтва.

Олександр Виженко

Веселі й дотепні поетичні **небилиці** й **гуморески** письменника увійшли до збірки *«Живіця-чудовіця»*. Дві з них щойно прочитані тобою. Особливістю його гумористичних творів є щирість почуттів, яскраві мовні звороти і приховане, ненав'язливе по-вчання для читацького загалу.

У гуморесці «Велике Цабе» подано узагальнений образ людей-«задавак», які люблять вихвалитися своїми здібностями. Автор протиставляє їм інший спосіб життя — у щирій творчій праці, мирі та злагоді. Мотив цього твору — насмішка з надмірного вихвалання, самолюбівання, а також звеличення творчої праці за покликанням.

Літературознавчий словник

Небилиця — фольклорний або літературний твір, у якому створений незвичайний фантастичний світ із свідомо перевернутою реальністю.

Гумореска — невеликий жартівливий віршований, прозовий чи драматичний твір із комічним сюжетом.

У колі мистецтв

Щороку, починаючи з 2011 року, у Львові відбувається «Конкурс образотворчого та декоративного мистецтва «Просто небилиці».

Молоді українські художники / художниці та навіть твої однолітки презентують свій творчий доробок у межах всеукраїнського артмарафону й отримують оцінку свого креативного продукту від Міжнародної кваліфікаційної колегії, у складі якої професійні художники / художниці, мистецтвознавці, фалеристи (експерти у галузі мистецтва). Пропонуємо й тобі переглянути деякі конкурсні роботи дітей.

Є. Лисенко (7 років).
Птахорибоносоріг

Я. Писко (13 років).
Бульбашковий зоопарк

Поміркуй!

- Яке враження справили на тебе картини дітей?
- Чи зрозуміло тобі, чому конкурс має таку назву?
- Що спільного між роботами юних художниць і творами О. Виженка?

Читай і досліджуй!

Зіскануй **QR-код** (<http://abetka.ukrlife.org/zhyvutsya.htm>) і прочитай інші небилиці та гуморески О. Виженка. Обери ті, що найбільше тобі сподобалися, та визнач, за допомогою яких слів, фразеологізмів або інших мовних зворотів у них передано веселий настрій, викликано сміх. Презентуй своє дослідження у класі.

Підсумуй!

- Який із гумористичних творів О. Виженка справив на тебе найбільше враження? Чому? Підготуйся до виразного читання однієї із гуморесок. Вивчи її напам'ять.
- За допомогою яких засобів у небилицях створюється веселий настрій? Що у них викликає сміх?
- Подумай, у чому відмінність гуморески від усмішки. Що між ними спільного? Своє міркування оформи у вигляді таблиці або ж за допомогою діаграми.
- Чим небилиці українського гумориста О. Виженка схожі на «Пригоди барона Мюнхгаузена» німецького письменника Е. Распе?
- Чи будеш ти й надалі читати гуморески О. Виженка? Чому?
- Оціни свої знання про гуморески та небилиці О. Виженка за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код. Переглянь п'єсу за мотивами літературного твору О. Виженка «Хлопчик-укропчик» у виконанні акторів та акторок театру-студії «Пігмаліон» (м. Запоріжжя). (<https://www.youtube.com/watch?v=sebk7yD1-gk>)

Або ж і переглянь буктрейлер до книги О. Виженка «Історія запорозьких козаків для веселих дітлахів». (<https://www.youtube.com/watch?v=dEMs8xbS8Yk>) Своїми враженнями від переглядів поділися з однокласниками та однокласницями.

П'єса О. Виженка «Хлопчик-укропчик» у виконанні акторів / акторок театру-студії «Пігмаліон» (м. Запоріжжя)

Іван Андрусяк

Ти вже знаєш багато історій зі шкільного життя твоїх однолітків різних країн. А зараз запрошуємо тебе потоваришувати з Івасем Бондаруком — головним героєм повісті українського письменника Івана Андрусяка «28 днів із життя Бурундука». Разом із ним ти дізнаєшся прадавні таємниці, пізнаєш секрети справжньої дружби та навчишся цінувати тих, хто з тобою поруч. А ще матимеш гарну нагоду повеселитися, посміятися вдосталь із різних кумедних ситуацій зі шкільного життя Івася.

Вісім днів із життя Бурундука

(Скорочено)

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ,

*у якому забити гол виявляється не так просто,
як здавалося*

Усе, що я тобі розкажу, хай буде нашою таємницею. І ти пообіцяй — ні, тут-таки, одразу мені пообіцяй, що це залишиться між нами і що ти не будеш дуже сміятися!

А взагалі, смійся собі на здоров'я скільки завгодно, — я, правду кажучи, тепер уже й сам ледве стримуюся, щоб не розреготатись, — але не насміхайся! Ну бо кому приємно, коли з нього насміхаються? У нашому класі таких нема. Гадаю, що й у всій школі жодного не знайдеш.

Ото й мені неприємно... Та іноді, бува, насміхаються.

Правду кажучи, не те щоб іноді — а таки частенько. Тричі на тиждень. Як тільки фізкультура, так і починається: Бурундук се, Бурундук те... А який я їм Бурундук?! Я Бондарук! Івась Бондарук! От!

Г. Осадко. Ілюстрація до книжки «Вісім днів із життя Бурундука»

Г. Осадко. Ілюстрація до книжки «Вісім днів із життя Бурундука»

Івась — це щоб із татом не плутали. Тато в мене Іван Бондарук, а я — Івась. Зручно, еге ж? І красиво! А вони — Бурундук...

Ну та чого гріха таїти — я таки трохи товстенький. Щокастий, як каже мама. Але тато в мене теж щокастий — і що ж? Його ніхто на роботі Бурундуком не називає, всі поважно так — Іван Іванович. А мене...

Та ні, не треба мене Івасем Івановичем називати! Рано ще. Дайно школу закінчити, університет — і тоді вже хай буде. А поки що Івась, та й годі. Домовились? От і гаразд.

...Ага, на чому я зупинився? Звісно, на фізкультурі! Особливо, скажу тобі, капосна штука — лазіння по канату. Бігати — ще куди не йшло: там хоч останнім, а прибіжу. Стрибати — те саме: у пісок же стрибаєш, а не в калюжу й не через рівчак із крокодилами. От якби через рівчак, то було б непереливки, а так — переживу.

Але ж той клятий канат — це понад мої сили! Підтягнутися на ньому я ще раз чи два можу, та як його там ногами перебирати — це для мене складніше за найскладнішу математику!

Ну і ще козел... Не той, що рогатий і чоловік кози — то взагалі цап. А це гірше — це козел щонайсправжнісінький! Стрибати через нього — яка то для мене мука! Я так ні разу й не зміг — хіба на

нього зверху колінами застрибну, та й усе. Далі буду перелазити, а вони — сміятися...

Але того дня саме п'ятниця була. А в п'ятницю фізкультура в нас останнім уроком. Одразу після алгебри, на якій — контрольна. І серйозна, скажу тобі, контрольна! Лінійні рівняння — це не жарти. Вони навіть мене іноді напружують, а всі наші взагалі «в шоці»!

Насправді я алгебру-геометрію не дуже люблю, мені більше мова-література подобається, — але й у лінійних рівняннях, якщо розібратися, нічого аж такого страшного нема. Головне: сісти, подумати спокійно, одне з одним зв'язати — і воно ніби саме вирішується, часом навіть цікаво буває.

Поміркуй!

- *Яке перше враження справив на тебе Івась Бондарук?*
- *Як ти думаєш, чому його однокласники / однокласниці називають «бурундуком»?*
- *Як Івась ставиться до свого прізвиська? Чи усвідомлюєш ти, що прізвиська можуть бути образливими?*
- *Про яку таємницю хоче тобі розповісти Івась?*
- *Як Івась вчиться, які шкільні предмети йому до вподоби? А тобі? Яких зі шкільних предметів, що вивчає хлопець, ще немає у твоєму розкладі?*
- *Лінійні рівняння ти будеш вивчати у сьомому класі. Яку пораду дає тобі Івась щодо їх розв'язання?*

Мовна скарбничка

Вислів *сміятися на здоров'я* має давнє походження. Премудрий цар — біблійний Соломон у своїх приповідях ще три тисячі років тому писав про благотворний вплив сміху, радості на здоров'я людини.

Із цим пов'язані й народні прислів'я та приказки, як-от українське «Щирість, сміх, здоров'я — сестри найдорожчі», або ж індійське — «Один клоун, що приїжджає в місто, дає людям більше здоров'я, ніж сто віслюків, навантажених ліками».

Слово *насміхатися* має негативне значення — висміювати чиї-небудь дії, вчинки, глузувати.

Але то мені — а всі наші аж тремтять на перерві. Хто в підручник утупився, щось в останню мить звідти запам'ятати намагається, хто шпаргалки пише, а хто практичніший — той біля відмінників моститься, добираючи способу, як списати. Он уже й позад мене Іванюк усівся.

— Ти, — каже, — коли писатимеш, то сідай трохи боком, щоб я в тебе з-за плеча зошит бачив.

Система ця налагоджена, треба лише добрий зір мати. Бо якщо поруч сядеш, нічого з цього не вийде — математичка ж завдання за варіантами дає, тож у тих, хто за однією партою, приклади різні. Тут просто так не спишеш: треба клепку мати, щоб бачити, яку схему розв'язку сусід використовує, і свої цифри підставити. Але й спереду сідати теж ненадійно — мусиш крутитися, щоб зазирнути до потрібного зошита, й математичка швидко «просіче». Ну а ззаду — саме те, що треба; головне, щоб я свій зошит плечима не затуляв.

Не встиг я відповісти Іванюкові, як тут Любов Григорівна у дверях:

— Діти, Емілія Миколаївна захворіла, на фізкультурі будете самі. Хлопці хай у футбол грають, а дівчата можуть у класики пострибати чи через гумочки, як собі хочете. Тільки щоб усі на стадіоні були, я з вікна бачитиму!

Отакої — навіть спортсмени, виявляється, хворіють...

Усі тут, звісно, загукали «ура», але якось млявенько — до фізкультури ще дожити треба.

А я тим часом до Іванюка розвернувся:

— Дам, — кажу, — тобі списати, якщо в команду візьмеш.

 Поміркуй!

- Поясни, що мав на увазі Івась, коли сказав: «Смійся собі на здоров'я скільки завгодно, — я, правду кажучи, тепер уже й сам ледве стримуюся, щоб не розреготатись, — але не насміхайся!».

Г. Осадко. Ілюстрація до книжки «Вісім днів із життя Бурундука»

Іванюк — найкращий футболіст у класі, а може, й у цілій школі. З алгеброю він не дружить, зате з м'ячем такі фінти виробляє, що замилуєшся! Усі хочуть грати в тій команді, де Іванюк, та не кожного він бере. Ну, але цього разу мене візьме — ніде не дінеться...

— І не воротарем! — додаю. Бо воротарем слави не здобудеш.

У футболі ж як? Гол забив — і герой. А воротар голів не забиває. Воротар їх, так би мовити, навпаки...

Глянув на мене Іванюк так підозріло.

— Гаразд, — каже. — Будеш захисником. Правим. Тільки дивись мені, зошит клади так, щоб я все бачив.

Я покладу — хіба мені важко...

 Поміркуй!

- Як ти ставишся до угоди Бондарука з Іванюком? Чи була вона, на твою думку, справедливою?
- Чи подобається тобі футбол? А за яких футболістів або які команди ти вболіваєш?
- Чи погоджуєшся ти з думкою, що герої у футболі тільки ті, хто забивають голи? Свою думку обґрунтуй.

...Грати без м'яча — непроста справа. Це й у справжніх футболістів не завжди виходить, а в мене й поготів.

Хлопці, звісно, м'яч мені не дають — він у мене в ногах не тримається. Мушу відбирати сам, на те я й захисник. Ну та нічого, прорвемось...

Треба дочекатися свого шансу — і тоді я їм покажу, чого вартий Івась Бондарук! А шанс буде, неодмінно буде — це ж футбол, тут усе можливе!

Те, що я не люблю фізкультури, ще не означає, що мушу не любити спорт. Тим паче футбол — хіба можна його не любити?! Це ж як у літературі. Лише там кайфуєш від того, як красиво сказано, а тут — як красиво полетів м'яч. А краса — вона скрізь краса, навіть в алгебрі щось від неї є. Тільки там ухекаєшся, доки до краси доберешся...

Н. Гайда. Ілюстрація до книжки «Вісім днів із життя Бурундука»

Але у футболі ще дужче вхекаєшся! Я вже і так, і сяк бігаю, а шансу все нема та й нема.

Не скажу, що геть у мене нічого не виходило в тій грі. Навпаки — навіть краще виходило, ніж раніше. Аж двічі мені вдавалося дотягнутися до м'яча й вибити його з-під ніг суперника. Куди завгодно — але ж вибив, це вже добре...

А гра тим часом затяглася. Ось уже вся школа на перерву висипала, хлопці з паралельних класів обступили поле, вболівають. Навіть дівчата деякі зацікавились. Ой, і ота задержівістка, кісочки-бантики-сюсі-пусі, теж стоїть за чужими воротами... Оце так!

Ну, про неї я тобі розказувати не буду, це моя справа. Ні-ні, навіть не мрій! Та нічого такого, просто капосна дуже, та й усе... Ніби ти з паралельного класу такої не знаєш...

Отож-бо, давай краще про футбол!

Урок закінчився, а в нас ніяк до розв'язки не дійде. Рахунок 3:3, і нікому не хочеться без перемоги додому йти. Затялись — і край!

Ото саме тоді мені й випав шанс.

Я побіг уперед, до чужих воріт, — дарма, що стою в захисті. Ні, не тому, що там ця задержівістка — просто побіг. Ну гра так складалася, розумієш?! Одне слово, побіг — і їхні захисники мене пропустили. Звісно, якби там був Іванюк, то на ньому обидва захисники повисли б, але то був я, а на мене вони не зважали. Воротар їхній лишився далеко зліва — саме м'яч укидав. А Іванюк відібрав! І так швидко, що воротар не встигав у ворота повернутися... Окинув Іванюк оком поле і — дивлюсь — бачить мене! Бачить — і вагається: пасувати чи ні? Я піднімаю руку, як ото справжні футболісти, — пасуй, мовляв, я готовий прийняти.

Ну, тут Іванюк і пасонув...

Ото був, скажу тобі, пас!

Ти ніколи в житті не бачив такого пасу!

Краса!

Лялечка, а не пас!

Ідеальний, вивірений до міліметра...

Якби тут були селекціонери київського «Динамо», — ну чи бодай фізручка Емілія Миколаївна побачила той пас, — то вже наступного дня Іванюк не вчився б у нашій школі й не списував би в мене розв'язування лінійних рівнянь. Його в динамівську спортшколу на руках понесли б...

Отож уяви собі ситуацію: захисники залишилися позаду, воротар далеко зліва, а я з боку правого крайнього, з позиції Віктора Циганкова, виходжу на порожні ворота — і мені на хід філігранно котиться м'яч!

Що Іванюк зробив би в такій ситуації? Звісно, легеньким фінтом зупинив би м'яч перед самими воротами, покрасувався б — часу на це було достатньо, воротареві аж дві, а може, й три секунди знадобилося б, щоб до нього добігти, — а тоді в останню мить із-під самісінького носа воротаря, знущаючись, закотив би м'яча у ворота. У цьому весь Іванюк — не може він, щоб не познущатись.

А я... Я вирішив зробити інакше — пальнути зльоту, ефектно, так, щоб у воротах лиш сітка затріпотіла. Та ні, не тому, що саме за сіткою ота задержівістка стояла. Просто вирішив так — і все... І пальнув зльоту... І... Не знаю, як воно так вийшло... Одне слово, мимо м'яча я пальнув! А м'яч повільнюсінько так, красивенько за лінію й покотився — я його не зачепив навіть. Хлопці тут, звісно, біжать, лаються. — Геть із поля! — кричать. — Ти, Бурундуку... Ну я й пішов геть із поля, ні на кого не дивлячись. Бо що мені залишалось?

Г. Осадко. Ілюстрація до книжки «Вісім днів із життя Бурундука»

Мовна скарбничка

У розповіді про свої пригоди Івась Бондарук використав *слова-професіоналізми* — футбольну лексику. Найпоширенішими серед них є такі:

гол — попадання м'ячем у ворота суперника, що зараховується як очко;

пас — передача м'яча кому-небудь зі своєї команди;

фінт — оманливий рух, удаваний випад;

пенальті — штрафний удар із відстані в одинадцять метрів, який відбиває лише воротар без захисників;

кутовий удар — удар по м'ячу з кута футбольного поля тощо.

 Поміркуй!

- Які почуття й переживання викликав у тебе епізод гри Івася у футбол?
- Перечитай цей фрагмент тексту ще раз. Склади за ним «стрічку настрою».
- Що призвело до поразки Івася?
- Перекажи епізод від імені футбольних фаната / фанатки.
- Які герої та ситуації у першому розділі в тебе викликали сміх?

РОЗДІЛ ДРУГИЙ, *у якому я знаходжу яєчко не просте і не золоте, а значно цікавіше*

Татова автівка стояла біля під'їзду, а з другого поверху, з нашої квартири, аж надвір долинали Любині пiski.

Усе зрозуміло: ідемо в село до бабусі! Дзвонити у квартиру мені не хотілось — я все ще був мов причмелений через той незабитий гол і волів нікому не показуватися на очі, навіть домашнім. Ну бо зараз почнеться: чого носа повісив, та щоденника покажи, та чи не образив тебе хто... А в щоденнику що? Дванадцятка з літератури й одинадцятка з історії — мої стабільні оцінки. Буде ще як мінімум десятка за ту злочасну контрольну з лінійними рівняннями — але гадаю, що більше, бо там навіть випадково помилитися не дуже виходить, цифри ж збігатися мусять, якщо розв'язок правильний, а в мене все позбігалось. Хіба до почерку математичка придереться, він у мене закоцюбистий — але ж ніби не мала б. Не малявки ми вже, щоб учителі до таких дурниць придиралися. Пишеш як пишеш — головне, щоб розібрати можна було твої каракулі...

...Ні, як себе не відволікай, скільки не думай про приємне, а думки все на поле повертаються. І треба ж було якомусь лисому й бородатому чортові принести задерихвістку до тих клятих воріт! Ну що вона там забула?! Та їй до футболу, як свині до... нашої морської свинки! Аж ні — приперлася, баньки повитріщала, кісочки в різні боки стирчать, і бантики на них жовтенькі, мов прапорці... Як тут по м'ячу вцілити, коли вона вперлася в тебе очима й усміхається! Тут і Микола Шапаренко поковзнетесья й грюпнетесья на штрафному майданчику, як ото він уміє. Та що там Шапаренко — тут і Ліонель Мессі від такого погляду по м'ячу не влучить, а про Криштіану Роналду я взагалі мовчу...

А ці... партнери: «Бурундуку! Геть із поля!»

Який я їм Бурундук?! Коли списати, то мало не Івась Іванович, — а коли не влучив, то вже й усі гুলі на мене. Образливо! Ну подумаєш — не влучив... Не дуже й хотілося!

Та гаразд, треба додому заходити, нема чого стовбичити на сходах. Ще хто із сусідів перестріне — тітка Люда з четвертого поверху чи дядько Василь із третього, — та присікається, чого сумний-невеселий...

 Поміркуй!

- Чому Івась відчував себе «мов причмелений» після своєї поразки на футбольному полі?
- Які слова могли б його розрадити, заспокоїти?
- Як ти думаєш, чи допоможе хлопцеві забути про його прикроці поїздка в село до бабусі?

***

Мама визирнула з кухні:

— О, Йвасю, добре, що ти вже вдома. Перевдягайся, мий руки і швидко йди обідати, за десять хвилин вирушаємо.

Тато, звісно, звернув увагу, що зі мною щось негаразд, але доколупуватися не став. Він у мене молодець — знає, що коли мені треба буде поговорити, я сам підійду. Лише «п'ятачка» показав — мовляв, носа вище, — та й усе.

А мамі не було коли, мама всю дорогу Любу вгамовувала. Усе ж іноді добре, коли молодша сестричка вереда — на передньому сидінні можна їздити, поруч із татом, а не позаду, як малявка...

Бабуся нам дуже зраділа, сплеснула в долоні, заойкала про те, «як виросла Любочка, яким дорослим став Івась», — ну все, як завжди.

Доки тато заводив автівку під навіс на подвір'ї, а мама діставала з багажника гостинці та сумку з речами, переважно Любини вдяганками, бабуся бідкалася про те, що вечеря ще не готова, і, нарешті, послала мене в курник

Г. Осадко. Ілюстрація до книжки «Вісім днів із життя Бурундука»

забрати яйця, що їх кури нанесли за день. Мовляв, свіженької яшеньки ще зготує.

Так було кожного разу, коли ми приїжджали до бабусі, тому я лише усміхнувся й пішов, куди веліли. Надворі вже посутеніло, але бабусине подвір'я я знав як свої п'ять пальців. Тож у курник мені й заходити не треба було — досить просунути руку поза дверцята ліворуч і намацати гніздо.

Ага, ось воно! Одне яєчко, друге, третє, четверте... Ой, а в гнізді ще щось є! Ніби яєчко, але маленьке таке... Заберу — роздивлюся на світлі.

Еге ж, справді яєчко! Таке, ніби курча його знесло, — але ж у жовтні курчат не буває, вони влітку вилуплюються, коли тепло. Може, пташине? Але чого б воно в курячому гнізді опинилося? Та й пташині зазвичай поцятковані, а це біле-біле... Невже якийсь новий вид зозулі в нашому селі завівся, невідомий науці, що курям свої яйця підкидати навчився? Та ні, це фантастика! Які восени зозулі...

— От молодець, Івасю! — це бабуся. — Занось до хати, зараз я їх на сковорідку із сальцем... А курник прикрив, щоб лисиця не влізла?

— Прикрив, бабусю. А що це за яєчко в гнізді було? Дивне таке, маленьке...

— Гм... — узяла до рук, піднесла до очей, роздивилася на світлі. — То зніще, онучку. Або ще кажуть «зносок». Я тобі потім розповім.

Дивне яєчко я одразу ж заховав у горнятку на верхній полиці бабусиною буфета — ну бо Любі його тільки покажи, то вже буде по ньому. Може, я за нього в когось із сільських хлопців справжнє пташине яйце виманю чи ще яку цікавинку. Хтозна, для чого воно в селі годиться...

Бабуся згадала про зніще, коли ми вже помолились і спати вкладалися. Люба коло бабусі примостилася та й стала вимагати казочку.

Ну я теж послухаю.

Ні-ні, я вже з того віку вийшов, щоб під казочки засинати, — але ж бабуся так цікаво їх розповідає...

Г. Осадко. Ілюстрація до книжки «Вісім днів із життя Бурундука»

Ото вона підморгнула мені — не забула, мовляв, — та й каже: — Іноді буває, що курка знесе дивне яєчко. Не просте, а таке, як звичайне, біленьке, але дуже мале. Точнісінько як пташине. І воно не просто собі яєчко, а особливе. Його зніщем називають, або ще зноском, і курка несе його останнім, коли вже всі яйця знесла, тільки воно лишилося

Так от, старі люди кажуть, що з того зніща можна вивести, прости господи, дідька. Маленького такого, домашнього — його ще антипком або хованцем називають.

— Як?! Сплавзнього? — дивується Люба.

— Ну я не знаю, який він справжній. Я його не бачила. Але так старі люди кажуть, а вони пусто-дурно говорити не будуть. От коли я була маленькою... Ото, буває, зберуться жінки осінніми вечорами при каганці — бо світла тоді ще не було, — та й кукурудзу луцять, або горох, або квасолу, або біб. Ну, або прядуть чи плетуть що. І щоб не скучно було, одна одній різні історії оповідають. А я, маленька, така як ти, Любочко, теж ото луцу собі який горох та й слухаю. То вони й розповідали про те, що зі зніща можна дідька вивести, який нібито у всьому допомагати буде. Але не так просто його висидіти, як здається! Бо людина ж не курка — вона не може на гнізді сидіти...

Казали старі люди, що треба отаке зніще сім днів під лівою пахвою носити — вигрівати. А головне: ні до кого за ці сім днів і словом не обмовитися. Якщо ж заговорив, то все — пиши пропало.

От і задумав Івась Бондарук вивести собі антипка-помічника. Але нелегка це справа, адже спробуй не говорити у школі ні з ким цілих сім днів... Різні неприємності спіткали Івася через цю ідею. І ось чим усе закінчилось...

Г. Осадко. Ілюстрація до книжки «Вісім днів із життя Бурундука»

Поміркуй!

- Як зустріла бабуся родину Івася?
- Про що вона розповіла онукам?
- Чи можливі казкові події в реальному житті? Чому?
- Що спонукало Івася повірити в чудодійну силу казкового персонажа?

 Поміркуй!

- Навіщо він взявся втілювати казкову ідею?
- Про які риси характеру, прагнення Івася свідчить його вчинок?
- Що тобі вдалося найсмішнішим у цьому розділі?
- Якщо хочеш дізнатися, які пригоди трапилися з Івасем через його задум, то зіскануй QR-код (<https://www.youtube.com/watch?v=dD-1Cwml8H0&t=3611s>) і прослухай 3, 4, 5, 6-й розділи повісті.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ, у якому геть усі виходять із себе

На хімію — перший урок у четвер — я мало не спізнився.

Тобто все ж спізнився — дзвінок застав мене в шкільному передпокої, тому на другий поверх, де «мешкає» наш клас, я летів як скажений. Боюся, що якби на сходах стояв директор, то довелося б і йому політати... На щастя, вчителька трохи затрималась, і я встиг ускочити в клас за кілька секунд перед нею.

А все через дурне морозиво, точніше через дурні ідеї...

Спав я цієї ночі погано — утім, як і всі останні ночі. Постійно здавалося, ніби я уві сні невдало повернувся й розчавив яйце... На щастя, цього не ставалося, — та, певно, тільки тому, що навіть уночі я мусив бути уважним. Зате відчував, що на уроках, особливо нудних, починаю куняти...

Перед ранком, коли сон чомусь геть вивітрився з голови, я зрозумів, що коли так піде й далі, витягнути весь тиждень не вдасться. Треба щось придумати, щоб бодай на день залишитись удома. Якщо не сьогодні — хоч сьогодні знову фізкультура, й просити маму про нову записку марно, — то бодай завтра, коли в нас аж сім уроків, і останнім та сама клята фізкультура.

Найкраще було захворіти! Ну так — захворіти й спокійнісінько пробути вдома ці капосні два дні, аж доки в суботу... Ох, дожити ще треба до тієї суботи! То що, ноги промочити? Але надворі, незважаючи на кінець жовтня, сухо...

І раптом я зрозумів, що треба робити! Три дні — аж три дні — я не ходив до шкільної їдальні. Сьогодні буде четвертий. Але копійчину мама дає мені кожного ранку! А крім того, у мене ж є скарбничка, де я збираю гроші на новий айфон. Це ж купа гро-

шей! Айфон почекає — тим паче, що в суботу я матиму того, хто грошові бажання, якщо вірити бабусі, виконує особливо охоче.

А в супермаркеті — аж два величезні холодильники з морозивом. З'їсти кільканадцять пачок — і до вечора в мене буде така ангіна, якій позаздрить навіть... навіть... не знаю хто!

Отож зранку я побіг не до школи, а просто до супермаркета. Купив одразу п'ять пачок пломбіру. Касирка зиркнула на мене підозріло, але не сказала нічого — певно, їм треба товар розпродати, а для морозива зараз не сезон. Крім мене, ніхто не бере.

Зайшовши за ріг, першу пачку з'їв із задоволенням, другу сяк-так, третю заледве, четвертою давився, а п'яту так і не зміг проковтнути — половину віддав голубам. У горлі аж скрипіло, ніби там побував Йоулупуккі, червоний в нього ніс... Краса! Я був дуже задоволений — доки не збагнув, що запізнююсь.

У класі на мене чекав сюрприз: Оленка Зайко пересіла за іншу парту. Подумаєш! Мені самому краще... Ось лише чому вона так підозріло на мене позирає? О! Шепочеться з Мариною Кирилюк — такою ж заучкою, як сама, — і вже обидві витріщаються на мене й пирскають у кулачки.

Минув урок, перерва, ще урок... До мене ніхто не підходив і нічого мені не казав. Але всі витріщалися, мов на прокаженого... Далі була фізкультура. Я не придумав нічого. Зітхнув і, взявши пакет із формою й кедами, пішов у роздягальню спортзалу.

Там, як мені здалося, роздратовані програшем хлопці тільки й чекали на мене. Наперед вийшов Іванюк:

— Бурундуку, а покажи, що це в тебе там, під лівою пахвою!

Я затулився й позадкував, мочаючи головою:

— М-м-м... — не покажу, мовляв.

— Покажеш! — вигукнув Іванюк. — А ні, то ми самі подивимось!

Вихід перекрили — я міг задкувати хіба в куток. Став, стиснув кулаки, зціпив зуби. Вигляд у мене, певно, був кумедний, бо всі розсміялись. Я зиркав спідлоба то на одного, то на іншого. Найкраще було б закричати — але ж не можна. Я мушу домовчатися до вечора суботи...

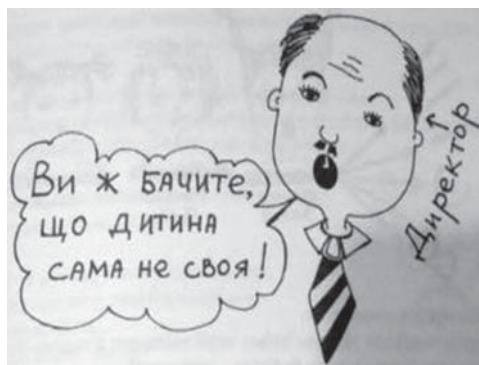
Г. Осадко. Ілюстрація до книжки «Вісім днів із життя Бурундука»

І тут Іванюк стрибнув! Просто на ліве плече! Я в останню мить устиг припідняти лікоть і — падаючи — відчув, як зніще посунулося до грудей. Так, тепер згрупуватись... обличчям униз... коліна й лікті під себе... Зверху на мені утворилася купа мала — першим Іванюк, а відтак і всі інші навалилися, борюкалися, намагалися відірвати мене від підлоги... І раптом: ХРУСЬ! Здається, не лише я почув цей звук — Іванюк теж...

— Стій! — закричав він. — Усі відійшли! І всі вони справді відійшли. Та враз я збагнув, що кляте яйце — загорнute у вату яйце — зачачений десь під серцем дурний курячий зносок — ціле-цілісіньке!!! А хруснув зуб... Корінний зуб... Молочний... Певно, останній молочний, який ще в мене залишався... Він уже давно хитався... І ось...

Я схопився за щоку, висунув язиком зуб собі на долоню — й побачив кров. Почав витирати губи, та лише розмазував ту кров по щоках...

Усі дивилися на мене великими страшними очима, і ніхто не знав, що робити. Я теж не знав. Я посунув до виходу зі спортзалу, піднявся сходами на «наш» другий поверх і побрів у туалет — до умивальника. Якимось дивом ніхто мені не зустрівся. Певно, вже продзвенів дзвінок. Утім, у нас завжди й після дзвінка хтось шастає — лише цього разу не було нікого. Хтозна, добре це чи ні... Я сплюнув в умивальник — слини було значно більше, ніж крові. Справді, зуб хитався давно, знизу вже підпирав новий — я намацував його язиком, — так що цей тримався хіба на маленькому корінці. Болю не було — навпаки, приємно, що він нарешті випав. Я вимив руки, обличчя, сполоснув рот. Тоді згадав про зніще й сягнув рукою під сорочку. Вата зіжмакалася, почорніла, вся була просякнута потом. Але яйце — чомусь ціле. Чому? На фізкультуру я не повернувся. Пішов до класу, сів на своє місце, поклав голову на парту, припустивши під неї праву руку (під ліву вже звично лягло яйце), й одразу ж заснув.

Г. Осадко. Ілюстрація до книжки «Вісім днів із життя Бурундука»

Поміркуй!

- Як почувався Івась через кілька днів «виношування» антипка?
- Чи змінило це його плани? Чому?
- Чим небезпечна для здоров'я була ідея Бондарука з морозивом?
- Як ти вважаєш, чи варто ризикувати власним здоров'ям задля реалізації подібних ідей?
- Як ти думаєш, про що почали здогадуватися однокласники / однокласниці Івася?
- Як вони можуть допомогти йому вийти зі скрутного становища?
- Чи «виручив» Івася випадок із зубом? А Тома Сойєра із повісті Марка Твена? Пригадай та стисло перекажи цей епізод. Зверни увагу як ці спершу трагічні для героїв події набувають гумористичного забарвлення.

***

Розбудила мене Любов Григорівна, наша класна керівничка. Виявляється, вже прозвенів дзвінок на перерву, але наші ще не встигли повернутися зі спортзалу. А вона зайшла — і скрикнула:

— Бондарук! Що ти тут робиш?! Чому не на уроці?! Я скочив, хотів щось сказати, але вчасно згадав, що говорити не можна, а що показувати на мигах — не знав. Тут почали повертатися наші — стояли й дивились. А вона говорила до мене, говорила — спершу лагідно, тоді сердито, відтак кричала. Я мовчав. Вона повела мене до директора. Там я теж мовчав. Уже й казав би — та просто не знав, що казати. Не знаю, як довго все це тривало — п'ять хвилин, десять, двадцять, годину... Я просто мовчав — і все. Нарешті директор, здається, збагнув, у чому справа, й сказав:

— Ви ж бачите, Любове Григорівно, що дитина сама не своя. Він же хороший учень, досі з ним нічого такого не траплялося. Хай хтось проведе його додому, а ви зателефонуйте батькам. Ось побачите: завтра все як рукою зніме...

Проводив мене Іванюк. Себто я йшов — а він плівся позаду й нічого мені не казав, лише стежив, чи справді я йду додому.

Удома я найперше заховав зніще в одне потаємне місце. Чому я аж тепер про те місце згадав — і сам не знаю... Але там темно й ніхто його не знайде. Ні-ні, я навіть тобі не скажу, що то за місце. То мій тайник! Відтак я роздягнувся, звалився в ліжку і знову заснув.

...Увечері все з'ясувалося. Виявляється, отой Максим Зайко, який найкраще в садочку б'ється і з яким через це дружить наша Любочка, — молодший братик Оленки Зайко. І Люба під великим секретом розказала Максимові про те, що я виношую під пахвою золоте яєчко, з якого має вилупитися маленький чортик. А Максим під великим секретом розповів це своїй старшій сестрі. Теж мені — хлопчик називається... Ну а Оленка — вже всім іншим! І сьогодні нашої мамі зателефонувала спершу мама Оленки й Максима, а зрештою Любов Григорівна.

Одне слово, вечір у мене був найстрашніший у житті. Мама спершу говорила зі мною лагідно, тоді сердилася, відтак кричала... Далі прийшов із роботи тато — і все повторилося... Я мовчав. Не знаю, що зі мною сталося, — але я мовчав. Просто не знав, що казати...

Тоді всі шукали в моїй кімнаті зніще. Звісно, для того, щоб його розбити. Але не знайшли... Ніхто — навіть Люба! Я мовчав. Не тому, що хотів їх сердити. Навпаки — мені дуже не хотілося, щоб вони виходили з себе. Але я просто не знав, що казати. Мені не було ні соромно, ні страшно, ні кривдно — словом, ні добре, ні зле. Мені було ніяк... Я просто мовчав і чекав, коли все закінчиться. Ну не може це тривати вічно! Не може!!! Рано чи пізно цьому ж настане кінець — правда?

Коли всі нарешті вляглися, мене прорвало. Сльози самі побігли з очей... І разом із тими слізьми я нарешті зрозумів, у чому справа. У чортові! Недарма бабуся казала: «Він людині на цьому світі у всьому допомагає — а вже що буде на тому світі, то хіба Бог святий зна...».

Якщо на цьому світі з ним так, коли він іще навіть не вилупився, — то що буде далі?! І яким тоді буде той світ, про який я досі ніколи й не думав? Адже всі ці дні я не молився — навіть перед сном! Я не думав про свого янгола-охоронця, не говорив із ним подумки, не питався в нього поради... Я всі ці дні жив із чортом під пахвою — а сьогодні він навіть стрибнув мені за пазуху, щоб Іванюк його не розчавив! Живучі вони, чорти...

То що ж це виходить? Що всі, хто сьогодні намагався відібрати в мене зніще й кричав на мене, — насправді мене рятували? Що всі вони — хороші? Певно ж, не всі... Та принаймні батьки — точно хороші! А те, що кричали... Погані люди кричать тоді, коли їм кричаться; а добрі — коли їм бракує слів.

 Поміркуй!

- Чи міг би Івась, на твою думку, уникнути неприємностей?
- Як ти оцінюєш вчинок Люби – сестри Івася?
- Як саме Івась переоцінив свою поведінку після свого «найстрашнішого у житті вечора»? Які висновки зробив для себе?
- Як ти розумієш слова Івася «Погані люди кричать тоді, коли їм кричаться; а добрі – коли їм бракує слів»?
- Зверни увагу на те, як автор поєднує серйозне і навіть сумне зі смішним. Виразно прочитай вголос епізоди, які викликали в тебе сміх.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ, *у якому гол я так і не забиваю*

Коли я прокинувся, вдома вже нікого не було. На моєму письмовому столі лежала записка: «Івасю! До школи сьогодні не йди. Ми повернемось по обіді й усі поїдемо в село до бабусі. На свіжому повітрі тобі стане краще. Ми тебе любимо. Мама й тато».

Я дістав із пенала ручку й написав відповідь: «Дорогі мамо й тату! Я теж вас дуже люблю! Вибачте мені!!! До школи я все ж піду, там мені теж де в кого треба попросити вибачення. Ваш Івась».

* * *

Відтак я вдягнувся, зібрав наплічник, підсипав зерна нашій морській свинці, яка «захрюкала», побачивши мене, — і вже у дверях згадав про зніще. Дістав його зі сховку. Воно було тепле й кумедне. До шкаралущі прилипли брудні шматочки вати. Хотів викинути крізь квартиру, та передумав — а раптом хтось підбере. Хто їх зна, цих чортів, — може, випавши з другого поверху, вони не розбиваються?.. Куди ж його примстити? Усміхнувшись, загорнув у вату й тицьнув під куртку, під ліве плече — наостанок іще пожартую... Глянув на годинник — саме встигну на другий урок. Перший, на жаль, проспав...

Г. Осадко. Ілюстрація до книжки «Вісім днів із життя Бурундука»

По дорозі мені не зустрівся ніхто. Себто ніхто знайомий. Мені так хотілося побажати комусь доброго ранку — чи то пак, уже доброго дня, — та не було кому. Незнайомих, ясна річ, зачіпати не слід. А ці... Коли їх не хочеш бачити — вони сунуть цілими косяками, а коли прагнеш — хоч би хто! Навіть шкільний сторож, який завжди сидить біля дверей, — і той кудись повіявся... Аж ось піднімаюся по сходах на «наш» другий поверх, а назустріч мені... Хто б ти думав? Звісно, та задержівістка — кісочки-бантики-сюсі-пусі! Підійшла, хіхкнула. — А ти, виявляється, прикольний, Іване, — каже. — Я, хі-хі, й не думала...

Відкрив рота, щоб їй щось приємне у відповідь сказати, та не встиг. Чую: під лівим плечем у мене тільки ХРУСЬ! А кісочки-бантики вже внизу майорять...

Завернув я до туалету, дістав тріснуте яйце — добре, що у вату загорнуте, бо куртку б заляпало, — викинув його в унітаз і спустив воду. А тоді добре вимив руки й рушив у клас. Усі, звісно, повитріщались на мене. Найдужче — Оленка Зайко. Вже на своє місце повернулася... Першим отямився Іванюк:

— О! Бондарук! Як добре, що ти прийшов! Сьогодні на фізкультурі граємо проти сьомого «Б». Ти в команді! Правим захисником. І подав руку...

Звісно, ми виграли — 3:0. Ні, гол я так і не забив. Але ж це не справа правого захисника — голи забивати. Для цього в нас нападник є.

А до бабусі я того разу так і не поїхав. Чому? Ну бо всі канікули в ліжку провалявся. Кляте морозиво все ж «спрацювало» — наздогнала мене ангіна по дорозі додому. Така люта була, що я ледве міг говорити! Ну та що вдієш — за все в житті платити треба. Я ще легко відбувся...

Поміркуй!

- Чи виправдала кінцівка пригод Івася твої очікування?
- Про які взаємини Івася з батьками свідчать записки, якими вони обмінялися?
- Чому Бондаруку не знадобилася допомога інших, фантастичних сил у досягненні його мрій?
- Чи схожі герої / героїні твору на тебе та твоїх однокласників / однокласниць? А чи потрапляли ви в ситуації, подібні до тих, що зображені в повісті?
- Людина якої вдачі могла, на твою думку, написати цей твір?

 Літературознавчий клуб

Іван Андрус'як (1968) — сучасний український поет, прозаїк, літературний критик, перекладач. Народився в селі Вербовець на Івано-Франківщині. Йому щодня доводилося ходити три кілометри через ліс, щоб потрапити у школу.

Стати письменником мріяв із дитинства, адже цьому сприяла чарівна карпатська природа, народна мітологія, любов до читання, особливо віршів. Писати твори для дітей почав, коли у нього народилася донечка — Стефа.

У повісті «Вісім днів із життя Бундука» є багато автобіографічного. Івась Бондарук трохи пухленький, добре вчиться, найбільше йому до вподоби історія та література. Оповідь у ній ведеться від імені головного героя, який з гумором розповідає про свої шкільні пригоди, неприємності й перемоги. Автор пропонує читачеві /читачці посміятися над ними, бо вважає сміх цілющим у будь-якій життєвій ситуації. У цьому творі багато кумедних ситуацій: і невдалий гол Івася на початку повісті,

Іван Андрус'як

М. Рудська. Портрет Івана Андрус'яка

 Літературознавчий словник

Гумористична повість — прозовий твір, більший за обсягом, ніж оповідання, у якому події і героїв /героїнь змальовано дотепно, з елементами комізму.

і спілкування із сестричкою Любою, і «купа мала» у спортзалі, коли замість яйця тріснув останній молочний зуб Івася.

Про характер Івася Бондарука ми можемо дізнатися із його розповідей про свої будні, а також із роздумів про життя. Цікаві у книжці й психологічні моменти,

які розкривають глибокі переживання головного героя. Не випадково вона увійшла до престижного міжнародного каталогу найкращих дитячих книжок світу «White Ravens» («Білі круки»).

За жанром «Вісім днів із життя Бурундука» — **психологічна гумористична повість**.

Поміркуй!

- Як ти розумієш значення слова «психологічна»?
- Доведи, що «Вісім днів із життя Бурундука» є психологічною гумористичною повістю.
- Чи доводилося тобі самотійно читати інші гумористичні твори?
- Якщо хочеш більше дізнатися про Івана Андрусяка, зіскануй QR-код (<https://www.youtube.com/watch?v=URdVxwj0jic>) і переглянь сюжет про письменника.

У колі мистецтв

Як згадує Іван Андрусяк, одним із його улюблених занять у дитинстві було створення пластилінових малюнків. Таке ж захоплення й у художниці Ганни Осадко, яка ілюструвала повість «Вісім днів із життя Бурундука».

На пластиліновій картині «Стоїмо поруч» зображено хлопчика і дівчинку на прогулянці осіннім парком. Вдало дібрані кольори, вираз облич дітей створюють романтичний осінній настрій, ілюструють одне з улюблених осінніх занять — збирання різнобарвного опалого листя.

Художниця є авторкою й ілюстраторкою книжки «Пластилінові загадки». Г. Осадко створює

Г. Осадко. Стоїмо поруч

Г. Осадко. Ілюстрація до книжки «Пластилінові загадки»

картини, користуючись й іншими техніками: графіка, колаж, ілюстрації зі скла, валяння з вовни.

Читай і досліджуй!

Серед персонажів твору є не лише реалістичні герої, а й міфологічні — антипо-помічник. Розпитай у рідних чи близьких тобі людей, які міфи або казки про «домашніх помічників», домовиків вони знають. Доповни ними свій «Фольклористичний записник».

Підсумуй!

- Над якими проблемами тебе спонукав замислитися твір «Вісім днів із життя Бурундука»? А над чим розмірковує Івась Бондарук?
- Які епізоди повісті для тебе видалися найсмійнішими? А які викликали співчуття до головного героя? Чому?
- Які спільні проблеми мають герої – твої ровесники із художніх творів письменників різних країн світу – Поліанна, Том Соєр, Івась Бондарук та інші? А що приносить в їхнє життя щастя та радість?
- Які риси характеру Івася тобі сподобалися найбільше?
- Якою цитатою із цього літературного твору, на твою думку, можна визначити його ідею?
- Сформулуй визначення гумористичної повісті. Знайди її ознаки у творі «Вісім днів із життя Бурундука».
- Чи хочеш ти прочитати цей твір повністю? А переглянути його екранізацію? Чому?
- Оціни свою роботу над повістю І. Андруска за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

QR-код. Переглянь майстер-клас із пластилінової ілюстрації від Ганни Осадко (<http://ukrainka.org.ua/node/5060>) Разом із друзями / подругами створи ілюстрації із пластиліну до улюблених книжок.

Меган МакДоналд

Ти вже знаєш про захопливі шкільні пригоди Івася Бондарука, про справжніх друзів і подруг, а також таємничих чарівних істот, які живуть у переказах, легендах, гумористичних книжках сучасних письменників.

Ще з початкової школи тобі відомо про пригоди третьокласниці Джуді Муді. Джуді та її брат Стінк уже подорослішали й запрошують тебе приєднатися до їхніх літніх перегонів. Приймай виклик від Джуді Муді та її компанії – «Клубу жаб'ячих дзюркунців» – і вперед до літніх пригод, що зроблять і твоє літо ненудним!

Джуді Муді і НЕНудне літо

(Скорочено)

Більше — жодного Нудьговища

ОДШ! Останній день школи!

Починаємо відлік: залишилось 27 хвилин, 17 секунд і 9 мілісекунд до... ЛІТА!

Більше не буде літа «Н», тобто Нудьговища. Вона, Джуді Муді, матиме найкраще на світі літо.

ГРАНДІОЗНО!

Доки не повернувся пан Тодд, Джуді передала записку Рокі.

Рокі перекинув записку Френкові. Пан Тодд зайшов до класу з купою паперів. На ньому була кепка «Музикуй!». Він блимнув світлом, щоб привернути увагу. Френк закинув записку до рота.

— Тест! — сказав пан Тодд.

3-«Т» клас застогнав.

— Подумайте лише: це ваш останній тест останнього шкільного дня.

— Аааа! Ніііі! Невдала ідея! — лунало звідусіль.

— Нізащо, — буркнув Френк. Записка вилетіла з його рота і чвакнула простісінько посеред парти Рокі. Слинява купка!

— Бве! — гукнув Рокі.

Пан Тодд роздав аркуші і прочистив горло.

— Питання номер один: скільки разів цього року я надягав фіолетову краватку?

Усі стали викрикувати відповіді.

— Десять!

— Двадцять сім!

— Сто!

— Чотири!

— Ніколи! — вигукнула Джесіка Фінч.

— «Ніколи» — правильна відповідь! — відказав пан Тодд.

— Питання номер два: як довго наш клас подорожував навколо світу?

— Вісім днів! — вигукнув Френк.

— Вісім із половиною днів, — уточнила Джуді.

— Надто просто. Пропустимо наступне запитання. Ось це. Це непросте. Справді важке.

— Скажіть нам! — закричали всі. — Чи може хтось, маю на увазі вас, З-«Т», здогадатися, що я, ваш учитель пан Тодд, робитиму ЦЬОГО ЛІТА?

— Працюватимете в «Бочці огірків»? — запитав Хантер. — Я вас там бачив.

— Це було минулого літа, — відказав пан Тодд. — Якщо ви відшукаєте мене цього літа, отримаєте приз.

— Нам потрібна підказка, — сказала Джуді. — Дайте нам підказку.

— Підказку! Підказку! Підказку! Підказку! Підказку! — в один голос гукав клас.

— Добре, добре. Дайте подумати. Моя підказка — це... ХОЛОД. Пан Тодд обійняв себе, вдаючи, що тремтить від холоду:

— Брррр. Джексон підняв руку.

— Продавець холодильників!

— Снігоприбирач! — сказав Джордан.

— Приборкувач білих ведмедів! — вигукнула Аня.

Джуді думала й думала. Її погляд зупинився на плакаті з Антарктидою, пришиленому до дошки.

— О! О! Я знаю! Ви поїдете в Антарктиду. Справжню.

— Ні, ні, ніт і ніт, — відказав пан Тодд.

Пітер Рейнолдс.

Ілюстрація до книжки
«Джуді Муді й НЕнудне літо»

Дзень! Продзвенів останній дзвоник. З-«Г» клас просто ошаленів.

— Побачимося наступного року, — сказав пан Тодд.

— Тільки якщо не зустрінемо вас влітку! — гукнув хтось із дітей.

— До побачення, пане Тодде, — кинула Джуді, біжучи до дверей. — Не мерзніть.

— І ти, Джуді! — гукнув їй пан Тодд.

Поміркуй!

- *Яка атмосфера панує у класі, де навчається Джуді Муді? Розкажи про останній тест і загадку вчителя Тодда. Які твої версії його літнього заняття?*
- *Наближається до завершення твій 6 клас. Пригадай найважливіші для тебе події у цьому навчальному році. Які твої плани здійснилися, а що ще ти плануєш зробити влітку?*

Мовна скарбничка

Одним із прийомів комічного у повісті «Джуді Муді й ненудне літо» є гра слів, яку підтримує і перекладачка: халепа — халепливо; пригода — пригодливо; Борнео-дурнео-грошео-нудьгео; їжота — гидота тощо. Як ти думаєш, з якою метою письменниця та перекладачка використовують такі «незвичайні» слова?

Халепливо

— Хто останній — гнилий помідор!

Джуді, Рокі й Еймі протиснулися повз Френка у намет Ж. Д. Клубу на подвір'ї Джуді.

— Агов! Це нечесно! — обурився Френк.

Джуді дістала гігантський скручений плакат.

— Що ж, ЖД-вці! У нас буде найграндіозніше, подвійно прикольне, НЕнудне літо.

— Почекайте, — сказала Еймі, піднімаючи руку.

— Хто такий — ЖД-вєць?

Джуді, Френк і Рокі втупилися одне в одного.

— Ми забули! — вигукнув Рокі. — Еймі ж навіть не належить до нашого клубу.

— Так, — погодилася Джуді. — Швидко. Френку, йди піймай жабу.

— Я? Ти йди і лови жабу, — відказав Френк.

— А навіщо взагалі потрібна жаба? — напирала Еймі.

Усі розреготалися.

— Побачиш, — сказав Френк.

— Побачиш, — сказав Рокі.

— А як щодо Жабуна? — запитав Френк. Ну звісно!

Джуді метнулася блискавкою до кімнати Стінка й повернулася із Жабуном — талісманом клубу — в руках. Одразу ж передала його Еймі.

Еймі витріщилася на жабу, що сиділа на її руці.

— Я не розумію. А що має статися? Якщо вона стрибне мені в обличчя, я вас приб'ю.

— Просто почекай, — сказала Джуді.

— Просто почекай, — сказав Рокі.

— Ти щось відчуваєш? — запитав Френк.

— Так. Велику, товсту, слизьку...

Раптом Еймі скривилася і щось стало скрапувати з її долонь.

— Іууу! — вичавила вона, витріщаючись на крихітну жовту калюжку. Еймі віддала Жабуна Джуді.

— Жаб'ячі дзюркунці! — одночасно вигукнули Рокі з Френком. Джуді, Рокі й Френк розреготалися.

— Тільки не це. ААА! Бридко! — скривилася Еймі, витираючи руку об ногу Джуді.

— Бридко-круто! — сказала Джуді.

— Тепер ти належиш до нашого клубу, — додав Френк. — Клубу ЖАБ'ЯЧИХ ДЗЮРКУНЦІВ.

— Тож тепер ти ЖАБУАЛЬНО крута! — докинув Рокі.

Джуді зняла гумку зі своєї таблиці.

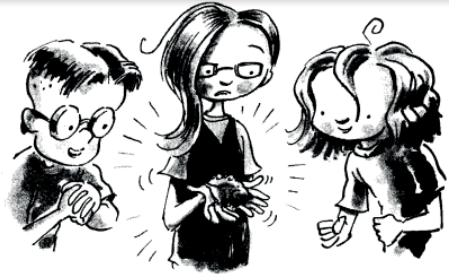
— То що, друзяки, готові до мого мегакрутого плану? Представляю вам... єдиний і неповторний... Мегаграндіозний НЕнудний літній виклик Джуді Муді.

Вона розгорнула плакат з таблицею.

— Та-да! Наметом розлетілися наліпки й блискітки.

— Бачите? Очки пригод, додаткові очки, штрафні очки і грандіозні підсумки.

— Що? — спитав Рокі. — Я не втямив.

Пітер Рейнолдс.

Ілюстрація до книжки
«Джуді Муді й НЕнудне літо»

— Ти ж знаєш, яким нудним, з великої літери «Н», буває літо? Очки пригод врятовують наше літо. Я витратила два дні і шістнадцять гумок, щоб усе спланувати.

— Проїхатися на «Верескливому монстрі»? Осідлати хвилю? Це і є виклики? — запитала Еймі.

— Ага. Виклик — це щось цікаве, чого ми не робили раніше і чого трохи боїмося. Прикольно, правда?

— О ні, — пробурмотів Рокі. — Здається, я забув тобі розповісти, що...

Джуді затулила йому рота рукою.

— Як я казала... за кожен виклик ми отримуємо десять очок. Додаткові очки — за божевільні вчинки: наприклад, проїхатися на «Верескливому монстрі», не тримаючись руками. АБО — штрафні очки, якщо ми відмовимось...

— О! А наприкінці літа ми підрахуємо всі очки? — запитав Френк. — Ага. І якщо ми досягнемо сотні, значить — та-да-да-дам — у нас було найкраще літо за всі часи! Хіба ж це не пригодливо?

Рокі аж позеленів. Еймі наче жабу проковтнула.

— Рокі забув тобі розповісти... він цього літа їде. У цирковий табір.

— Що?

— Вона також їде! — сказав Рокі. — На Борнео!

Джуді розреготалася.

— Але ж вигадали! Розіграли мене. Я вже подумала, що ви серйозно. Борнео. Це було круто. Що взагалі таке це ваше Борнео?

— Це острів. В Індонезії. І я справді туди їду, з мамою. Ми вирушаємо наступної п'ятниці.

— І я також, — сказав Рокі. — Вчитимуся ходити по канату, виконувати магичні трюки і всяке таке.

Пітер Рейнолдс.

Ілюстрація до книжки
«Джуді Муді й НЕвудне літо»

— Це ТАК нечесно! Як же к нас буде найкраще ЗА ВСІ ЧАСИ літо, якщо вас навіть не буде тут?

Френк відвів погляд від таблиці.

— Аго-ов! Я нікуди не їду. Ми все ще можемо розважатися.

— Чудово. Просто... чудово.

Коли друзі розійшлися, Джуді сиділа в наметі й вдивлялася в порожню таблицю. Раптом усе це перестало бути пригодливо. Стало халепливо.

— Лишилися ми з тобою удвох, Жабуне. Ще одне довге, спекотне, нудне літо.

У намет запхалася Стінкова голова.

— Допоможи! Жабун зник. Він утік!

— Охолонь, Стінкербел. Він тут. Він був нам потрібен, щоб Еймі могла приєднатися до Клубу жаб'ячих дзюркунців.

— Гей, нечесно! Ви влаштували збори Клубу жаб'ячих дзюркунців без мене?

— Тішся, що тебе тут не було. Це була найгірша зустріч Клубу жаб'ячих дзюркунців.

— Хтось не в гуморі, — зауважив Стінк.

— Ти б також був не в гуморі, якби твої найкращі друзі влітку поїхали в цирковий табір і на Борнео. А я застрягла тут і приречена на Нудьгео.

— А я — ні. Маю великі плани на це літо. Збираюся піймати великолапого, тобто бігфута.

Пітер Рейнолдс.
Ілюстрація до книжки
«Джуді Муді й НЕНудне літо»

Поміркуй!

- Чому дружня компанія Джуді має назву «Клубу жаб'ячих дзюркунців»?
- Як дівчинка планувала зробити літо ненудним для свого Клубу?
- Які почуття виникли в неї, коли вона дізналася про від'їзд Рокі та Еймі?
- Чи створювали ви з друзями свої «клуби»? Які назви вони мали?
- Чи брав/брала ти участь у командних викликах? Якими були твої досягнення?

— Стінку, єдині великі лапи в наших краях — це дві твої великі смердючі лапи.

— Хіба ж ти не чула? Про це говорять в усіх новинах. Повсюди помічають сліди бігфута. Учора Рейлі Роттенбергер розповіла

Вебстеру, а Вебстер розповів Софі, а Софі розповіла мені, що Рейлі бачила бігфута у торговому центрі!

— Ага, ну звісно. І ти, Стінк Муді, маєш намір піймати його.

— Ага! А ти можеш допомогти, якщо хочеш.

Джуді закотила очі.

— Краще вже я в кропиву полізу.

Насувалося найнудніше, найсумніше літо за всі часи. Точно й незаперечно.

Мовна скарбничка

Слово «бігфут» у перекладі з англійської мови «велика нога» — американський «родич» снігової людини. Також відомий як сасквоч (англ. Sasquatch, з індіанської мови халкомелем).

У різних регіонах України снігова людина також має свої назви. У гуцульській міфології подібних істот називають чугайстрами — від назви гуцульського одягу чуги (чуганеї). Це верхній тканий гуцульський одяг, тканина для якого має вигляд великої овечої шкури з довгою вовною. На Бойківщині побутує назва «дід», на Закарпатті — «нічник», на Рахівщині — «гай».

Розповіді про Чугайстра є основою літературних творів, зокрема є вони й у книзі Дари Корній «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи», окремі оповідки з якої тобі вже знайомі.

Скульптура бігфута в «Bigfoot Discovery Museum». США.

Світлина

За тиждень Джуді попрощалася з Рокі, який вирушив у табір, та Еймі Неймі, яка разом зі своєю мамою помандрувала на Борнео. Вона також просила у батьків відпустити її разом з Еймі, але, на жаль, отримала відмову. Джуді дуже сумувала, майже весь час проводячи у своїй кімнаті за читанням про неймовірні пригоди Ненсі Дрю. А потім одного дня, якщо точніше — четвертого липня, на День незалежності, — мама повідомила Джуді й Стінку новину: вони з татом мусять полетіти в Каліфорнію, щоб допомогти бабусі з дідусем, а діти залишаться вдома з тіткою Опал, татовою сестрою.

 Поміркуй!

- Як сприйняла Джуді пропозицію брата спіймати бігфута? Чому?
- А ти віриш у існування фантастичних істот? Яких?
- Чому для Джуді «насувалося найнудніше, найсумніше літо за всі часи»?
- Чи любиш ти читати детективи або інші захопливі книги? А які книги плануєш прочитати цього літа?
- Якою ти уявляєш тітку Опал? Як вона вплине на дозвілля племінників?

Тітка Попіл

За кілька днів на горішньому поверсі свого ліжка Джуді читала детектив про Ненсі Дрю №44, коли почула «Біп!Біп!», що лунало знадвору.

Тато гукнув зі сходів:

— Стінку! Джуді! Тітка Опал приїхала!

Джуді злізла з ліжка і побігла до вікна. Точнісінько як Ненсі Дрю, вона відхилила штору й підглядала за тією тіткою Опал.

Усе, що їй вдалося побачити, — пара коротких синіх чобітків, які виднілися з-під велетенської валізи. Вона опустила штору й метнулася до свого комп'ютера.

Люба Еймі! Щойно моє літо стало ще ГІРШИМ. Прибула тітка Попіл! Будь ласка, ТЕРМІНОВО вертайся додому. Або надішли мені квитка до Борнео!

Джуді походжала кімнатою й говорила до Миші:

— Я впевнена, Мишо, що в неї по тілу — бородавки. А ще — злі вирячені очі. А на сніданок вона змушуватиме нас їсти риб'ячі тельбухи!

Миша облизалася.

Бам! Бам! Бам! У кімнаті Джуді з'явилася Стінкова голова.

— Мама хоче, щоб ми зараз спустилися і зустріли тітку Опал.

Джуді вказала на знак на дверях.

— Тут хтось уміє читати?

Стінк прочитав уголос:

— «Не турбувати. Джуді Муді все літо просидить у своїй кімнаті». Справді? Усеньке літо? А як щодо їжі?

Джуді вказала на вікно.

— У мене є кошик. І довга мотузка. Ти зможеш класти мені їжу, а я затягатиму її досередини.

— А телевізор?

Джуді підняла вгору чудернацьке пристосування, зроблене з бляшанок, рулонів з-під туалетного паперу, липкої стрічки й дзеркал.

— Як думаєш, навіщо цей перископ?

— Кльово! А як ти ходитимеш до туалету?

Тієї миті хмарка чорного диму піднялася сходами вгору. Джуді почула вереск, а потім — грюкання і мамин голос:

— О ні! Вечеря у... **ВОГНІ!**

Бііішп! Димовий сповіщувач засурмив на всю хату. Стінк вибіг із кімнати. Джуді схопила водяного пістолета-дельфіна й помчала за ним.

— Вогонь! Де вогонь? Допомога в дорозі! Пропустіть мене!

Джуді гепала сходами, в одній руці — водяний пістолет, в іншій — іграшка-бризкалка. Увірвавшись у задимлену кухню, вона порскала водою на всі боки, потрапляючи на стільці, столи, Стінка, Мишу, Щелепи і форму для запікання, яку мама поставила на стіл.

— Зупинися, Джуді. Усе добре. **ЗУПИНИСЬ!** — сказала мама.

Останній постріл порскавки втрапив тітці Опал просто межі очі.

— Ой.

Тітка Опал труснула своїм довгим рудим волоссям і засміялася.

— Джуді! Тітка стисла Джуді в міцних обіймах.

— Ти у нас лише п'ять хвилин, Опал, а в домі вже вогонь! — сказав тато, відчиняючи вікно. Мама накрила форму для запікання кухонним рушником.

Поміркуй!

- У якому психологічному стані перебуває Джуді? Чому?
- Як ставиться до приїзду тітки Стінк?
- Порівняй поведінку цих героїв. Про які риси їхніх характерів це свідчить?

Пітер Рейнолдс.

Ілюстрація до книжки
«Джуді Муді й НЕнудне літо»

— Дай-но роздивитися тебе, — мовила тітка Опал Джуді. — Скільки тобі вже? Дванадцять?

— Дев'ять. З хвостиком.

Джуді розглядала тітку з голови до ніг, починаючи від її футболки в стилі хіпі, далі — до яскраво-блакитних чобітків і рук, на яких дзвеніли браслети.

— Ого. У тебе більше браслетів, ніж у Клої, моєї репетиторки з математики, а вона ж у КОЛЕДЖІ!

Опал зняла з руки плетений браслет і вручила його Джуді.

— Ось, сплетений із вовни яка.

— ГРАНДІОЗНО! — вигукнула Джуді.

— Я придбала його в Непалі, у мавпочки, за п'ятсот рупій. Лець не забула! — Опал стала порпатися у своїй велетенській сумці. — Ось ваші СПРАВЖНІ подарунки.

Вона вручила невеличку коробочку Джуді і книжку — Стінкові.

— Це мені? Чудово! — втішився Стінк.

Джуді розчахнула коробочку. В середині лежала матуся всіх перснів настрою — срібна змія, яка скрутилася навколо блискучого кристала настрою.

— Перстень настрою! Звідки ти знала?

Опал підморгнула їй.

Джуді надягла перстень на палець. Він став яскравоблакитним.

— Блакитний — означає «щаслива, радісна», — прокоментувала Джуді.

Стінк розгорнув книжку.

— «Хочеш упіймати бігфута?» Оце так, оце круть, оце так, КРУУУУТЬ!

— У саме яблучко, Оп, — сказав тато, кладучи руку їй на плече.

— Не хочу вас переривати, але що ми їстимемо на вечерю? — запитала мама.

Джуді зі Стінком ані секунди не вагалися.

— Піца! Піца!

Поміркуй!

- Опиши знайомство Муді й Стінка з тіткою Опал.
- Як змінилося їхнє ставлення до неї після цього?
- Чи хотів / хотіла б ти мати таку родичку? Чому?

Клуб «Їжота-гидота»

Муді їли піцу на терасі, під мерехтливими білими вогниками і паперовими ліхтариками, які скрізь порозвішувала тітка Опал.

— Лишилися самі крихти, — сказав Стінк.

— І трішки тунця для Миші, — додала Джуді.

— Піца з тунцем — найкраща! — сказав Стінк.

— Сподіваюся, ви лишили трохи місця на десерт! — гукнула тітка Опал.

Мама з татом презирнулися.

— Стінку, неввічливо читати за столом, — зауважила мама.

— Але погляньте на це, сторінка вісімдесят сьома. Ложе бігфута! — Стінк показав їм книжку.

Тітка Опал знову вийшла надвір, тримаючи тарілку з порізанними сосисками в одній руці і каструльку з оранжевою юшкою, що булькала й квакала, — в іншій.

— Та-дам! — сказала тітка.

— Що це? — одночасно запитали Джуді й Стінк.

— Мандаринове фондю! — оголосила Опал.

— Дякуємо, але це вже без нас, — сказав тато. — Нам потрібно закінчити пакуватися.

— Гот-доги на десерт? — запитала Джуді, а рот так і лишився роззявленим від здивування.

— Схоже на блюваки бігфута, — сказав Стінк.

Джуді розреготалася.

Опал настрикнула виделкою шматок сосиски, вмочила його в юшку й відправила до рота.

— Мммм, раніше я готувала таке для Вашого тата, коли ми були дітьми.

Стінк витріщався на каструльку.

— Це розмочені кольорові сніданкові кільця?

— Ага. Вмочайте сосиски, дружечки!

— Ти перший, — сказала Джуді Стінкові.

— Але воно таке... гидотно-бридотне!

— Оце? Та ні. От коли я була на Ба лі, то їла підсмажених тарганів.

— БВЕЕЕЕЕ! — одночасно закричали Джуді зі Стінком.

— Знаєте що? Якщо ви ОБОЄ з'їсте хоч по шматочку, ми всі зможемо бути у клубі «Ми скуштували щось гидке».

Джуді зі Стінком обмінялися захопленими поглядами.

— Лише один шматочок? І ми в клубі «Їжота-гідота»? — запитав Стінк. — Справді?

— Справді.

— Передай мені сосиски! — шкірячись, попросила Джуді.

Перед сном тітка Опал сиділа біля Джуді на горішньому поверсі її двоповерхового ліжка, розфарбовуючи їй нігті усіма кольорами веселки.

— А потім, після Корпусу Миру, я перетнула Сахару, а тоді поселилася на Б'алі. І жила там ще місяць тому.

Тітка Опал махала чудернацьким феном, щоб пошвидше висушити лак на нігтях Джуді.

— МЕГАкруто! Це звідти б'еллі-денс, танець живота?

— Б'алі, а не б'еллі, дурненька, — вона засміялася. — Це острів. Джуді поворушила пальцями ніг.

— То які плани на літо? — запитала тітка Опал. — Якісь захопливі пригоди, про які я маю знати?

Джуді покрутила на пальці перстень.

— Я хотіла, щоб це було найкраще літо за всі часи, але друзі зруйнували мої плани.

Опал залізла під ковдру на нижньому ярусі.

— Ненавиджу, коли таке трапляється.

— Кажу тобі! Ми мали виконувати в ті суперзахопливі виклики й отримувати очки пригод. Але Рокі у цирковому таборі а Еймі подалася на Борнео.

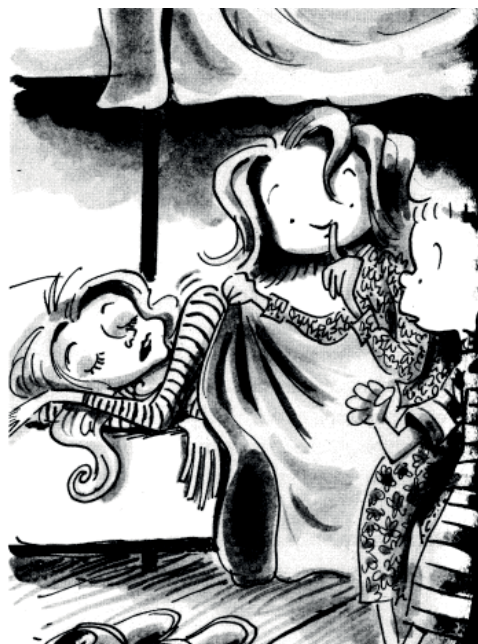
Опал вимкнула світло. Кімнату залило місячне сяйво.

Джуді зручненько вмостилася на ліжку, Миша — у неї на животі.

— **ОБОЖНЮЮ** виклики! — сказала Опал, позіхаючи. — У Кенії хтось підбив мене взяти участь у перегонах на страусах.

— Ти виграла?

— Мій страус виграв — без мене! Я гепнулася ще на старті, — сонно мовила Опал.

Пітер Рейнолдс.

Ілюстрація до книжки
«Джуді Муді й НЕнудне літо»

Перегони з викликами? Я «за». Глянь, чого я навчився сьогодні! Джуді клацнула на фотку Рокі у трико, де він із жердиною в руках іде по високо натягнутому канату.

Це десять гарантованих очок пригод, як гадаєш? А тепер мушу трохи поспати — завтра ковтатимемо мечі! Па-паааааа...

— Лиш почекай, Рокі Зенг, — прошепотіла Джуді. — Лиш. Почекай.

Як не намагалася Джуді урізноманітнити своє літо, виграти перегони, ніяк це їй не вдавалося. Та ще й Френк постійно підводив. Літо наближалося до кінця.

Поміркуй!

- Чим здивувала тітка Опал Джуді та її брата?
- Як змінилися задуми Джуді на літо?
- Як ти думаєш, чи вдасться їй перемогти у перегонах? Яких зусиль доведеться докласти для цього?

Операція «Бігфут»

— Шосте серпня, 20:13. Пастку встановлено... і спостереження за бігфутом офіційно розпочато. Це Стінк Муді, наживо із заднього подвір'я Муді.

— Стінку! — гукнула Джуді. — Скажи, що для приманки бігфута ми порозвішували тридцять вісім банок із арахісовим маслом. І що ти вдаєш із себе ягідний куц.

Стінк направив камеру на Джуді, яка похитувалася в окулярах нічного бачення.

— Гей! Ти схожа на Дівчинку-Сову чи когось такого!

Джуді перечепилася й ледь не впала.

— Вони не працюють. Я нічого не бачу!

— Це тому, що ще не зовсім темно Дівчинко-Сово.

Тітка Опал вийшла надвір, тримаючи в руках відеоняню.

— Тітко Опал! Помахай у камеру! — гукнув Стінк.

Тітка Опал помахала.

— Стінку, ти змайстрував дуже куцастий куц.

— Ги-ги-ги.

— Ну що, діти. Ще раз пройдемося по нашому плану. Ви двоє лишаєтеся в наметі.

— Так точно, — кивнув Стінк.

Пітер Рейнолдс.
Ілюстрація до книжки
«Джуді Муді й НЕнудне літо»

- Якщо ви ЩОСЬ побачите, одразу сповіщаєте мене по рації.
- Так точно, — кивнув Стінк.
- Агов, це стара Стінкова відеоняня, — зауважила Джуді.
- А, неважливо. Тож який наш секретний сигнал?

Стінк натиснув кнопку на відеоняні.

— Небезпека! Небезпека! — загорлав він.

— Чудово. Щойно я це почую, миттю спущуся вам на допомогу.

— Твій перстень настрою оранжевий! — сказав Стінк. — Це означає, що ти боїшся.

— От і ні, — відказала Джуді. — Але, тітко Опал, раптом ти заснеш, а на нас нападе бігфут і наполовину зжере, поки ти спустишся вниз?

Стінк гмикнув.

— Він не нападатиме на нас. Я вивчав жестову мову бігфута.

Стінк поклав руку собі на серце.

— Це означає: «Я — твій друг».

Джуді почухала живіт.

— А це означає: «Твоя голова була смачна».

— Ніхто нікого не з'їсть, — мовила тітка Опал. — А тепер згадаємо нашу клятву.

Тітка Опал, Джуді й Стінк приклад руки до серця, а потім поставили хрест на пузі й буцнулися кулачками.

— Ми НЕ ЗАСНЕМО! — гукнули во в один голос.

Раптом вони почули гучний тріск, що долинав звідкись із густого темного лісу. Стінк дивився на Джуді великими очима. Джуді дивилася на Стінка.

— Бігфут, — наважився прошепотіти Стінк.

— Та ну. Це була сова.

А тоді пугукнула сова.

— ОЦЕ була сова. Чи бігфут, який прикидається совою! — сказав Стінк.

— Ходімо!

Джуді зі Стінком прокрадалися подвір'ям. Вони підбиралися все ближче й ближче до лісу. Перед самими заростями ми вони зупинилися й прислухалися.

— Мабуть, це таки СПРАВДІ була сова, Стінку.

Пітер Рейнолдс.

Ілюстрація до книжки
«Джуді Муді й НЕНудне літо»

— Не-а. Це був ВІН. Я знаю це. Бігфут відомий тим, що майстерно пугує по-совиному. Сторінка сорок друга.

Джуді й Стінк повитягали шиї, вдивляючись у темряву.

— Іди перший. Я триматиму ліхтарик, — сказала Джуді.

— Ти йди першою. Я знімаю, — відказав Стінк, вмикаючи камкордер.

— Добре, Страхопуде, але будь поруч.

Стінк однією рукою вчепився за піжаму Джуді, а іншою фільмував. Вони за йшли в ліс. Стінковий костюм зачепився за дерево і... ШУУУХ!

— ЩО ЦЕ БУЛО? — прошепотів Стінк.

— Шшшш! Ти налякаєш бігфута!

Джуді зі Стінком заглиблювалися все далі й далі у морок, їхнє дихання пришвидшилось.

— Стоп. Поглянь. Отам! — Джуді посвітила ліхтариком на велику ділянку прим'ятої трави. — Чи ж це не схоже на ложе чи щось таке?

— Ага. Це бігфутове ложе. Сторінка вісімдесят сьома. Напевне, тут він спить.

Джуді сковтнула клубок у горлі.

— То д-де ж тоді він?

— Може, він чув, що ми наближаємося. Напевне, він зараз за нами спостерігає. Стінк приклав руку до серця.

— Пане Бігфуте? Ми прийшли з миром!

Вітер завивав у деревах.

— Агов? Ви мене чуєте? — ще раз спробував Стінк. Зненацька з гілки на дереві звислося волохате створіння, торкнувшись голови Джуді й штовхнувши камеру.

— АААААААААААААААААА!

Джуді зі Стінком кинули все і з вересками побігли геть із лісу. Вони бігли через струмок, через подвір'я, сходами до задніх дверей, через кухню, сходами нагору і простісінько в кімнату Джуді.

БУМЦЬ! Вони верещали доти, док вдвох не залізли під ковдри на горішньому поверсі ліжка Джуді. Джуді загребла Мишу й міцно притулила до себе.

Поміркуй!

- Які почуття викликав у тебе цей розділ?
- Прочитай його ще раз. Разом із другом / подругою за партою складіть план операції «Бігфут».
- Удвох намалуйте карту лісу, де Джуді та Стінк побачили чудовисько.
- Як ти думаєш, чи повторить Муді спробу спіймати бігфута?

Переслідування

— А тоді, — розповідав Стінк наступного ранку тітці Опал, — ми перелякалися й помчали з лісу, влетіли сходами нагору й ночували в кімнаті Джуді.

— Тітко Опал, ти все пропустила! Ти все проспала!

Раптом Джуді витріщилася у вікно.

Собаки почали гавкати й підвивати. Ось тут, у неї перед очима, просто повз їхній будинок, хідником мчало високе волохате створіння, схоже на горилю! За ним, завиваючи, гналася зграя собак.

— Бігфут! — заверещав Стінк. — За ним!

Мов у тумані, всі кинулися до дверей.

— За ним! Уперед-уперед-уперед! — волила Джуді.

Джуді, Стінк і Опал помчали вулицею за істотою. Бігфут і собаки завернули за ріг.

— Мусимо ввіймати його, перш ніж він вибіжить на Головну вулицю! Від автівок він просто очманіє! Сторінка дванадцята! — горлав Стінк.

Тіньгалінда, день! День, день!

Стінк, Джуді й Опал зненацька зупинилися. Джуді Муді не могла повірити своїм очам. Морозивний фургончик зупинився на червоне світло. Бігфут махав йому руками, намагаючись привернути увагу. А потім застрибнув просто у фургон, ледь утікши від собак, що й далі завивали.

— Ви бачили це? Бігфут захопив морозивний фургон! — заволав Стінк.

— Тепер ми його ніколи не ввіймаємо, — похнюпилася Джуді, коли фургон поїхав геть.

— Ніколи не кажи ніколи, — сказала Опал, коли Джесіка Фінч проїздила повз них на своєму велику. Опал підняла руку: — СТІЙ!

Джесіка вдарила по гальмах, велик з вищанням зупинився.

— Боюся, нам потрібен цей велосипед, — сказала Опал. — Це надзвичайна ситуація.

— Хто ВИ така? — запитала Джесіка Фінч.

— Я, гм, спецагентка із затримання великих невідомих істот. Нам потрібен велосипед для переслідування.

Приголомшена, Джесіка злізла зі свого велосипеда.

— Застрибуйте! — гукнула Опал. Джуді скочила на раму, Стінк застрибнув на багажник. Шалено тиснучи на педалі, тітка Опал

скерувала велосипед через дорогу, проїхалася по хіднику і вискочила на чиєсь подвір'я, збивши садового гнома.

— Ю-ху! — гукнула Джуді, коли вони пролетіли крізь вивішену білизну, проминули гавкітливого пса й увімкнули зрошувач. ХЛЮП! їх обдало струменем води.

— Чудово! Сьогодні не доведеться митися! — втішився Стінк.

Щойно вони виїхали на дорогу, як одразу ж побачили морозивний фургончик.

— Зараз ми його впіймаємо! — заволатала Опал.

Вона налягла на педалі, але дорога звернула круто вгору. Підвівшись зі сидіння, Опал сопіла, пихкала і стогнала з кожним натисканням на педалі. Велик вихляв із боку в бік.

— На землю! — заволатала Джуді, й вони всі попадали з велика. Усі троє побігли, тягнучись до ручки на фургоні, але той проїхав повз них.

— На велик! — скомандувала Джуді. Біп.

БІП, БІТІ, БІП! Тррріісь! Гальма завищали аж тоді, коли великі колеса фургона переїхали велосипед Джесіки. Бірнбауми!

— Це Роуз і Герб, з мого бігфутівського клубу! — гукнув Стінк.

— Ми отримали повідомлення! Бігфут у... — почав Герб.

—...морозивному фургончику. Ми знаємо! — заволав Стінк.

— Сідайте! Швидко! — підганяв їх Герб.

Опал запакувалася у фургон після Джуді й Стінка.

— Пристібайтеся, — гукнула Роуз, рвонувши, як кажан із Трансильванії.

Герб репетував у своє радіо:

— Герб Бірнбаум на зв'язку. Доповідаю про переслідування чоловіка-горили, відомого як бігфут. Він щойно захопив морозивний фургон...

— ЛІВОРУЧ! їдьте ліворуч! — волали Джуді зі Стінком.

Роуз вивернула ліворуч.

— Здається, я бачу фургон! — сказала Опал, тицяючи кудись уперед.

— Швидше! — горлала Джуді.

Роуз натиснула на газ. Стрілка поповзла вгору, все вище й вище. Сорок, п'ятдесят, шістдесят... — Мушу зізнатися, це перше в моєму житті переслідування, — сказала Опал.

— Справді? Ми цього тижня були залучені у два чи три, — відказала Роуз.

— Ось і він. Просто перед нами! — гукнув Стінк.

Раптом із фургона вилетіла хмара обгортки від морозива і поналіплювалася по всьому лобовому склі.

— Морозивний дощ! — гукав Стінк.

— Маскувальний прилад! — сказала Джуді. — Як у кіно!

Роуз порскнула очищувачем і запустила двірники, а потім знову натиснула на газ. Нізвідки поперед них випірнув фургон телевізійників.

Роуз вдарила по гальмах.

— БААААААХ! — вигукнула Джуді. — Це як «Верескливий монстр».

— Їдь за цим фургоном! — наказав Герб.

Роуз прискорилася. Вона помчала бічною вулицею за телевізійниками, які шпарили за морозивним фургоном.

— Зріжемо тут! — загорлала Роуз. І зі шаленою швидкістю завернула й пронеслася по футбольному полю.

Бах! Ба-бах! Вона вшкварила через паркувальний майданчик з купою лежачих поліцейських. Фургон вилетів з майданчика. Роуз мчала, наближаючись до переслідуваних.

Морозивний фургончик і телевізійники звернули на старий паркувальний майданчик. Фургон Бірнбаумів чмихнув крізь охайну огорожу і завищав зупиняючись.

Коли вляглася хмара куряви, Джуді роззирнулася навколо.

— Гей, погляньте! Це ж тут був наш пікнік із послідом!

— Пірс «Сокирки»? — запитала тітка Опал. — Але як таке можливо?

Джуді зі Стінком вистрибнули зі свого фургона й помчали до фургончика з морозивом. Їм на п'яти наступали операторі репортер. Коли вони підійшли ближче, Джуді приклала палець до губ:

— ШШШШШШШ! Вони скрадалися вздовж фургона. Аж раптом:

— Пан ТОДД?

Пітер Рейнолдс.

Ілюстрація до книжки
«Джуді Муді й НЕнудне літо»

Побачивши Джуді, пан Тодд широко всміхнувся.

— Джуді Муді! Давно не бачилися! Я сподівався побачити тебе...

— Так, бо ми рятуємо вас від...

— БІГФУТ! — гукнув Стінк.

Бігфут вийшов з фургона! Усі зачудовано охнули. Бігфут узявся за голову і зняв її.

— ЗІК! — заверещали в один голос Стінк і Джуді. Нарешті підбігли задихані тітка Опал і Роуз. Джуді зі Стінком одночасно почали торхкотіти.

— Це мій учитель!

— Це Зік!

— Не можу повірити, що він — морозивник!

— Відколи це ти став бігфутом?

Репортер помахав операторові.

— Шалені перегони містом привели нас на цей старий пірс, де виявилось, що бігфут — це всього лише підліток у волохатому костюмі!

Пан Тодд потис руку Опал.

— Привіт! Я пан Тодд, учитель Джуді — коли не продаю морозиво.

— То це ви — найкращий учитель на світі, — сказала тітка Опал. — Рада нарешті познайомитися. Я — Опал Муді, тітка Джуді — коли не переслідую морозивні фургончики.

Усі розреготалися.

Поміркуй!

- Чому фінал перегонів за бігфутом був таким веселим?
- Що для тебе було несподіваним у ньому?
- Установи послідовність подій у розділі. Склади схему перегонів за бігфутом.

Пригодливо

Чудового літнього вечора, за тиждень до початку школи, коли навіть комарі не кусалися, Рокі влаштував цирк на задньому подвір'ї Муді.

Наступного ранку Джуді почула «біп-біп» і визирнула у вікно. Тато прив'язував гігантську валізу до кріплення на таксі.

Джуді щодуху побігла сходами вниз. Усі обіймалися, сміялися й плакали, а Стінк з усіх сил тримався за тітчину ногу.

— Я ніколи тебе не відпущу, — сказав Стінк.

Та все ж тітка Опал приму-дрилася сісти в таксі.

Стінк помчав до статуї бігфута.

— Париж. Наступного літа. Приїзди! — сказала Опал Джуді. Вона схилилася до вікна й шалено махала «па-па», поки таксі віддалялося вулицею.

— Люблю тебе! Па! — гукнула тітка Опал.

— І я тебе люблю! Побачимося наступного літа!

(Переклад — Наталія Ясіновська)

Пітер Рейнолдс.

Ілюстрація до книжки
«Джуді Муді й НЕНудне літо»

Поміркуй!

- Які твої враження від повісті «Джуді Муді і ненудне літо»?
- Чи було літо Джуді Муді нудним? Чому?
- Чого навчилася Джуді за літо?
- А чого у неї та її друзів вдалося навчитися тобі?
- Людиною якої вдачі ти уявляєш авторку цього твору? Чому?

Літературознавчий клуб

Сучасна американська письменниця Меган МакДоналд народилася у багатодітній родині у місті Піттсбурзі, що у штаті Пенсильванія. Вона — наймолодша з п'яти доньок у родині відомого у Піттсбурзі металурга-мостобудівника. Її батька колеги називали «Маленький Джонні-оповідач» за його вміння придумувати й розповідати веселі й цікаві історії. У родині МакДоналдів була традиція: щовечора усі збиралися на кухні за столом, переповідали свої пригоди за день, що минув, та різні історії. Оскільки Меган була наймолодшою, то не встигала за своїми сестрами, і мама порадила їй записувати свої розповіді в окремий зошит. Закінчивши місцевий

Меган МакДоналд

університет, Меган присвятила своє життя книгам. Тривалий час вона працювала бібліотекаркою, а потім сама почала писати для дітей та підлітків. Найвідомішими в усьому світі стали її книги про веселі пригоди дівчинки Джуді Муді та її брата Стінка.

«Іноді мені здається, що я — Джуді Муді, — каже Меган МакДоналд. Я така ж примхлива, як вона. Джуді має сильний голос і завжди говорить за себе. Мені це подобається». Головна героїня названого її іменем циклу повістей справді, попри свій непростий і мінливий характер (адже англійське слово mood означає «настрій, самопочуття, налаштованість»), дуже самостійна дівчинка, наполеглива у всіх своїх задумах, добра і співчутлива. Джуді має цілу команду друзів, об'єднаних у «Клуб жаб'ячих дзюркунців» та понад усе цінує родину, турбується про свого молодшого брата Стінка, має улюблену кішку на ім'я Миша. Джуді Муді — весела й допитлива, завжди перебуває в центрі неймовірних пригод і вміє розв'язувати свої підліткові проблеми.

У колі мистецтв

Одна з найцікавіших пригод, що відбулася з Джуді Муді влітку, — це погоня за бігфутом. Стінк Муді надзвичайно захоплений цим американський варіантом снігової людини, із великим інтересом читає все, що з ним пов'язане. Він мріє побачити справжнього бігфута. На своєму подвір'ї разом з тіткою Опал він споруджує його фігуру.

Тема бігфутів надзвичайно популярна не лише в літературних творах та наукових дослідженнях, але і в кінематографі. У 2017 році на екрани вийшов мультфільм режисерів Джеремі Дегрусона та Бена Стассена «Бігфут Молодший: стань легендою!»

Поміркуй!

- Що спільного між авторкою повісті та її головною героїнею?
- Чи відомі тобі інші твори Меган МакДоналд? Які? Розкажи про них.

Постер мультфільму Джеремі Дегрусона та Бена Стассена «Бігфут Молодший: стань легендою!»

дою!» про пригоди хлопчика-підлітка Адама, який також вирушає на пошуки бігфута. Зіскануй **QR-код** http://moviestape.net/katalog_multfilmiv/multfilm/10136-bgfut-molodshiy-stan-legendoyu.html, переглянь цей мультфільм.

Поміркуй!

- Поділися своїми враженнями про мультфільм.
- Чи таким ти уявляв / уявляла бігфута?
- Порівняй образ снігової людини із мультфільма з уявленнями Стінка Муді про нього.
- Чим тебе захопив цей образ?

Читай і досліджуй!

Об'єднайся зі своїми одно-класниками та однокласницями у команди та дослідіть природу та клімат островів:

- Борнео, куди подорожувала Еймі;
- Балі, де побувала тітка Опал.

Щодо джерел дослідження проконсультуйтеся з учителем / учителькою курсу «Пізнаємо природу» або ж «Довкілля». Зіскануй **QR-код** <https://tsikavi-fakty.com.ua/50-tsikavyh-faktiv-pro-ostriv-borneo/> та дізнайся цікаві факти про острів Борнео; <https://tsikavi-fakty.com.ua/50-tsikavyh-faktiv-pro-ostriv-bali/> — про Балі.

Підсумуй!

- Які вчинки Джуді та Стінка тобі найбільше сподобались?
- Склади письмову характеристику образу Джуді Муді, доповни її цитатами з тексту повісті.

Острів Борнео. Світлина

Острів Балі. Світлина

- Які пригоди Джуді Муді викликали в тебе сміх? А коли ти співчував/співчувала їй? Чому?
- Випиши найцікавіші для тебе висловлювання Джуді.
- Доведи, що «Джуді Муді і ненудне літо» – гумористична пригодницька повість.
- Порівняй пригоди Джуді і Стінка та Івася Бондарука. Що у них спільного? Чим відрізняються характери дітей? Узагальни за допомогою порівняльної таблиці.
- Оціни свою роботу над повістю Меган МакДоналд «Джуді Муді і ненудне літо» за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Ти прочитав / прочитала лише одну із багатьох книг про Джуді Муді. Попереду у тебе — веселе й вільне від навчання літо. Ти можеш продовжити своє знайомство з Джуді Муді. Зіскануй **QR-код** <https://www.youtube.com/watch?v=GzGFosw3fuM&t=5s> та переглянь буктрейлер першої частини розповіді про неї. Якщо тобі цікаво дізнатися про всі її пригоди, завітай до бібліотеки та прочитай книги про інші її пригоди.

Журналістам «Видавництва Старого Лева» вдалося «взяти інтерв'ю» у Джуді Муді, з яким ти можеш ознайомитися, зісканувавши QR-код <https://starylev.com.ua/news/intervyu-z-dzhudi-mudi>.

Улітку ти можеш вивчати англійську мову разом із Джуді Муді. Для цього зіскануй QR-код <https://judymoody.com/> і завітай на її сайт.

Також ти можеш переглянути англomовний фільм за мотивами повісті Меган МакДоналд «Джуді Муді і ненудне літо» режисера Джона Шульца («*Judy Moody and the Not Bummer Summer*») Для цього зіскануй **QR-код** <https://www.youtube.com/watch?v=3XPsgYULMeA>.

А ще склади плани на літо для себе та своїх друзів.

Узагальнюємо вивчене

Ось і завершується ще один твій квест дивовижною країною літератури.

На початку цього семестру ти завітав/завітала у володіння пригод і фантастики. Ти здійснив / здійснила захопливу, сповнену пригод і небезпек мандрівку з п'ятнадцятирічним капітаном Діком Сендом та його друзями. Разом ви долати труднощі, допомагали слабшим та пізнали цінність дружби і милосердя.

Потім завдяки повісті Л. Ворониної познайомився/познайомилася із таємним товариством боягузів і дізнався/дізналася про засіб від переляку №9. Сподіваємося, тобі сподобався завзятий хлопець Клим, який зумів провчити свого кривдника Кактуса та ще й урятувати Землю від синьомордих прибульців.

А от Неда Неждана запросила в драму-казку «Зоряна мандрівка». Тут довелося тобі разом із веселими клоунами Рудиком і Біликом помандрувати загадковими планетами у пошуках Чарівної Квітки, щоб урятувати Фею та її помічниць від вірусу.

А далі на тебе чекав чарівний світ поезії. Ти переконався / переконатися, якою прегарною може бути пейзажна лірика, як твориться віршовий ритм. Майстерні поети відкрили тобі дивовижу, здавалося б, у звичних речах.

Незвичними були для тебе зовсім короткі, сповнені емоцій хайку японського поета Мацуо Басьо. Очевидно, тебе зачарувала краса морської тиші у Криму, змальована Лесею Українкою. Ти пізнав / пізнала красу осінніх пейзажів, зображених Максимом Рильським. Микола Вінграновський розповів тобі, як літнього вечора «гусеня хмарини плутається в житі». Ліна Костенко здивувала незвичайними образами літнього дощу: день полив'яний, після зливи «струшується сад, як парасолька», «квасолька корів», що розсипалася полями. Джанні Родарі подарував тобі прекрасні листівки, і ти зміг / змогла помилуватися краєвидами мальовничих італійських міст, а на звороті цих глянцевиx шедеврів побачити щоденну рутинну працю простих людей.

Оксана Іваненко та Ірен Роздобудько запросили тебе побувати в дитинстві видатних українців. Разом із маленьким Тарасом Шевченком ти шукав / шукала аж ген за селом залізні стовпи, що

підпирають небо. А потім разом із Катрусєю Білокур змайстрував / змайструвала із шерстинок свого домашнього улюбленця чарівний пензлик, яким можна намалювати усі квіти того краю, де ти живеш.

А завершив/завершила ти чималенький квест в усміхнених краях гумору. Остап Вишня жартівливо розповів, як не до ладу написав свій перший диктант, бо не розумів чужої мови, якою вчили в царські часи. О. Виженко показав тобі чудернацький світ навиворіт у гуморесці «Небилиця». І пожартував над хвальками, що безпідставно вважають себе «великими цабе». Завдяки Іванові Андрусякові ти прожив/прожила аж вісім бурхливих тижнів з Бурундуком — Івасем Бондаруком. Довідався/довідалася, що таке зніще, ви відкрили секрети успішної гри у футбол. Разом із хлопчиною від усієї душі сміявся/сміялася над кумедними пригодами. Ти спробував / спробувала провести ненудне літо з Джуді Муді. Напевно, ти досхочу насміявся / насміялася з її пригод і фантазій, пізнав / пізнала таємницю бігфута. І тепер точно на своїх довгих літніх канікулах ти з друзями створиш команду, об'єднаєш її у дружний «Клуб» і не забудеш взяти до себе молодших родичів і друзів.

Зичимо тобі радісно, весело й захопливо відпочити, здійснити омріяні подорожі, набавитися досхочу в улюблені ігри на природі. І звісно ж, хай серед ваших найбажаніших літніх розваг залишається читання цікавих книжок. Адже їх просто безліч! А за цей навчальний рік ти вже став/стала умілим й майстерними читачами і читачками.

Словник літературознавчих термінів

Анафора (або єдинопочаток) — різновид рефренів, повторення однакових слів на початку рядків чи строф (куплетів) твору.

Байка — невеликий алегоричний віршований або прозовий твір повчального змісту. Складаються байки з сюжету (якоїсь історії) і моралі (повчання).

Гімн (грецьк. *hymnos* — похвальна пісня) — урочистий музичний твір на слова символічного змісту. Вживається як символ держави.

Громадянська лірика — ліричні твори, у яких розкрито суспільно-національні мотиви. Однією із її жанрових форм є патріотична лірика.

Гумор — різновид комічного, зображення смішного у поведінці персонажів, доброзичлива насмішка над ними.

Гумор — добродушне, жартівливе зображення смішних явищ життя.

Гумореска — невеликий жартівливий віршований, прозовий чи драматичний твір із комічним сюжетом.

Гумористична повість — прозовий твір, більший за обсягом, ніж оповідання, у якому події і героїв /героїнь змальовано дотепно, з елементами комізму.

Драма — один із трьох родів літератури, що розкриває життя через дії та розмови дійових осіб. Драма призначена для постановки на сцені.

Композиція ліричного твору — вихідний момент (початкове враження чи думка); розвиток почуття (враження чи думки розгортаються); резюме (авторський висновок).

Ліро-епічний твір — художній твір, у якому поєднується епічне й ліричне зображення життя.

Ліро-епічна поема — великий, переважно віршований твір, у якому змальовано значні події і яскраві характери, а також подано роздуми й переживання героїв/героїнь.

Ліричний відступ — уривки, у яких автор/авторка розкривають свої почуття й думки з приводу зображуваного у творі.

Мистецтво — змалювання світу в художніх образах. Основою будь-якого мистецького твору є саме образність.

Міф — образно-фантастичні уявлення давніх предків про походження й будову світу, про появу богів, явищ природи, людини, про перших героїв/героїнь тощо.

Мораль байки — головна думка або повчання, сформульоване зазвичай у кінці.

Небилиця — фольклорний або літературний твір, у якому створений незвичайний фантастичний світ із свідомо перевернутою реальністю.

Піріхій — службова двоскладова стопа з обома ненаголошеними складами: / ∪ ∪ /.

Пригодницько-фантастична повість — прозовий твір про захопливі пригоди літературних героїв / героїнь, в основі яких фантастичні припущення або ж передбачення про світ майбутнього.

Рефрен (або повтор) — повторення кількох слів чи рядків у творі з метою увиразнити ритмічність, мелодійність тексту.

Різдвяне, або святочне оповідання — жанровий різновид оповідання, у якому йдеться про події напередодні Різдва або під час його святкування.

Різдвяна казка — жанрова форма літературної казки, у якій діють фантастичні істоти, а чудесні події відбуваються на Святвечір або в день Різдва.

Різдвяна повість-казка — великий авторський епічний твір, у якому розповідається фантастична історія, діють казкові персонажі, події відбуваються під час Різдвяних свят.

Сатира — різновид комічного, гостре, викривальне висміювання серйозних вад характерів людей, різко негативних явищ життя.

Усмішка — невеликий епічний твір, у якому дотепно й незлобиво відтворено реальну дійсність з авторськими відступами й роздумами.

Фантастична драма-казка — драматичний твір, у якому поєднуються елементи драми, казки та відбуваються фантастичні пригоди головних героїв / героїнь на шляху до певної мети.

Хорей — основна двоскладова стопа з наголосом на першому складі: / — ∪ /.

Художній образ — словесне відтворення різних подій, людей, явищ, предметів за допомогою творчої уяви митця/мисткині, що виражає його/її певні почуття й думки.

Художня деталь — яскрава подробиця, яка увиразнює певну рису характеру героя/героїні художнього твору.

Художня література — творче бачення світу в словесних образах.

Ямб — основна двоскладова стопа з наголосом на другому складі: / √ — /.